

KIBRIS'IN SİYASÎ TARİHİ İLE İLGİLİ BİR BELGENİN DEĞERLENDİRMESİ

SOYALP TAMÇELİK*

GİRİŞ

İnsan toplulukları, tarih boyunca uzun bir gelişme sonucunda, bugünkü milletler haline gelmişlerdir.

Çağımızda milletlerin, aynı tekâmül seviyesine eriştiklerini iddia etmek, mümkün değildir. Ancak, her milletin geçmişteki tecrübelerinden edinilmiş birtakım tarih görüşü olup, bu görüşün geleceğe yönelik tutulması gerektiği, muhakkaktır.

Bilindiği üzere başarıya ulaşmanın ilk şartı, yeni kuşakların, mücadele- nin temelinde yatan gerçekleri doğru kavraması ve mücadeleyi sürdürebil- mesi için gerekli manevi gücü oluşturan, inanç ve azmi kazanmasında yatar.

Hiçbir zaman hatırdan çıkartılmaması gerekir ki, *şans*, tarihin yapısında yoktur. Tarih, hiçbir çağda kumar masası olmamıştır ve de olmayacaktır.

Aslında geçmiş olayları, geçmişin belgelerini "*tarih*" olarak görmek, tar- tışmaya açık bir husustur. Zirâ, insanlık tarihi, sınırsız mekân ve zamanda öy- lesine ufak bir noktadır ki, ondan alacağımız ilk ders, ihtiyatlı olmayı gerek- tirmektedir. Unutulmaması gereken bir husus da vardır ki, insanoğlu, kendi doğasına sadık kalarak, kendini gerçekleştirirken, aynı zamanda kendi tari- hini de yapmaktadır¹. Böylece insanoğlunun, hayattaki varoluş gayesini, se- vinçlerini, acılarını, başarılarını, kederlerini v.b. konuşabileceği, düşünebile- ceği veya yazabileceği bir *kültür mirası* ortaya çıkacaktır. Bir bütün olarak ak- tarılabilecek *ortak kültür mirasının*², bugün, eskisinden daha zengin olduğu bir gerçektir. Toplumların onca yakınmalarına karşın, medeni dünyada iler- lemenin gerçek sebebi, atalarından daha bilgili ve daha sağlıklı olmaları de- ğil, daha zenginleştirilmiş bir kültür mirasına sahip; bilgi, tecrübe ve sanat birikimi olarak, onlardan daha ileri bir kültür düzeyinde doğmuş olmaların-

* Gazi Üniversitesi Gazi Sosyal Bilgiler Enstitüsü Araştırma Görevlisi.

¹ Will Durant-Ariel Durant, Tarihten Dersler, Çev. Bozkurt Güvenç, İstanbul, 1992, s.37.

² Will-Ariel Durant, ibid., s.102.

dandır. Miras, sürekli büyüüp yükselirken, onun yaratıcısı ve ürünü insan da onunla birlikte yükselmekte, artmaktadır.

İşte tarihin, her şeyden önce ve hepsinin üstünde, *kültür mirasının* oluşturulması, korunması, kullanılması, hatta ve hatta kayda alınıp yeni nesillere aktarılması açısından, önemi çok büyüktür. Böylece tarih, geçmişteki hata ve kusurlardan ders alınmak için değil, aksine yaratıcı ruhların geleceği tesis edebilmelerinde, en önemli unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bundan hareketle Kıbrıs meselesini ele aldığımızda, ortaya fevkalâde önemli gerçekler çıkmaktadır.

Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve devamı için en büyük hizmet, hadiseleri, dış görünüşüyle değerlendirmek değil, ihtilafın gerçek nedenlerine inilerek, değerlendirilmesi gerekmektedir. İşte bu sebepten ötürü, Kıbrıs meselesinin çözümü, ancak bu şekilde kalıcı temellere dayandırılarak yapılabilir.

Bu vesileyle günümüz Türkçesine aktardığımız vesikanın ehemmiyetini belirtmek, gereksiz olduğuna kaniyiz.

Eski Türkçe ile (Osmanlıca), Malî (=Rumî) * 1335 (1919 M.) senesinde, *Bâb-ı Âli Hariciye Nezareti'nce* kaleme alınan bu metin, yirmi beş sahifeden oluşmaktadır. Küçük bir kitapçık olarak kaleme alınan metin, *Matbaa-i Âmire* tarafından, İstanbul'da basılmıştır.

Aslına sadık kalınarak, bugünkü Latin harflerine aktarılan metinde, en önemli husus, Osmanlı Devleti'nin 1878'den 1919 yılına kadar, Kıbrıs meselesine karşı, resmî bakış açısını ortaya koymuş olmasıdır.

Bu belgenin tanıtılması ve muhtevasının tahliline geçmeden evvel, bu hususla ilgili olarak yapılan müstakil çalışmalardan söz etmek, faydalı olacaktır.

* Osmanlı Devleti, muamelât ve kuyudâtında, Malî Sene adı ile anılan ve Hicri 1089'dan itibaren resmen, fakat mahdut ve malî hususlarda kullanılmaya başlanmış olduğu görülen ve H. 1256'dan itibaren ve tatbik sahası daha genişleyerek, resmen malî sene adı verilen takvim esasına göre yazılmış tarihlerin de bilhassa XIX. asırdan başlayarak, eski vesika ve kayıtlarımızda, yakın devre kadar önemli bir yer tuttuğu gibi, resmî ve ilmî hiçbir mahiyeti bulunmamakla beraber, zamanımızda da duvar ve cep takvimlerinde, hâlâ Rumî Sene adı altında yer almakta ve devam ettiği görülmektedir..bkz...Faik Reşit Unat, Hicri Tarihleri Milâdi Tarihe Çevirme Kılavuzu, 7. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1994, s.XIII.

Dr. Salâhi R. Sonyel'in, İngiltere'nin Dışişleri Bakanlığı arşivlerine istinaden yaptığı araştırma, bu hususla ilgili olarak yapılan en iyi araştırmalardan birisidir.

"*In The Light Of British Foreign Office Documents : How Abdülhamit, The Ottoman Sultan, Leased Cyprus To Britain Within Forty - eight Hours (İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre : Osmanlı Padişahı Abdülhamit, 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı)*", *Belleten, C.XLII, Sayı : 168, Ekim 1978, s. 743-759.*

Bunun haricinde Mithat Sertoğlu'nun, VII. Türk Tarihi Kongresi'nde sunduğu tebliği ("*1878 Osmanlı - İngiliz Antlaşmasına Dair Bazı Yeni Belgeler*", VII. Türk Tarih Kongresi, Ankara : 25-29 Eylül 1970, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II., T.T.K. Yay., Ankara, 1973, s. 601-615)'de unutmamak gerekir. Sertoğlu'nun sunmuş olduğu bu tebliğ, Başvekâlet Arşivi'nden elde edilen vesikalara dayanmaktadır.

Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1964, 223 s., adlı eserinde, bu hususu ele almaktadır (s. 106-112). Alasya, bu hususu ele alırken, İstanbul Başvekâlet Hazine-i Evrâk'ının muhtelif defterlerinden istifade etmiştir.

Ercümen Kuran ise bu hususu ele alırken ("*Kıbrıs İdaresinin İngiltere'ye Terki*", *Kıbrıs ve Türkler, Hazırlayanlar : Cevat Gürsoy, Halil İnalçık, Ercümen Kuran ve Halil F. Alasya, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1964, s. 59-67*) daha çok yabancı telif eserlere müracaat etmiştir. Kuran, özellikle Sir George Hill, *A History Of Cyprus, Cambridge, 1940-1957, C.IV* ve Gabriel Noradounghian, *Recueil d'Actes Internationaux de L'empire Ottoman, 1897 - 1903, C. III., Paris, 1897*, adlı eserlerden istifade etmiştir.

Dr. Nasim Zia'nın 1969'da doktora tezi olarak hazırladığı ve 1975 yılında T.K.A.E. yayınları arasında çıkan, "*Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi*" adlı eserini belirtmeden geçemeyeceğiz. Zia'nın lütfâ mazhar olmuş bu kitabının ehemmiyetini belirtmek, gereksizdir. Zirâ, gerek Osmanlı arşivlerinden gerekse İngiltere'nin British Museum'deki *Layard Papers*'lerini, *Hariciye Arşivi* ve *Parlamento Zabıtlarını* incelemesi, oldukça büyük bir önem taşımaktadır (s. 38-48).

Dr. Rifat Uçarol'un, ders notu olarak hazırladığı, fakat biraz daha genişleterek kaleme aldığı "*1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması*

(*Ada'nın İngiltere'ye Devri*), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978*" adlı eseri, Osmanlı arşiv belgelerine dayanması açısından çok önemlidir. Uçarol'un ifade ettiği gibi, İngiliz arşiv belgelerinden yararlanamamasından ötürü, eksik bir araştırmaymış gibi değerlendirmesi oldukça hatalıdır. Zirâ, bu kitap, Osmanlı arşivlerinden istifade edilerek hazırlanmış olmasından ötürü, takdire şayan bir kitaptır (s. 37-101).

Son olarak Türkçe yayımlanan ve kayda değer olan *Mustafa Haşim Altan*'ın, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974), C.II., Lefkoşa, 1986*, adlı eserinin, I. cildinde, bu hususla alâkalı olarak bilgi verilmektedir (s.267-282). *Altan*, bu mevzu ile alâkalı olarak "*Kıbrıs Mazbatası*" adı altında toplanan Meclis-i Meb'usan'ın, celse tutanaklarından istifade ettiğinden bahsetmektedir.

Yabancı dilde yazılmış ve kaynak eser olarak kabul edilen *Sir Harry Luke, Cyprus Under The Turks 1571-1878, England, 1986*, adlı eserin bir bölümünde, bu hususla alâkalı olarak İngiliz Devlet Arşivi ve özel arşivlerden istifade ettiği bilinmektedir (s.257-272). *Sir Luke*, 1911 yılında Ada'da "*Yüksek Komiser*" sıfatı ile bulunmuş ve bu görevini, 1919 yılına kadar kesintisiz bir şekilde sürdürmüş olması, yazdığı esere verilen değeri artırmaktadır.

* * * * *

Bütün bu açıklamalardan sonra, belgenin muhtevasıyla ilgili tahlile geçmek mümkündür. Yukarıda ifade edildiği gibi belge, 25 sahifeden müteşekkildir. 3. sahifeden 8. sahifeye kadar, Kıbrıs tarihinin ana hatları hususunda, genel bir özet yapılmaktadır. Lâkin, bu husus hakkında genel mahiyette bilgiler verilirken, bazı hatalar yapılmıştır. Şöyle ki:

Kıbrıs, 1191 yılında, *Kudüs Kralı Guy de Lussignan* tarafından satın alınmıştır. *Guy de Lussignan*, *Arazi-i Mukaddes* olarak ifade edilen topraklardan çıkarılan Fransızları, Ada'ya yerleştirmiştir. Böylece *René Grousset*'in *Les Croisades* adlı eserinde ifade ettiği gibi "*Salâhaddin'in denize döktüğü Şark Latinliği, Doğu Akdeniz'in dalgaları arasında yeniden doğmuştur*"³. Lüzinyanlar, Ada'ya tamamen yerleştikten sonra, idarelerini yaklaşık üç asır gibi bir süre devam ettirmişlerdir. *Kıbrıs Kralı Pierre II.*'nin 1372 yılındaki taç giyme töreninde, Ceneviz ve Venedikli temsilciler arasında meydana ge-

³ Nasim Zia, *Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Ada'da Kurulan İngiliz İdaresi*, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1975, s.5.

len gerginlik sonucu, bazı Cenevizliler öldürülmüştür. Bunu bahane eden Cenevizliler, Kıbrıs'a bir donanma göndermişlerdir. Böylece, Kıbrıs'ta Ceneviz idaresi kurulmuş oldu. Bütün bu hadiseler, belgede farklı bir şekilde ifade edilmiştir. Örneğin, *Jean*'ın 1383 yılında hükümdar olması ile birlikte, yine aynı yıl içinde ölmesi, Ada'nın Cenevizliler tarafından işgal edildiğini belirtmektedir. Aslında bu hatalıdır; zirâ, Ada, 1383'te Cenevizliler tarafından zaptedilmemiştir. Kaldı ki bu hadise *Kral Jean* zamanında değil, *Pierre II.*'nin hükümdarlık döneminde meydana gelmiştir.

Ada'da, Cenevizlilerden sonra Memlûklülerin idaresi kurulmuştur. Lâkin bu husus, belgede belirtilmemiş olmakla birlikte, Cenevizlilerin idaresinden, Venediklilerininkine doğrudan bir bahisle geçmektedir. Oysa, 1426 senesinde Mısır'ın Memlûklü Sultanlarından *Baybars*, Kıbrıs'a asker sevk ederek, *Lüzinyan Kralı Janus*'u mağlup etmiş ve bu tarihten itibaren Ada, Memlûklülerin idaresine girerek, vergi vermeye başlamıştır¹.

Bunun yanı sıra Venediklilerin Ada'daki hâkimiyetleri, 1485 yılı olarak gösterilmiştir. Halbuki, Venediklilerin Ada'daki hâkimiyetleri 1485 değil, 1489 yılından itibaren başlamıştır. Bu hâkimiyet, Ada'nın Osmanlı Devleti tarafından fethedilişine (1571) kadar sürmüştür.

Kıbrıs Adası, 1571 tarihinde *Sultan Selim II. (Sarı)* zamanında fethedilmiştir. Lâkin, belgede bu husus "...*Sultan Süleyman Sâni zaman-ı saltanatı...*" şeklinde ifade edilmiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu, "*Sultan Selim Han-ı Sâni zaman-ı saltanatı*" olmalıdır. Bununla birlikte, *Sultan Selim Han (İvâz)* zamanında, 1517 yılında Mısır'da Memlûklüler hâkimiyetine son verince, Venedikliler, gönderdikleri elçileri vasıtasıyla, mezkûr verginin Türk hazinesine devrini kabul ettiklerini bildirmişler ve imzaladıkları bir anlaşma ile de bunu resmîyete intikal ettirmişlerdir. Lâkin, bütün bunlara rağmen belgede, adı geçen hususların hiçbiri zikredilmemiştir.

Belgede, 1876 Osmanlı-Rus Harbi'nin, Rusya açısından hedefleri oldukça iyi tahlil edilmiştir. Şöyle ki: "...*Rusya Hükümeti, bütün Asya'yı istilâ eylemek ve İngilizleri Hindistan'dan tard etmek ve İstanbul'u yed-i zabtına*

¹ Daha geniş bilgi için bakınız...Halil Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, T.K.A.E. Yay., Ankara, 1964, s.36-38; Zia, op. cit., s.5; Celâlettin Yücel, Dış Türkler, Hun Yayınları, İstanbul, 1976, s.116; Yılmaz Altuğ, Kıbrıs Anlaşmazlığı, İstanbul, 1979, s.26; C. Spyridakis, A Survey of The History of Cyprus, Geka Press, Nicosia, 1962, s.14-17.

geçirmek gibi âmal-i harisâne perverde.⁵ olmasına dair tesbitten, bu anlaşılmaktadır.

İngiltere Krallığı'nın, Ayastefanos Muahedenâmesi'nin ağır şartları altında ezilen Osmanlı Devleti'nin yanında olması, dostane hislerden kaynaklanmadığı bilinmektedir. Bunun sonucu olarak İngiltere, Berlin Kongresi'ni toplayarak, Rusya'nın, Osmanlı Devleti üzerinde kazandığı hakları bertaraf etmiştir. Bu sebeple:

"1878 senesi mayısınun yirmi üçüncü günü İngiltere sefiri Mösyö Layar (Layard) Bâb-ı Âli'ye gelerek ol vakit başvekil bulunan Mehmed Rüşdü Paşa'ya devleti tarafından almış olduğu bir kıt'a tahrirât-ı mahsûsayı kırâ'at ve Rusya Devleti İngiltere kabinesinin kendisine vâki' olan teklifini kabûle müstaid görüldüğünü ve Bulgaristan hudûdunun Balkanlara hasrîna muvâfakat göstereceğini beyân ile Anadolu'da vaki' Kars ve Ardahan ve Batum veyahûd bunlardan biri devlet-i müşârün-ileyhâ tasarrufunda kalubda muahede-i kat'îye ile kendusine ta'yîn olunacak ârâzi haricinde olarak Memâlik-i Şâhâne'den diğer bir mahalın zabt ve istilâsı dâ'yyesine düşerse İngiltere Devleti i'mâl-i kuvve-i silâhiyye ile bunun muhâfazası zımında Zât-ı Hazret-i Padişâhî ile ittifâkı taahhüd edeceği ve buna mukâbil ol havâlî âhâli-i 'İseviye ve sâ'iresi haklarında islâhât-ı lâzîmenin ifâsına himmet buyurulacağıının va'ad olunmasını ve bir de işbu ittifâkın icrâ-yı mukteziyyâuna muktedir olmak için devlet-i mü'ârün-ileyhâya Kıbrıs cezîresinin tasarruf ve idâresi tefvîz kılınmasını aleb etmiştir"⁶.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere İngiltere, Osmanlı Devleti'ni mevcut Rus tehdidine karşı korumak için bazı şartlar ileri sürmüştür.

a. Balkanlar'ın bir kısmını içine alan Bulgaristan Devleti'nin kurulmasını⁷;

b. Kars, Ardahan ve Batum'un, tamamı veya bir kısmı Rus Devleti'nde kaldığı müddetçe, antlaşmanın mevcut şartlarına istinaden, bunu kabul et-

⁵ Kıbrıs Meselesi, Bâb-ı Âli Hariciye Nezareti, İstanbul, 1335, s.4.

⁶ Kıbrıs Meselesi, s.4.

⁷ Daha geniş bilgi için bakınız...Toktamış Ateş, Siyasal Tarih, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.394-395.

meyip, tekrar toprak talep etmesi halinde, İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne her türlü yardımı yapacağını taahhüt altına almıştır.

c. Lâkin bunu gerçekleştirebilmek için İngiltere, Osmanlı Devleti'nde bulunan gayri müslim tebaaya, gerekli ıslahatların yapılmasını, şart koşmuştur. Bütün bunlardan sonra İngiltere, Osmanlı Devleti'nden, Ada'nın, sadece "tasarruf" ve "idare"sini talep etmiştir. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti, Ada üzerindeki mülkiyet ve hükümranlık haklarını, mahfuz tutmuştur.

Aslında, Osmanlı Devleti'nin yenilgisi, İngiltere'nin *Hindistan yolunu (imparatorluk yolu)*⁸ tehlikeye sokmuştur. Bundan hareketle İngiltere, İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury'nin ifade ettiği gibi, "*parçalanmış Türk dalga kırını arkasına yeni bir bent*"⁹ oluşturma hazırlığına girişmiştir. Aslında, Midilli, Limni, İskenderun, Akka, Girit, Hayfa ve İskenderiye düşünüldükten sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından Kıbrıs'a karar kılınmıştır. Hatta bu uğurda, İngiliz Başvekili Benjamin Disraeli'nin:

"Kıbrıs, Ön Asya'nın anahtarıdır"¹⁰ şeklindeki sözleri, oldukça dikkat çekicidir.

Bilindiği gibi 1822 yılında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na *George Canning* atıldığı zaman, İngiltere Hükûmeti'nin dış politikası, tamamen değişmiştir.

Canning, göreve gelir gelmez hazırladığı programa göre, İngiliz dış politikasının esaslarını şöyle belirlemiştir.

"Özgürlüğe kavuşup bağımsız devletler kuracak olan halklar, bir sanayi ve ticaret filosuna ihtiyaç duyacakları şüphesizdir; ve başlangıçta da, gene hiç şüphesiz, kurtarıcıları ve koruyucuları olan İngiltere'ye başvuracaklardır..."¹¹

⁸ Rifat Uçarol, 1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri), İstanbul, 1978, s.24 ve 30-37; Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1989, s.4.

⁹ Yılmaz Altuğ, op. cit., s.28.

¹⁰ Soyalp Tamçelik:"Kıbrıs Adası'nın Jeopolitik ve Stratejik Önemi", Türk Kültürü, XXXIII (Haziran 1995)386, s.322...Aynı görüş Yılmaz Altuğ'un eserinde de vardır. Lâkin Altuğ, bunu "Key to Western Asia", yani "Batı Asya'nın Anahtarı" olarak ifade etmiştir. Kanaatimiz odur ki, bunun "Batı Asya" değil, "Ön Asya" olması, mantığa daha uygundur.

¹¹ Vladimir Potyemkin, Uluslararası İlişkiler Tarihi-Başlangıçtan Bugüne Diploması Tarihi, C.II., Çev. Atilla Tokatlı, May Yayınları, İstanbul, 1978, s.488.

Bundan hareketle Kıbrıs hadisesini iyi değerlendiren İngiltere, dış politikasının bir gereği olarak gerekeni yapmıştır.

Aslında XIX. yy. ortalarından itibaren İngiltere'nin "*Doğu Siyaseti'nin*" temeli, *Hindistan*'a dayanmaktadır¹². Kıbrıs ise, Süveyş Kanalı'ndan geçilerek gidilen, yeni ve önemli bir denizyolu üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle 1870'lerde Kıbrıs, İngiltere için Atlantik Okyanusu'ndan Hint Okyanusu'na kadar uzanan denizyolu (*imparatorluk yolu*) üzerinde, Cebelitarık ve Malta'dan sonra, Akdeniz'deki üçüncü bir iskele, bir üs olma hüviyetindedir. Özellikle *Palmerston-Russel Hükümeti* 1864'te Yunan Adaları'nı Yunanistan'a bırakmış olmasından dolayı, Akdeniz'de yeni üslere ihtiyaç duyulmuştur¹³.

Bunun yanı sıra, giderek güçsüzleşen bir Osmanlı Devleti'nin, Rusya'nın Akdeniz'e inmesine engel olamayacağını düşünen İngiltere, bu geleneksel çizgisinden ayrılmakla birlikte, Doğu Akdeniz'i ve kendi ana sömürgesi olan Hindistan'ı emniyete almak için Kıbrıs'ı bir "*kale*"¹⁴ olarak elde etmeye çalışmıştır.

Dolayısıyla denilebilir ki, İngilizlerin Akdeniz siyaseti *milliyet* esaslarına göre değil, İngiltere'nin *millî menfaatlerine* göre ayarlanmıştır¹⁵.

İşte, bütün bunlara engel olan yegâne şey, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan *Ayastefanos Muahedenâmesi*'dir. Bu muahedenâmenin, Osmanlı Devleti'ne ağır yükümlülükler yüklemesi, Osmanlı coğrafyasını koruması lâzım gelen İngiliz diplomasisi için hiç de kabul edilemez bir durum yaratmıştır.

İngiltere, Rusya'nın Bulgaristan'ı etki alanı içine aldıktan sonra, tam bir Akdeniz devleti haline gelmesinden korkmuştur. Zirâ, İngiltere, Bulgaristan'daki üstün başlayabilecek bir Rus saldırısı ile Osmanlı başkenti ile boğazların tehdit altında kalacağını görmüştür¹⁶.

¹² Faruk Sönmezoglu: "Tanzimat'tan Lozan'a Kıbrıs Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.II., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.309.

¹³ Faruk Sönmezoglu: *ibid.*, s.309.

¹⁴ Selim Deringil: "II. Abdülhamit'in Dış Politikası", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.II., İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.305.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bakınız...Enver Ziya Karal, *Osmanlı Devleti*, C.VII., 3. Baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1983, s.22.

¹⁶ Mithat Sertoğlu: "1878 Osmanlı-İngiliz Antlaşması'na Dair Bazı Yeni Belgeler", VII. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II., T.T.K. Yay., Ankara, 1973, s.602-604.

İşte bütün bunlardan doğan sonuçla, İngiltere'nin bu anlaşmayı kabul etmesi beklenemezdi. Bunun yanı sıra, *Elviye-i Selâse* (Kars, Ardahan ve Batum) olarak adlandırılan bölgenin Rusya'ya bırakılması, Doğu Anadolu'yu tam bir Rus tehdidine karşı açık bırakmıştır. Hele Bayezid şehri ve Eleşkirt Ovası Ruslara bırakılacak olursa, Ruslar için İskenderun Körfezi'ne giden yol açılmış olacaktır¹⁷. Dolayısıyla bütün bu hadiseler, İngiltere'nin, gerek Akdeniz'deki gerek Yakın Doğu'daki menfaatlerine büyük bir darbe vurmuştur. Artık Rusya ile İngiltere'nin Yakın Doğu'da çarpışmasına, muhakkak nazarı ile bakılıyordu. Böylece, İngiltere'nin Ayastefanos Muahedenâmesi'ni tâdil etmek için elinden geleni yapacağını tahmin etmek, hiç de zor olmasa gerektir.

Bunun yanı sıra şimdiye kadar belirtilmemiş bir husus daha vardır.

Bâb-ı Âli "*Ayastefanos Mukaddemât-ı Sulhiyesi'nin hâvî olduğu şerâit gayet ağır olduğu halde kerhen imzâya mecbûriyet hâsıl olmuş e kab-l-el muhârebe i'lân-ı iflâs ile konsolit fa'izlerinin te'diye edilemeyeceğini ilân etmesiyle bütün Avrupa efkâr-ı 'umûmiyesini kendi 'aleyhine çevirmiş(tir)....*"¹⁸

Bilindiği gibi 1853 yılında Osmanlı Devleti, dış borçlanmaya gitmiş ve ardi arkası gelen savaşlar ve iktisadî gelişmeler sonucunda, Osmanlı maliyesi çökmüştür. Özellikle, 1876-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin malî yapısını bozmakla birlikte, bütçe iflâs etmiş, *konsolit* (vadesi belli olmayan ve yalnızca faizi ödenen devlet tahvili) faizleri bile ödeyemeyecek duruma gelmiştir.

Bununla birlikte, Kıbrıs'ın İngiltere'ye terk edilmesi hakkında, Mehmed Rüşdü Paşa Kabinesi'nin 3 Cemâziye'el-âhir 1295 (4 Haziran 1878) tarihinde, Abdülhamid II.'e sunduğu mazbata, genel itibarı ile orijinal bir belgedir. Lâkin, hemen şunu belirtelim ki bu mazbatanın, 4 Haziran 1878 tarihli Osmanlı Devleti ile İngiltere Krallığı arasında imzalanan mukavelenâme ile hiçbir alakası yoktur. Bu husus, tamamıyla İngiliz Hükûmeti'nin, Kıbrıs'ın kendilerine verilmesi gerekliliğini belirten, siyasî bir tespit ve temenniden öteye geçmemektedir.

"İngiltere Devleti Hükûmet-i Seniyye hakkında olan efkâr ve niyât-ı hayr-hâhânesinin şimdiye kadar pek çok âsârını delâ'il-i fi'iliyye ile is-

¹⁷ Potyemkin, s.133; Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.97 ve 599; Sertoğlu: op. cit., s.602-604.

¹⁸ Kıbrıs Meselesi, s.4.

bât eylemiş ve 'ale'l-husûs bu kere Rusya Devleti'yle 'akd olunan mukaddemât-ı sulhiyye mukâvelesinin hâvî olduğu âhkâm-ı muzır-ra-i ma'lûme sâ'ir devletler tarafından sükût ile geçiştirilmek üzere olduğu halde devlet-i müşârün-ileyhâ mukâvele-i mezkûrenin bir kongreye konub orada her maddesinin başka başka müzâkeresine Rusya Devleti tarafından muvâfakat olunmadığı takdîrde mukâvele-i mezkûrenin İngiltere Devleti nazarında ke'en-lem yekûn halinde tutulacağını ve bununla beraber icrâsına tasaddi olunacak olursa fi'ilen muhâlefet edeceğini Rusya Hükûmeti'ne i'lân etmiş ve sâlif-ül beyân mukâvele şerâ'itünden Bulgaristan'ın hudûd-ı vasi'ası ve Anadolu'da birçok mahâl u mevâki'in Rusya'ya terki misüllü başlıca maddeleri hakkında olan i'tirâzâtını serd ve beyân ile beraber tervîc u te'yîd-i müdde'â zımında derhal tedârikât-ı harbiyeye teşebbüs etmiş olduğundan devlet-i müşârün-ileyhânın işbu muhâlefet-i şedîdesi Rusya Devleti'ne pek girân gelerek bu teklîfi savuşturmaya çalışmış ise de İngiltere'nin bu bâbda her dürlü fedâkârlığı ihtiyâra hazır olduğunu ve muâhede-i mezkûrenin kongreye vaz'ıyla âhkâm-ı mundericesinin tamamıyla mevki'-i bahs ve müzâkereye konulması iddi'asında ısrâr gösterdiğini cezm ile devlet-i müşârün-ileyhâ ile muhârebeye girişmeyi göze kestiremeyerek elçi-i müşârün-ileyhin ifâdesine göre Bulgaristan hudûdunun Balkanlara hasr-ı cihetine esâsen muvâfakatını beyân ile sâ'ir günâ ta'dilât icrâsınca olan isti'dâdını dahi göstermiş olduğundan ve bu kere Bulgaristan hudûdunun kasrı ve Sırbistan'a terk olunan bazı mahallerin istirdâdı ve Karadağ'da terki teklîf olunan mahallerde tadilât icrâsı maddeleri Devlet-i Aliyyece mesâ'il-i hayâtiyeden olup bunların suver-i merziyede tesviyesine muvaffakiyet Rumeli kıt'asının yeniden feth u teshîri demek olacağı rehîn-i rütbe-i bedâhet olmasıyla İngiltere Devleti'nin Devlet-i Aliyyeye şu yolda olan hizmet-i 'azîmesi ve ilerude vukû' bulabilecek tahüyâtı men'i için 'akd-ı ittifâka mübâdereti memnûn olacak mevâddandır"¹⁹.

İngiliz Hükûmeti'nin İstanbul elçisi olan Layard, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî perspektifini belirten mazbatasını, Padişaha arzettikten sonra, bu kez Kıbrıs'ın İngiltere Hükûmeti tarafından talep edilmesinin sebeplerini ortaya koymuştur.

¹⁹ Kıbrıs Meselesi, s.5.

"İngiltere Devleti'nin Akdeniz'de eşyâ ve mühimmât ve 'askeriye ikâmesiçün Malta cezâresinden başka müstemlekâtı olmayub cezâir-i seb'a ise bu maksad için pek elverişli olduğu halde her nasılsa mukaddemâ Yunan'a terk edilmiş ve bu kere şiddet-i lüzûmu his olunmuşsa da istirdâdı kabûl olunamayacağından diğer münâsib bir mahal araştırıldıkda mezkûr Kıbrıs cezâresinin gerek Suriye sevâhiline ve gerek Anadolu'nun lüzûmlu olan cihetine kurbiyeti bulunduğundan İngiltere Devleti orada icâb eylediği halde lâzım gelen mahale sevk edebilmek için mikdâr-ı kâfi 'asker ikâme edeceği ve külliyyetlu mühimmât-ı harbiye ve levâzımât-ı askeriye bulunduracağı ve İngiltere şimdiye kadar Avrupa devleti sıfatıyla hareket edub halbuki Asya kıt'asında Hind gibi bir hitâ-ı 'azîmeye mâlik ve mutasarrıf olub orada taht-ı tâbi'yetinde bulunan nüfusun mikdârı Rusya'nın nüfûs-ı mevcûdesinin iki mislinden ziyâde bulunduğu ve bu ana değin Hindistan'da istihdâm eylemekte olduğu 'asâkiri Avrupa kıt'asında kullanması kânûnen gayr-ı mücâz iken bu kere parlamentoca buna muvâfakât olunmasıyla bundan böyle Hind'den istenildiği kadar 'asker celb ve istihdâmı mümkün olacağı cihetle cezâre-i mezkûrenin "cihet-i mülkiyyeti yine Devleti-i Âliyyece" bâkî olup İngiltere Devleti'nin zabt ve idâresinde bulunduğu müddetçe şimdiye kadar masârif-i idâre-i mahalliye çıkarıldıktan sonra her sene ne mikdâr vâridât alınmakda ise bu devlet-i müşârün-ileyhâ tarafından sene be sene hazîne-i celîleye te'diye ve ifâ kılınacaktır"²⁰.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere İngiliz Hükûmeti, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz'de belirecek bir Rus tehlikesini önlemek bakımından, daha savaşın başlarında Doğu Akdeniz'de bir üs elde etme fikrini ortaya koymuştur. 1878 yılının Mayıs ayı başlarında, bu üs fikri daha da kuvvetlenmeye başlamıştır. İngiliz Hükûmeti'nin, Doğu Akdeniz'de üs olarak Kıbrıs'ı seçmesinde, Milli Savunma Bakanlığı'nın istihbarat başkanlığını yapan *Albay Home*'un verdiği raporların, önemli rol oynadığı söylenmektedir²¹.

Bu rapora göre İngiltere Hükûmeti, öyle bir yeri kendine bağlamalı ki, askerî yönden, İngiliz kuvvetlerinin gerek *Kafkas ötesi* ve gerek *berisinden*, gerekse Yukarı Dicle ve Fırat nehirlerinden yapılacak hücumlara karşı, derhal mukabele edebilecek durumda bulunması gerekmektedir.

²⁰ Kıbrıs Meselesi, s.6.

²¹ Daha geniş bilgi için bakınız...Uçarol, op. cit., s.41; Tamçelik: op. cit., s.321-330.

Belgeden de anlaşılacağı gibi İngiltere Devleti, üs olarak *Malta Adası*'nı kullanmıştır. Bu üs dışında, askerî mühimmat veya ticaret için antrepo olarak kullanılacak başka bir Akdeniz üssü de yoktur. Bundan hareketle İngiltere'nin, bu adalardan üs olarak istifade etmesini beklemek, büyük bir hatadır. Bütün bunlardan sonra İngiltere Devleti, gerek Anadolu gerekse Suriye sahillerine yakın olan Kıbrıs'ı, üs olarak değerlendirdiği görülmektedir. Zaten belgede "... lâzım gelen mahale sevk edebilmek için mikdâr-ı kâfi 'asker ikâme edeceği ve külliyetli mühimmât-ı harbiyye ve levâzımât-ı 'askeriyye bulunduracağı..."²² şeklinde ifade edildiği, görülmektedir.

İngiltere Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nden, Hindistan'daki askerî kuvvetlerini, gerektiğinde Avrupa ve Asya'ya aktarabilmek gayesiyle, Akdeniz'de *tabii bir üs olan Kıbrıs*'ın, idarî ve tasarrufî haklarını alabilmek için talepte bulunmuştur. Bu sebeple "...*cihet-i mülkiyeti yine Devlet-i Aliyyece bâkî...*"²³ olmak kaydı ile idarî masrafları genel vergiden düşürmek suretiyle, artan miktarın Devlet-i Aliyye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır²⁴.

Kıbrıs'ı kaybetmek istemeyen Bâb-ı Âli, İngiltere'nin bu teklifini hemen kabul etmemiştir. Zirâ, Kıbrıs gibi önemli bir Ada'nın, terkedilmesinin zararları bellidir. Kaldı ki, halkın böyle bir teklife tepkisi yanında, diğer devletlerin benzer isteklerde bulunması ihtimali de vardır. Üstelik İngiltere'nin anlaşma hükümlerine uyup uymayacağı, Berlin Kongresi'nde Türk tarafını destekleyip destekleyemeyeceğini tahmin etmek, çok zordur. Osmanlı Devleti'nin bu tedirginliğini, belgede de görmek mümkündür.

*"İngiltere sefirinin şayet Kıbrıs hakkındaki teklifi Bâb-ı Âli tarafından red olunacak olursa, Devlet-i Aliyyece vehâmeti müceb olacağı ve kongrenin dahi ictimâ' edemeyeceği yollu tehdîdâtı ve bu sûrete muvâfakat olduğu takdirde Rusyaluların üç güne kadar İstanbul havâlisinden çekilecekleri gibi beyânâtı ve içinde bulunmakta olduğu halin müşkülâtı Hükûmet-i Seniyye'yi cezîrenin İngiltere'ye terki hakkındaki teklife muvâfakâta mecbûr etmiş ve bu husûsda Hey'et-i Vükelâ'ca tanzîm kılınan mazbata 'atabe-i 'ulyâya takdîm kılınarak "mücebince icrâ olunsun" İrâde-i Seniyye'siyle Bâb-ı Âli'ye îade olunmuş olmakla İngiltere'nin taleb eylediği varaka imzâ edilmiştir"*²⁵.

²² Kıbrıs Meselesi, s.6.

²³ ibid., s.6.

²⁴ ibid.

²⁵ ibid., s.7-8.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nde İngiltere'nin desteğini tam olarak alamadığı görülmüştür.

Bilindiği gibi Ayastefanos Muahedenâmesi sonunda, kabul edilemez maddeleri, baulı devletler için ağır gelmiş ve tekrardan barış görüşmelerinin başlaması için baskı yapılmıştır. Rusya, kendi menfaatlerine aykırı düşmesine rağmen, bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmıştır.

Ayastefanos Muahedenâmesi'ni tâdil ettirebilmek için, Berlin Kongresi'ne fevkalâde ehemmiyet veren ve bu hususta Rusya'ya karşı batılı devletlerden ve bilhassa İngiltere'den istifade etmek isteyen Sultan Abdülhamid II.'in, bu sırada büyük bir siyasi faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Fırsattan istifade etmek isteyen İngiltere'nin, Kıbrıs meselesini ortaya atması, işte bu Berlin hazırlıkları esnasındadır. Kıbrıs Adası'nı, Osmanlı hâkimiyeti altında bulunması şartıyla işgal etmek isteyen İngiltere, buna mukabil olarak Kongre'de, Ayastefanos Muahedenâmesi'ni tâdil edeceğini belirtmiştir²⁶. Lâkin, bunun böyle olmadığı, Berlin Kongresi'nden sonra imzalanan anlaşmayla, açıkça görülmüştür. Zirâ, bu anlaşma sonunda arazi terki, sınır tashihi, idarî ve geçici işgal deyimleri adı altında Osmanlı Devleti'nin, Bulgaristan'a, Romanya'ya, Sırbistan'a, Avusturya'ya, Karadağ'a, Yunanistan'a, Rusya'ya, İran'a ve İngiltere'ye terketmek suretiyle, kaybetmiş olduğu arazi ve nüfusun toplamı, toprak olarak 212.440 km² ve insan olarak 5 milyon 455 bindir²⁷.

Görüldüğü gibi Berlin Kongresi, Ayastefanos Muahedenâmesi'ni, esashi bir değişikliğe tâbi tutmamakla beraber, yine de Osmanlı Devleti üzerinde ağır yükümlülükler bırakmıştır. Ancak, İngiltere'nin ısrarı ile *Eleşkirt Ovası* ve *Bayezid* şehrinin Osmanlı Devleti'nin elinde kalması sağlanmış, fakat harp tazminatı karşılığı olarak *Elviye-i Selâse*'nin (Kars, Ardahan ve Batum) Rusya'ya bırakılması önlenememiştir²⁸. Bundan hareketle diyebiliriz ki, Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti'ni *kısmî*²⁹ bir şekilde böldüğü, ender kongrelerden biridir.

²⁶ Bu hususla ilgili olarak daha geniş bilgi için bakınız...Potyemkin, op. cit., s.141 vd.; Sertoğlu: op. cit., s.604; Alasya, op. cit., s.106 vd.; İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.IV., İstanbul, 1955, s.315-316; Resimli Haritalı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C.VI., İstanbul, 1963, s.3337; Kurat, op. cit., s.97 vd.; Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VIII., 2. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1983, s.66 vd..

²⁷ Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, op. cit., s.3337.

²⁸ Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve Rusya, s.97.

²⁹ Potyemkin, op. cit., s.141.

Bunun yanı sıra İngiltere'nin, Ada'nın idarî tasarrufunu alabilmek için Osmanlı Devleti'ne baskı yaptığı bilinmektedir. Özellikle, Ayastefanos Muahedenâmesi'nden Berlin Kongresi'ne kadar geçen zaman dilimi içinde, İngiliz Hükûmeti'nin, Osmanlı Devleti'ne karşı uyguladığı siyasî baskıyı, adı geçen belgeden anlamak mümkündür. Zirâ, İngiltere, Berlin Kongresi'nden sonra meydana gelecek siyasî hadiselerin, Kıbrıs'ı alabilmesi hususunda kendisini oldukça zorlayacağını bilmektedir. Bu sebeple, Ada'nın, Berlin Kongresi'nden önce İngiltere'ye devredilmesi için Osmanlı Devleti'ne her türlü siyasî baskı yapıldığı anlaşılmaktadır. Aksi takdirde, Berlin Kongresi'nden sonra alınacak Ada'nın, Avrupa devletlerince normal karşılanmayacağını, hatta ve hatta Avusturya'nın, Balkanların en önemli ülkelerinden olan *Bosna* ve *Hersek*'te güvenliğini bahane ederek, asker bulundurma hakkının doğacağını, bizzat Osmanlı Devleti'nin yetkililerince belirlenmiştir. Bununla ilgili olarak belgede şöyle denmektedir:

"İngiltere tarafından talep olunan Kıbrıs cezîresinin tasarruf ve idâresiyçün bir müddet ta'yîn olunmaması ve kongrede her şey kararlaşıb imzâ olunmasını müte'âkib İngiltere'nin cezîre-i mezkûreyi taht-ı idâresine almasının sâ'ir devletlerin i'tirâzlarını müceb olması, Rusya Devleti'nin kongrede edeceği fedâkârlıklardan nedâmetle kararları kabûl etmeyerek İngiltere ile muhârebeyi göze kestirmesi ihtimâli ve Hükûmet-i Seniyye'nin yeniden bir muhârebeye girişi pek müşkül olması ve kongrede iş bittikten sonra İngiltere'nin cezîre-i mezkûreyi zîr-i idâresine alması Avrupaca acayip gözükeceği mîsüllü Avusturya Devleti'nin dahi şimdiki halde muvakkat sûretiyle 'asker idhâl etmek istediği Bosna ve Hersek kıt'alarında daimi sûrette yerleşmek isteyeceği ihtimâlleri Bâb-ı Âliyye'ce nazar-ı i'tibâra alınarak..."³⁰ belirtilmiştir.

Kaldı ki *Bosna* ve *Hersek*'in, teorik olarak Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacağını kararlaştıran Berlin Antlaşması'nda, bölgenin *Avusturya-Macaristan* tarafından işgali ve yönetimin bu devlete bırakılması kararlaştırılmıştır. Ancak, bu konudaki düzenlemelerin, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasında ikili görüşmelerle belirlenmesi, karara bağlanmıştır.

Osmanlı Devleti, bu görüşmelerde zaman kazanma yollarına başvurunca, Viyana, *Bosna* ve *Hersek*'i işgal emrini vermiştir. Bâb-ı Âli, durumu

³⁰ *ibid.*, s.6.

İngiltere'ye bildirerek, "koşullar belirlenmeden yapılan bir işgalin"³¹, Berlin şartlarına aykırı olduğunu ileri sürmüşse de müsbet bir sonuç alamamıştır.

Belgede, Osmanlı Devleti, İngiltere'nin Kıbrıs hususundaki taleplerine bir anlam veremediğini; hatta şikayet-var bir şekilde durumu değerlendirdiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti, bunu özellikle İngiltere gibi bir devletin yapmasını, fevkalâde yakışıksız olarak değerlendirmektedir. Şöyle ki:

"...Bâb-ı Âli,...İngiltere Hükûmeti'ne karşı hareket etmek ve talebini red eylemek ve devlet-i müşârün-ileyhây kendusine düşman etmek hâl ve mevki'inde değil idi. Fakat İngiltere'nin bu hareketi bütün Avrupa efkâr-ı 'umûmiyyesince ve Amerika'da takbîh edildiği gibi İngiltere'de bile sû-i te'sir hâsıl eyledi ve sırf kendi menfa'ati nokta-i nazarından hareket ederek...siyâset-i Devlet-i Âliyye lehinde olmasından istifâde ile Kıbrıs cezîresini kendusine terk ve ihâlâye Hükûmet-i Seniyye'yi icbâr etmek İngiltere gibi bir devlet-i cesimeye yakışur hâllerden değil idi"³².

Lâkin, unutulmaması gereken bir husus vardır ki İngiliz Hükûmeti, Orta Doğu'daki menfaatleri gereği, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır. Üstüne üstlük buna, bir de Hindistan coğrafyası menfaatleri eklenince, İngiliz Hükûmeti, siyâsî baskısını artırmış ve bu husus hakkında, Kıbrıs'ı, bir koz olarak kullanmıştır³³. Zaten İngiltere'nin başlıca amacı, Kıbrıs'ı stratejik nedenlere dayanarak işgal etmektir. Bunu, en açık şekliyle, 1919 yılında *İngiliz İşçi Partisi* temsilcisi *MacDonald*, şu sözlerle değerlendirmiştir:

"İngiltere, Kıbrıs'ı stratejik sebeplerle, doğu ticaret yolunu korumak için işgal etmişti(r)...."³⁴

* * *

Belgede görüldüğü gibi, buraya kadar Kıbrıs'la ilgili genel bir bilgi verilmiştir. Her ne kadar da bazı hatalı bilgi verilmişse de, Kıbrıs'ın siyâsî tarihi ile ilgili kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Lâkin, bundan sonraki ifade edilecek değerlendirmeler, esas itibarı ile orijinal olacaktır.

³¹ Daha geniş bilgi için bakınız...Ateş, op. cit., s.398-399; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, C.XII., Çağ Yayınları, İstanbul, 1993, s.85-90 ve 146-152.

³² ibid., s.7.

³³ Daha geniş bilgi için bakınız...Şükrü S. Gürel, Kıbrıs Tarihi (1878-1960) Kolonyalizm, Ulusçuluk ve Uluslararası Politika, C.I., Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.17-29.

³⁴ Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, t.y., s.326.

Bilindiği gibi, Ayastefanos Antlaşması'nı (3 Mart 1878) bertaraf etmek için başta İngiltere olmak üzere bütün Avrupa devletleri, Berlin'de yeni bir toplantı yapmak istemişlerdir. Yapılan müzakereler sonucunda, 13 Temmuz 1878 tarihinde anlaşmaya varılarak, imza atılmıştır. Berlin'de yapılan konferansa, Osmanlı Devleti'ni temsilen *Safvet* ve *Ethem Paşalar*³⁵ iştirak etmişlerdir. *Karatodori Paşa*, her ne kadar Osmanlı tebaası bir Rum ise de, Bâb-ı Âli'yi temsilen, adı geçen bu heyetin içinde bulunmuştur. *Karatodori*, "*Revue de deux Mondes*" adlı dergide, hatıralarını anlatarak, Berlin Kongresi'nde Türk murahhasların içinde bulunduğu karmaşık durumu şöyle anlatmaktadır:

*"Eğer Bâb-ı Âli böyle bir ittifâknâmenin mevcûdiyetinden vaktiyle murahhaslarını haberdâr etmiş olsa idi Hükûmet-i Seniyye lehinde bezli mesâ'i etmeleri için İngiliz murahhaslarını tazyik ederek ve daha ziyâde müstefid olur idik"*³⁶.

Bundan anlaşılıyor ki, 25 Mayıs 1878 tarihinde, İngiliz elçisi Layard'ın Yıldız Sarayı'nda Osmanlı Devleti'ne teklif ettiği ittifak anlaşmasının şartlarından, başta Avrupa devletleri olmak üzere, hiçbir devletin haberi yoktur. Kaldı ki Osmanlı Devleti'nin, adı geçen ittifak anlaşmasını, Berlin Kongresi'ne gönderdiği murahhaslarından bile saklı tuttuğu, iddia edilmektedir. Kanaatimiz odur ki, ilk görüş doğru olsa bile, ikinci görüşün doğruluk derecesi tartışma götürmektedir. Yani, Avrupalı devletlerin, adı geçen ittifak anlaşmasından haberi olmadığı doğrudur. Lâkin, Osmanlı Devleti adına Berlin'deki kongreye katılan Türk murahhaslarının, bu ittifaktan haberdar olmamaları, oldukça gariptir. Zirâ, Safvet Paşa, o dönemde Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırındır ve Osmanlı Devleti adına her türlü dış ilişkileri, sadrazam ve padişahla birlikte yürütmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yaptığı ittifak görüşmelerinden veya ittifak anlaşmalarından haberdar olmaması, pratikte mümkün değildir. Bunun yanı sıra *Mahmud Celâleddin Paşa*'ya göre ise Hariciye Nazırı Safvet Paşa'nın, bu ittifaktan haberi olmadığını iddia etmektedir³⁷. Lâkin, şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, Avrupalı devletler, bu ittifaktan haberdar olsalardı, Berlin Kongresi'ndeki müzakereler, İngiltere için çok çetin geçeceği bir gerçektir.

³⁵ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitap Yayınları, İstanbul, 1969, s.152.

³⁶ Kıbrıs Meselesi, s.8.

³⁷ Mahmud Celâleddin, *Mir'at-i Hakikât*, C.III., İstanbul, 1327, s.136.

Belki de Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesi, Avrupalı devletlerin siyasi baskısı ile mümkün olmayacaktı. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında, 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da imzalanan anlaşma, gizli tutulmuştur. Aslında, başlangıçtan itibaren bu, iki tarafın da istediği bir husustur. Ancak, bir ay geçmeden İngiltere, Ada'yı işgal etmek için sabırsızlanmıştır. Bâb-ı Âli ise 13 Haziran'da toplanacak Berlin Kongresi'nin sonuna kadar gizliliğin devam etmesini istemiştir³⁸. Lâkin hadise, daha sonra da görüleceği gibi İngiltere'nin lehine değişmiş ve Ada, Berlin Kongresi'nden önce İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Bununla ilgili olarak Karatodori, eserinde şöyle demektedir:

"İngiltere'nin ittifaknâme-yi mektûm tutmasından maksadı... kongreye iştirâk etmiş olan düvel-i muazzama-ı sâ'ireye oyun oynamak idi"³⁹.

Berlin Kongresi'nde İngiliz murahhaslarınca, gizli tutulan bu ittifak anlaşmasının, neden açıkça ifade edilmediğini, Karatodori şu şekilde açıklamaktadır:

"Berlin Kongresi'nde murahhas-ı evvel olan Aleksandır Karatodori [Alexandre Caratheodory] Paşa vasıtasıyla İngiltere murahhaslarına hâlisâne bildirerek fermân-ı 'âli i'tâsının kongre hitâmına ta'lik-i taleb olunmuşdu. Lord Salisbury, Karatodori [Caratheodory] Paşa'ya cevâbında fermân-ı 'âlinin behemehâl 'acilen i'tâsı lâzım geleceğini ifâde ile beraber kongre hitâm-pezîr olmazdan evvel bunu kimseye bildiremeyeceğini ve cezîreyi taht-ı tasarrufa aldırılmayacağını taahhüt etmiş ve fakat bunun muâhede imzâ olununcaya kadar mektûm tutulması hakkında vâki' olan teklifi kabul etmeyub İngiliz gemilerinin evvelce Kıbrıs cezîresi sularında bulunacağı ve ma'mâfih İngiltere'nin evvelce Yunan Devleti tarafından vukû' bulan tecâvüzâtı men' için..."⁴⁰

şeklindeki açıklama, oldukça dikkat çekicidir.

Lord Salisbury, Osmanlı Devleti'ne sunulan bu mazbatanın, *fermân-ı 'âli* şeklinde ilân edilmesi, bir başka deyişle, *padişahın iradesi halinde yayınlanması* için Osmanlı Devleti'ne baskı yapıldığını, teyit etmektedir.

³⁸ Daha geniş bilgi için bakınız... Beria Remzi Özoran: "Kıbrıs'ın Kraliçe Viktorya Namına Devralınması", Türk Kültürü, X (Şubat 1972) 112, s.256 vd.

³⁹ Kıbrıs Meselesi, s.8.

⁴⁰ ibid., s.8.

Hariciye Nazırı Safvet Paşa, bazı itirazlarda bulunmuşsa da, *Mahmud Celâleddin Paşa*'nın *Mir'ât-i Hakikât*'ine göre, İngiltere sefirinin şiddetli tehdidine maruz kalmış ve derhal imzaya mecbur olmuştur. Bununla ilgili olarak Layard şöyle demiştir:

"-Eğer Devlet-i Âliyye şu karara muhalefet eyler ise Kongre'de Mukarrerât-ı Sulhiyye'yi tâdile İngiliz murahhaslarının çalışmayacakları şöyle dursun, İngiltere Devleti, donanması kuvvetiyle, cebren Kıbrıs'ı istilâ edeceği dahî bilinmelidir"⁴¹.

Bu duruma göre Kıbrıs, Ayastefanos Muahedenâmesi'nin tâdiline kurban gitmiştir, diyebiliriz.

Bununla ilgili olarak İngiltere, Ada'nın önüne İngiliz donanmasını göndererek, Osmanlı Devleti'ni, anlaşmaya mecbur etmeye çalışmıştır. Öyle ki, İngiliz Hükûmeti, ittifak teklifini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirebilmek için adeta şantaj yapmış ve bu ittifakın kabul edilmemesi halinde, Berlin Kongresi'nin toplanmasının fevkalâde güç olacağı belirtmiştir. Bir ölçüde, Osmanlı Devleti'ne karşı, siyâsî tehdit olarak değerlendirilen bu sözler, belgedeki ifade şekliyle aynen şöyledir:

"...İngiltere Der-saâdet'teki sefâret vâsıtasıyla Bâb-ı Âli nezdinde dahi teşebbûsât icrâ ederek fermânın te'hîr i'tâsının İngiltere'ce tesîr-i 'azîm hâsıl eylediğini beyân ve İngiltere'nin Devlet-i Âliyye'ye ibrâz eylediği hidamâtu ta'dât edilmiş ve tehdîdâta kadar giderek İngiltere'nin Devlet-i Osmâniyye lehinde hiçbir teşebbûsâtda bulunmayacağını ve Prens Bismark Tırhâla, Yanya ve Girid'in Yunan'a terkini teklîf eylemiş iken İngiltere'nin 'adem-i muvâfakatundan nâşi şimdilik geri alınmadığını ve eğer bu teklîf tecdîd olunub da fermân-ı 'âli sefârete teslim olunmadığı takdirde İngiltere'nin Bismark'ın talebine muhâlefet etmeyeceği ifâde kılınmıştır. İngiltere'nin bâlâda ma'rûz tehdîdâtı Hey'et-i Vükelâ-i Osmâniyye'yi ziyâdesiyle telâşa..."⁴² düşürmüştür.

Bununla ilgili olarak *George Hill*, eserinde oldukça ilginç bilgiler vermektedir. İngiltere Dışişleri Bakanı *Salisbury*, hükûmetinin İstanbul elçisi *Layard*'a göndermiş olduğu 4 Temmuz 1878 tarihli telyazıda, fermanın bir

⁴¹ Celâleddin, op. cit., s.143...Bununla ilgili olarak Karal, op. cit., s. C.VIII., s.73.'de de aynı materyal bulunabilir.

⁴² Kıbrıs Meselesi, s.8-9.

an önce imzalanmasını, elçiden bununla ilgili olarak gayret sarfetmesini, hatta ve hatta her türlü tehditte bulunmasını bildirmiştir⁴³.

İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, yukarıda belirtilen şartlar dahilinde, İngiltere'nin Kıbrıs'a yerleşmesini sağlayacak imkânları gerçekleştirmek üzere hazırladığı talimatı, 16 Mayıs 1878'de, İstanbul Büyükelçisi Henry Layard'a göndermek suretiyle, faaliyete geçmiştir.

Bunun üzerine Layard'ın, 25 Mayıs 1878 tarihinde Yıldız Sarayı'nda, "Başvekâlet Makamına"⁴⁴ verilen ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne teklif ettiği ittifak anlaşmasının şartları, aynen şöyledir:

"Eğer Batum ve Ardahan ve Kars veyahud bunlardan birisi Rusya Devleti'nin yed-i tasarrufunda kalüb da ilerude devlet-i müşârün-ileyhâ musalâha-yı kat'îye ile ta'yîn olunan ârâzinin hâricinde olarak Memâlik-i Şâhâne'den bir mahall-i istilâ etmek dâiyyesinde bulunur ise İngiltere Devleti zikr olunan mahallin kuvve-i silâhiyye ile muhâfazasıyçün Zât-ı Şâhâne ile ittifâk taahhüd eder ve buna mukâbil Zât-ı Padişâhî dahi Anadolu kıt'asında bulunan Hıristiyan ve sâ'ir teb'aanın hüsn-i idâre ve himâyeleri hakkında beyne'l-devleteyn muahharen kararlaştırılmak üzere ıslâhât-ı lâzîmenin idhâl ve icrâsını İngiltere Devleti'ne va'ad eder ve devlet-i müşârün-ileyhâyı kendu taahhüdünün ifâsı esbâbını te'mîne muktedir eylemek üzere Kıbrıs cezîresini kendu tarafından tasarruf ve idâre olunmak üzere başlıca olarak devlet-i müşârün-ileyhâya tahsîs ve ta'yîne muvâfakat buyurur"⁴⁵.

Böylece, Layard vasıtası ile İngiltere, niyet ve düşüncelerini resmen Osmanlı Devleti'ne bildirmiş oluyordu. İngiltere, Kıbrıs'ın geçici olarak üs şeklinde verilmesini, buna karşın, yeni bir Rus tehdidine ve saldırısına matuf, iki devlet arasında, savunmaya dayalı bir ittifak anlaşmasının yapılmasını önermiştir. Aslında Layard'ın bu resmi girişimi, Kıbrıs meselesinin fiilî olarak başlamasına neden olmuştur.

Bununla birlikte 26 Mayıs 1878 tarihinde, Safvet ve Sadık Paşalarla, Layard arasında imzalanan bu vesikanın, adı geçen belgede de belirtildiği gibi 13 ve 26⁴⁶ Mayıs değil, tam olarak Mayısın 26. günü imzalanmıştır.

⁴³ George Hill, A History of Cyprus, C.IV., London, 1952, s.288.

⁴⁴ Kıbrıs Meselesi, op. cit., s.9.

⁴⁵ ibid., s.9.

⁴⁶ ibid.

Nitekim, 26 Mayıs 1878 tarihinde toplanan *Meclis-i Âli üyeleri*, İngiltere'nin bu teklifine pek karşı çıkmamışlardır. Lâkin, bu teklifin sunulduğu mazbataya, Osmanlı Devleti'nin siyasî görüşünü ifade eden bir fıkranın ilâvesini, ayrıca istemişlerdir. Belgede, bu fıkranın ilâve ediliş tarihi *13 Mayıs 94 (1294)*⁴⁷ olarak belirtilmiştir. Pek tabii ki bu tarih yanlıştır. Doğrusu *26 Mayıs 1878 (24 Cemaziye'l-evvel 1294)* tarihidir. Kaldı ki, aynı metnin Fransızca suretinde de 26 Mayıs 1878 tarihi belirtilmektedir. Bunun yanı sıra Meclis-i Âli tarafından, 26 Mayıs 1878 tarihinde kabul edilen bu teklifte, şu hususlar dikkat çekmektedir.

*"Cezîre-i mezkûre varidâtının Hazîne-i Celîle'ye i'tâsı esâsen İngiltere tarafından kabûl olunmuş olmakla bunun her sene sûret-i istifâsı muahharen beyne'l-devleteyn kararlaştırılacaktır"*⁴⁸.

Yukarıda ilâve edilen fıkradan da anlaşılacağı üzere, Ada'nın yıllık gelirlerinden, Osmanlı Devleti'ne nasıl ödeneceği hususunda, iki devlet arasında kararlaştırılacaktır.

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti ile İngiltere Krallığı arasında, Yıldız Sarayı'nda gizlice imzalanan iki maddelik *Kıbrıs Antlaşması* çerçevesinde, Bâb-ı Âli, Ada üzerindeki *siyasî egemenliğini* tamamen kaybetmiş, *hukukî egemenliğini* ise oldukça sınırlandırmıştır. Bu itibarla iki maddelik antlaşma metni, adı geçen belgede aynen şöyledir:

"Birinci Madde. — Rusya Devleti Batum ve Ardahan ve Kars veya hud mevâki'-i mezkûrede birinci yed-i zabtında tutub da ilerude her ne vakid olursa olsun muâhede-i kat'îyye-i sulhiyye ile ta'yîn olunan Asya Memâlik-i Şâhânesi'nden bir kısmını daha zapt ve istîlaya tesaddî edecek olursa, evvel hâlde İngiltere Devleti memâlik-i mezkûreyi sulh ile muhâfaza ve müdâfa'a etmek üzere Saltanat-ı Seniyye ile birleşmeyi taahhüd eder. Ve buna mukâbil Zât-ı Hazret-i Padişâhî dahi memâlik-i mahrûsada bulunan teb'aa-yı Hıristiyânîyye ve sâ'îrenin hüsn-i idâre ve himâyelerine müte'allik ilerude ve de devleteyn-i beyninde kararlaştırılacak olan ıslâhât-ı lâzımayı icrâ edeceğini İngiltere Devleti'ne va'ad ile beraber devlet-i müşârün-ileyhâyı taahhüdât vâkı'asının icrâsınca lâzım gelen vesâit-i te'mîn edebilecek bir hâle koymak için kendusine Kıbrıs cezîresini tahsîs ve 'asker ikâmesiyle cezîreyi idâresine muvâfakat eyler.

⁴⁷ ibid.

⁴⁸ ibid.

İkinci Madde. — İşbu mukâvelenâme tasdik olunacak ve tasdiknâmeleri dahi bir ay zarfında ve mümkün olduğu hâlde daha evvelce te'âtü edilecektir. Tasdikten lil-makâl-i tarafeyn murahasaları işbu mukâvelenâmeyi imzâ ve temhîr etmişlerdir"⁴⁹.

Yukarıdaki şartlardan da anlaşılacağı üzere bu muahede, bir *ittifak muahedesinden* başka bir şey değildir. Kaldı ki İngiliz Hükûmeti de bu muahede-yi, "*Kıbrıs Konvansiyonu*"⁵⁰ olarak ifade edilen, "*Savunma Anlaşması*" şeklinde değerlendirmektedir.

Görüldüğü gibi, *Kıbrıs Antlaşması* olarak adlandırılan bu belgede, siyasi açıdan oldukça önemli hükümler vardır. Zirâ, bu muahedenâmeye göre İngiltere, Osmanlı Devleti'nin "*Kafkas berisi*" olarak adlandırılan bölgenin bütünlüğünü, Rusya'ya karşı korumayı, resmen üstlenmiş oluyordu. Bilindiği gibi Avrupalı devletler, 1856 Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ni, Avrupalı bir devlet olarak kabul etmişler ve Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasını, bizzat üstlenmişlerdir. Hele hele Kıbrıs Antlaşması ile İngiltere Devleti, Osmanlı coğrafyasını korumak için daha da büyük bir yükümlülük altına girmiş oluyordu. Osmanlı coğrafyası o denli büyüktü ki, bu coğrafyanın korunması oldukça güçtür. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumak, potansiyel risk bâbından oldukça tehlikelidir. Bu gerçeği göz önünde bulunduran *İngiliz Parlamentosu*, bu ittifak anlaşmasına pek ürkek bakmıştır. Gerçi, Kıbrıs'ın şartlı olarak, fakat geçici bir süre için İngilizlerce işgali, ikinci derece önemli bir hadise sayılmıştır. İngiliz Kabinesi ve Parlamentosu'nca, asıl önemli olan hadise, İngiliz Hükûmeti'nin, Osmanlı coğrafyası üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunu artırmak amacıyla, Ada'yı askerî bir üs olarak kullanmak istemesidir. İngiliz Parlamentosu'nun, 4 Haziran 1878 tarihli ve 2 fıkradan oluşan Kıbrıs Antlaşması'nın imzalanmasındaki asıl amacını, şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Rusya'nın tecavüzlerine ve yeni toprak işgallerine son verip, Osmanlı coğrafyasını bu işgallere karşı korumak;

⁴⁹ ibid., s.10...Bununla ilgili olarak başka başka eserlerden de mukayese edilebilir...bkz..Celâleddin, op. cit., s.142-143; Luke, Cyprus Under The Turks 1571-1878, 3. Edition, London, 1986, s.259-260; Salâhi R. Sonyel:"In The Light of British Foreign Office Documents: How Abdülhamit The Ottoman Sultan, Leased Cyprus to Britain Within Forty-Eight Hours", Belleten, XLII (1978) 168, s.743; Uçarol, op. cit., s.65-66; Zia, op. cit., s.39; Alasya, op. cit., s.107-108; Halil F. Alasya, Osmanlı Türkleri İdaresinde Kıbrıs, t.y., s.126; Meram, op. cit., s.156; Yücel, op. cit., s.118-119; Gürel, op. cit., s.240.

⁵⁰ Gürel, op. cit., s.24; Sonyel: op. cit., s.743.

"Rusya Devleti..., Memâlik-i Şâhâne'sinden (Osmanlı Devleti) bir kısmını daha zabt ve istilâya tesaddî edecek olursa evvel hâlde İngiltere Devleti Memâlik-i Mezkûreyi sulh ile muhâfaza ve müdafâ'a etmek üzere Saltanat-ı Seniyye ile birleşmeyi taahhüd eder"⁵¹.

Aslında bütün bunlar, İngiltere'nin, Yakın ve Orta Doğu'daki menfaatlerinin bir gereği olarak değerlendirilmelidir. İngiltere, Rusya Çarlığı gibi Osmanlı Devleti'nin tasfiyesini değil, tam tersine toprak bütünlüğünün devamını ve hatta bir dereceye kadar güçlenmesini bile istemekteydi. Gerçek şu ki, İngilizlerin Osmanlı Devleti için bu istekleri, Türklere karşı duydukları sempatiden ileri gelmiyordu. Esasen, bunun altında yatan gerçekleri daha farklı bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Şöyle ki;

İngiltere, *güneşi batmayan* büyük bir imparatorluğa sahiptir. Buna karşın, bu imparatorluğun büyük bir parçasını Hindistan coğrafyası teşkil etmektedir. Bu sebeple, Hindistan'ı teşkilâtlandırmak, iktisadî olarak sömürmek ve de güvenliğini sağlamak, gerekli bir hâl almıştır.

Hindistan istikametinde, İngiliz menfaatlerini tehdit edebilecek en büyük devlet, Rusya olmuştur. Zirâ, Rusya'nın da İngiltere gibi Orta Doğu ve Uzak Doğu politikaları vardır ve bunlar, İngiliz politikaları ile çatışmaktadır.

Bundan başka, İngiltere, Doğu Ticaret Yolları'nın emniyeti için olsun, Akdeniz Havzası'ndaki ticarî ve iktisadî menfaatler sağlamak için olsun, Akdeniz politikasına da sahip bulunmaktaydı. Pek tabii ki, Osmanlı Devleti, inhitat devrinde olduğu için, İngiltere'nin Akdeniz'deki bu politikasını tehdit edemezdi. Halbuki, Rusya, Fransa, Avusturya gibi devletler, iktisadî bir inkişaf safhasında bulunmalarından dolayı, Akdeniz'e yerleşmek veya yayılma emelindeydiler. Bu emeller, ancak Osmanlı Devleti zararına ve Akdeniz'de mevcut olan dengenin, İngiltere aleyhine bozulmasıyla gerçekleşebilirdi.

Unutulmaması gerekir ki, Osmanlı Devleti, Avrupa'da herhangi bir baskıcı siyaset takip edecek durumda değildir. Lâkin kendisi böyle bir siyaset takip etmek isteyen büyük Avrupa devletlerinin istilâ programlarının başlıca hedefi durumuna gelmiştir.

Bunun haricinde İngiltere, Osmanlı Devleti ile uzun zamandan beri ticarî münasebetlerde bulunan bir devlettir. Fakat, bu münasebetler, 1838'de Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında yapılan ticaret anlaşmasıyla daha da

⁵¹ Kıbrıs Meselesi, s.10.

artmıştır. İngiltere, Osmanlı Devleti'ni kârlı bir *hammadde kaynağı* ve elverişli bir *pazar* olarak görmüştür⁵².

Görüleceği gibi İngiltere, bütün bu sebeplerden sonra, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün ehemmiyetini anlamış ve bu uğurda çok büyük gayretler sarfetmiştir. Bundan hareketle İngiltere, Osmanlı Devleti'nin mevcudiyetini arzu ettiği gibi, kendisini müdafaa edecek bir kudrete ve kuvvete sahip olmasını istiyordu.

Kaldı ki İngiliz devlet adamlarından *Chatizan* 1839 yılında "*Osmanlı Devleti'nin yaşamakta devam etmesinin, İngiltere için hayatî önemde bir zaruret olduğunu söylemeyen kimse ile ben konuşmam*"⁵³ demiştir.

2. Osmanlı Devleti'nde bulunan gayr-i müslim tebaa hakkında, ıslahatların ivedilikle yapılmasını sağlamaktır.

"...*Memâlik-i Mahrûsada bulunan teb'aa-yı Hıristiyâniyye ve sâ'ire-nin hüsn-i idâre ve himâyelerine müte'allik ilerude devleteyn beyninde kararlaştırılacak olan ıslâhât-ı lâzımayı icrâ edeceğini İngiltere Devleti'ne va'ad... (eder)....*"⁵⁴

Yukarıda da görüldüğü gibi, anlaşmada Osmanlı Devleti tarafından, İngiltere Hükümeti'ne iki önemli taviz verilmiştir. Daha doğrusu, Osmanlı Devleti'nin yumuşak karnı olarak ifade edilen bu iki nokta hakkında, İngiltere'ye söz hakkı vermiş olması, siyasal egemenliğine, önemli ölçüde darbe vurması demektir. Fakat hemen belirtelim ki bu anlaşma, hükümranlık haklarının kayıtsız şartsız terki değil, tam tersine hakkının vekâleten bırakılması mevzu bahistir. Dolayısıyla Kıbrıs, hâlâ daha Osmanlı Devleti'nin hükümranlık sahasında olan bir toprak parçası hüviyetindedir.

Aslında anlaşma, Osmanlı Devleti'nin siyasî geleceği bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu tarihe kadar, kendi imkânları veya yaptığı ittifaklarla siyasî varlığını sürdürmeye çalışan Osmanlı Devleti, o güne kadar kendisine destek olmuş (!) bir devletin, dost sıfatı ile de olsa, siyasî entrikalarla topraklarından bir kısmını, tasarrufuna geçirdiğine şahit olmuştur. Hiç kuşku yok ki bu hadise, Devletin toprak bütünlüğüne karşı çok kötü bir em-

⁵² Karal, op. cit., C.VI., 3. Baskı, T.T.K. Yay., Ankara, 1983, s.16-17.

⁵³ Karal, ibid., s.257.

⁵⁴ Kıbrıs Meselesi, s.10.

sâl teşkil etmiştir. Bir başka deyişle, Devletin parçalanması için yeni bir unsur daha ortaya çıkmıştır. O da, *TOPRAK TALEPLERİDİR*.

İngiltere, bu anlaşma ile Osmanlı topraklarını paylaşmak anlamına gelen *ŞARK MESELESİ*'ne, yeni bir boyut getirmiştir. O da "*mülkiyeti Osmanlı Devleti'ne, tasarrufu, ilgili Devlete ait olan*" yeni bir mülki idaredir. *Rifat Uçarol* buna, "*geçici işgal*"⁵⁵ dese de, hukuk bâbindan pek geçerli bir kavram değildir. Zirâ, "*işgal*" lafı, cebirle, meşru olmayan yolla yapılmaktadır. Kaldı ki bu işgal, Osmanlı Devleti ile olan ittifaknâmeye istinaden yapıldığı için meşru olduğunu belirtmek gereksizdir. O hâlde bu tür idarî tarza, "*tasarrufı meşru mülk*" denir. Yani; *Osmanlı Devleti'nin bir parçasının meşru yollarla, hükümlerle haklarının padişahla mahfuz kalmak suretiyle, ilgili devlet veya devletlere, tasarruf hakkının verilmesidir*. Lâkin, hemen belirtelim ki, "*tasarrufı meşru mülk*" kapsamına giren bölgeler, maalesef hiçbir şekilde Osmanlı Devleti'nin veya onun mirasçısı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin egemenlik sahasına geri dönmemiştir. Bunun örnekleri, maalesef pek çoktur. Şöyle ki:

1878'de Bosna ve Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun tasarrufuna girmesi, 1882'de İngiltere'nin Mısır'a, Yunanistan'ın 1897'de Girit'e, bununla birlikte İtalya'nın 1912'de Oniki Adalara bu yolla girmesi, örnek gösterilebilir. Böylece, batılı devletler arasındaki genel denge, yeni devletlerin kurulmasıyla veya yeni bölgelerin emperyalizm kısıcında kalmasıyla değişmiştir⁵⁶.

Bunun dışında önemli bir hususu daha atlamadan geçemeyeceğiz. İngiltere'nin adı geçen anlaşmada, Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan gayri müslim tebaa hakkında ıslahat yapmaya mecbur olması, hatta kendisine karşı sorumlu hale getirmesi, dikkate şayan bir husustur. Aslında bütün bunlar, Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkları (sosyolojik olarak etnik gruplar), egemen olan Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçirmek⁵⁷ için hazırlanmış, siyasî entrikalar olarak değerlendirilmelidir. Çünkü, hatırlanacağı üzere Osmanlı Devleti, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Balkanlardaki Ortodoks tebaa üzerinde himaye hakkını, Ruslara vermiştir. Bu tavizlerin sonunda, Osmanlı Devleti'nin başına yüzyıl gibi bir sürede, binbir türlü gaile açmış, Balkanları barut fıçısına çevirmiştir. Şimdi, bu menfi

⁵⁵ Uçarol, op. cit., s.66.

⁵⁶ J. S. Pasteau-F. C. Mougél, Uluslararası İlişkiler Tarihi, Çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.43.

⁵⁷ "İşyan" lâfzı, özellikle kullanılmamıştır.

emsâl ortada iken, İngiltere'ye de buna benzer hakların verilmiş olması, Osmanlı Devleti'nin geleceği için büyük bir tehlike olarak değerlendirilmektedir.

Görünen odur ki, devletin kuruluşundan bu yana, ülkenin ve Türk toplumunun ileri düzeye varması amacıyla yapıldığı sanılan düzen değişiklikleri (*Tanzimat, Islahat ve Kânûn-i Esâsî* vb.) kim için ve ne için yapıldığı, kimlerce yaptırıldığı, hemen hemen her sözleşmede olduğu gibi, şu iki maddelik anlaşma metninde de açıkça görülmektedir⁵⁸.

Mahmud Celâleddin Paşa, İngiltere'nin azınlıklar hakkındaki taleplerini şöyle değerlendirmektedir:

*"...Devlet-i Aliyye, Rusyaluların münhâsıran Anadolu cihetinden te-câvüzleri hâlinde İngiltere'den mu'âvenet taahhüdüne mazhar oluyor ise de mukâbelede Hıristiyân teb'asının himâyeleriçün İngilizlerin rey ve taleplerini kabûl ve icrâ etmeği taahhüd ediyor"*⁵⁹.

Bunun yanı sıra, anlaşmanın ikinci maddesindeki hükme göre, taraflar, mevcut muahedenâmeyi tasdikleyerek, bunun, en geç bir ay içerisinde, hatta daha da az bir zaman dilimi içinde, karşılıklı olarak birbirlerine teati edilmesi hükmü getirilmiştir.

Lâkin, Osmanlı Devleti, bunu mümkün olduğu kadar geciktirmek istemiştir. Kıbrıs üzerindeki hükümlerlik haklarından vazgeçmeyen Osmanlı Devleti, aslında bunu bahane etmiştir. Bir başka deyişle zaman kazanmak için gayret göstermiştir, diyebiliriz. Bu yüzden İngiltere'nin hazırladığı itti-faknâmedeki bazı şartlara, ek maddeler koymak suretiyle Osmanlı Devleti, manevra sahasını genişletmeye çalışmıştır. Aslında bunun asıl sebebi, İngiltere'yi Berlin Kongresi'nde köşeye sıkıştırıp, kendi yanında yer almasını sağlamak ve bu hususu, bir baskı aracı olarak kullanmaktır⁶⁰.

İngiltere'nin, buna karşın tutumu daha farklı olmuştur. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin aksine, anlaşmanın bir an önce onaylanıp, yürürlüğe girmesini istemektedir. Bunun yanı sıra, İngiltere, Osmanlı Devleti'nin fermanı vermekte gösterdiği isteksizlik devam ettiği müddetçe, İngiltere Devleti'nin Ada'nın tasarrufunu silah kullanarak ele alacağını, bunun ise

⁵⁸ Daha geniş bilgi için bakınız...Meram, op. cit., s.156.

⁵⁹ Celâleddin, op. cit., s.143.

⁶⁰ Sertoğlu: op. cit., s.611.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına sebep olacağını belirtmiştir. Daha sonra İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Henry Layard, anlaşmayı imzalamakla başarı sağlamışsa da bunun yürürlüğe girebilmesi için padişahın onayından geçmesi gerekmiştir. İngiliz Hükümeti, bu anlaşmaya devletlerarası hukuka uygun bir geçerlilik kazandırmış olmalı ki, *12 Temmuz 1878* tarihinde Kıbrıs'a çıkmış ve Ada'da, İngiliz idaresini başlatmıştır.

Bu itibarla, Memâlik-i Osmaniyye sınırlarında olan Kıbrıs'ın, tek bir kursun sıkılmadan elden çıkmış olması, siyasî meselelerin nasıl çözüldüğüne dair oldukça iyi bir örnektir.

Mahmud Celâleddin'in dediği gibi:

"...zamân ve hâlin buhrânı şu mülâhazaları ta'mike vakit bırakmayub, iş oldu bitti ve Kıbrıs elden gitti"⁶¹.

Henry Layard, Abdülhamid'in bu fermanı imzalamasında bazı gecikmelerin olabileceğini ileri sürerek, Sadrazam Safvet Paşa'dan, hükümetin adına bir mazbata verilmesini istemiştir. Layard, bununla, Kıbrıs'ın İngiliz idaresine teslimini meşrulaştırıp, Ada'yı resmen İngiliz egemenliğine almak istemiştir. Safvet Paşa, bu mazbatayı verecek yetkiye haiz olmadığını, bu sebeple Layard'dan, 25 Haziran'da (1878) kabul edilen *6 maddelik* yeni bir belgenin, 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma belgesine eklenmesini şart koşmuştur⁶².

Bundan hareketle Sadrazam Safvet Paşa ile Layard arasında, 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmaya "*Ek*" olarak, *1 Temmuz 1878* günü, İstanbul'da yeni bir anlaşma imzalanmıştır.

Buna göre anlaşmanın orijinal metni aynen şöyledir:

"*Evvelen: Ada'da kemâkân bir mahkeme-i şer'iyye bulunacak ve bu mahkeme Ada'nın âhâli-i İslâmiyye'sine 'âit mesâlihden yalnız mesâlih-i şer'iyyeyi rü'yete devam eyleyecektir.*

Sâniyen: Cevâmî-i şerife ve İslâm mezârlığı ve mekteplerine ve Ada'da bulunan sâ'ir te'sisât-ı dîniyyeye ait emlâk ve ârâziye İngiltere Hükümeti tarafından ta'yîn olunacak bir me'mûr ile idâre etmek üzere Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti dahi âhâli-i İslâmiyye-i cezîreden birini me'mûr ta'yîn eyleyecektir.

⁶¹ Celâleddin, op. cit., s.144.

⁶² Yuluğ Tekin Kurat, Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1878), Ankara, 1968, s.89-90.

Sâlisen: İngiltere masârif-i idâre çıkarıldıktan sonra vâridâtın el-veym fazla kalan mikdârını sene be sene Bâb-ı Âliye te'diye edecek ve bu fazla geçen beş senenin yirmi iki bin dokuz yüz otuz altı keseye ta'yîn olunan hatt-ı mutavassıt vâridâtı üzerine hesap ve ta'yîn ve mezkûr fazladan sonra usûl-ı vechile tahkik kılınacak ve bunun yekûnünden mezkûr beş senede ârâzi-i emîreyye ve Evkâf-ı Hümâyûn'un satulmasından veya iltizâma verilmesinden hâsıl olan âkçe hârîç tutulacaktır.

Râbi'an: Bâb-ı Âli Kıbrıs'da bulunan ârâzi-i emîriyyeyi ve Evkâf-ı Hümâyûn'u serbestce fûrûht ederek veya iltizâma vererek bunlardan hâsıl olacak âkçe üçüncü bendde zıkr olunan vâridât-ı cezîre dâhilinde tutulmayacaktır.

Hâmîsen: İngiltere Devleti umûr-ı nâfi'a ve sâ'ir fâ'ida-i 'umûmiyye makâsîdına mebnî lâzım gelen ârâziyi ve ârâzi-i gayr-i mevrû'ayı kıymet-i münâsebe ile almak için hakk-ı mubâyâ'ayı iktizâ eden me'mûr-ları vâsıtasıyla icrâ edebilecektir.

Sâdisen: Eğer Rusya, Kars ve muhârebe-i âhîrede Ermenistan'da zabt etmiş olduğu sâ'ir yerleri Devlet-i Osmâniyye'ye red edecek olursa Kıbrıs Adası İngiltere tarafından tahliye edilecek ve 1878 senesi Haziranın dördü tarihli mukâvelenâmenin dahi hükmü olmayacaktır. 1 Temmuz 1878"⁶³.

İngiltere'nin, Kıbrıs Adası'nın idaresi ve orada asker bulundurması ile ilgili olan bu anlaşma şartları, her iki tarafın taahhütleriyle karara bağlanmıştır. Bu, hadisenin bir boyutu olarak değerlendirilmelidir. Asıl kazanç, her ne kadar zararlı olsa da Osmanlı Devleti'nin, Kıbrıs üzerindeki *hükûmranlık*, *ekonomik* ve belki de *psikolojik* haklarını korumaktır. Osmanlı Devleti, Ada'da yaşayan Müslüman tebaanın, özellikle şer'î hukuka istinaden yaşamasını sağlamak için ileri sürdüğü şartları, İngiltere'ye kabul ettirmiş olması, o dönem için oldukça kazançlıdır.

Bütün bunlardan hareketle, yukarıda ifade edilen maddelerin tahliline geçmeden önce, bir hususu, özellikle tespit etmek gerekir.

⁶³ Kıbrıs Meselesi, s.13...Aynı husus için bakınız...Cyprus (With Maps And Plans), George Philip And Son Press, London, 1878, s.39-40; Luke, op. cit., s.260-262; Gürel, op. cit., s.25; Sonyel: op. cit., s.754.

Belgede, bu maddelerin *ek* olduğu belirtilerek, İngiltere'nin Kıbrıs'ı alma koşullarında, bazı farklılıkların olduğu görülmektedir. Belgede, bu hususla ilgili olarak şöyle denmektedir:

"Kıbrıs Adası'nın idâresine ve 'asker ikâmesine müte'allik olan şerâ-'it-i 'atiyyeye İngiltere'nin muvâfakat eylediği tarafeyn-i müte'âkideyn beyinde mukarrerdir"⁶⁴.

Bu belgeye göre İngiltere'nin, Adayı alma koşulları olarak;

a. *İdarî*

b. *Asker ikâmesi* şeklinde sınıflandırılabilir.

Fakat, *Harry Luke*'un "*Cyprus Under The Turks*" adlı eserinde, bu husus daha farklı bir şekilde ifade edilmektedir. *Luke*'a göre, İngiliz idaresine giren Kıbrıs'ın, giriş şartlarını şöyle sınıflandırmaktadır.

"Kıbrıs Adası'nın yönetimi ve işgali ile ilgili aşağıdaki koşullara, İngiltere'nin uymayı kabul ettiği, Yüksek Akit Taraflar arasında kararlaştırılmıştır"⁶⁵.

Yani İngiltere'nin, Ada'nın;

a. *İdaresi*

b. *İşgali* ile ilgili olarak ortaya konan 6 maddelik anlaşmayı imzaladığı görülmektedir.

Bundan da görülüyor ki, İngiltere, kendini Ada'nın *daimi* değil, *geçici* sahibi olarak değerlendirmektedir. Lâkin, "*Kıbrıs Meselesi*" adlı belgede, "*işgal*" olarak değerlendirmeyen Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti, bunu "*üs edinme*" veya "*askerî tedbirler için verme*" olarak değerlendirmektedir. Daha doğrusu Osmanlı Devleti, bunu hususi olarak "*işgal*" şeklinde değerlendirmemiştir. Zirâ bu kelimeyle, Osmanlı Devleti, kamuoyunu ikna etmenin ne denli zor olduğunu görmüştür. Buna karşın, İngiltere Hükûmeti, bunu, "*meşru bir işgal*" olarak görmüşse de bu tarihten sonra yaptığı çalışmalara dayanarak, bunun böyle olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla gerek İngiliz Hükûmeti, gerekse Bâb-ı Âli'nin tutum ve davranışları, taban tabana zıt olduğu ortaya çıkmıştır.

⁶⁴ Kıbrıs Meselesi, s.13.

⁶⁵ Luke, op. cit., s.260.

Bundan hareketle, anlaşma maddelerinin değerlendirmesine geçmekte fayda vardır.

Ada'da yaşayan Müslümanların, dinî haklarının ve mallarının Müslüman makamları tarafından, idare ve muhafaza edilmesi şartı konmuştur (*madde:1*). Bu sebeple dinî mevzularla meşgul olacak bir mahkemenin (*mahkeme-i şer'iyye*) kurulması, faydalı olacağı kararlaştırılmıştır.

Lâkin, kısa bir süre sonra İngiltere, *Evkafı* denetim altına almakla kalmamış, aynı zamanda Osmanlı yargı sistemini de yavaşça ortadan kaldırmıştır. İngiltere, adı geçen yargı sisteminin yerine, İngiliz yargı sistemini koymuş, bunun yanı sıra İslâm mahkemelerinin yetkilerini de önemli ölçüde kısıtlamıştır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti, 14 Ağustos 1878 tarihinde imzalanan ek bir anlaşma ile İngiltere'ye, Kıbrıs'ta *yasa yapma hakkını vermiştir*. İngiltere de bu hakka istinaden, 17 Ocak 1879 tarihinde, Ada'da, Kraliçe adına bir *ADALET MAHKEMESİ* kurmuştur. Bununla birlikte İngiltere, 1882 yılında, *Kraliyet Buyruğu*'yla (*Order-in-Council*)⁶⁶, şer'î ve örfî hukuka binaen kurulan Türk mahkemelerini, resmen ortadan kaldırmıştır.

Bununla birlikte, yine bir İslâm müessesesi olan *Müftülük makamı*, İngiliz Yönetimi tarafından 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren kaldırılmıştır. Böylece, İslâm dünyasında yüzyıllar boyunca var olan ve Kıbrıs'ta, 1571 yılından itibaren faaliyetini sürdüren *Müftülük müessesesi*, artık tarihe mal olmuş bir müessese durumuna gelmiştir⁶⁷.

Bu mahkemenin nüfuzunu artırmak için de İstanbul'daki *Evkâf-ı Hümayûn Nezareti* tarafından seçilecek Ada halkından bir Müslümanın, Kıbrıs'ta bulunan İslâm müessese ve teşekkülleri ile ilgili sorunlarla alâkadar olması hususunda, gerekli koşullar yerine getirilmiştir (*madde:2*).

Aslında Osmanlı Devleti'nin bu talebini, Layard'ın, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'e göndermiş olduğu 29 Mayıs 1878 tarihli belgeden anlıyoruz. Osmanlı Devleti'nin bu talebini kabul etmek gerektiğini belirten Layard, bunu, hem Kıbrıs Adası'ndaki, hem de başka yerlerdeki

⁶⁶ Ahmet Gazioğlu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs 1878-1960, Statü ve Anayasa Meselesi, İstanbul, 1960, s.23; Salâhi R. Sonyel:"İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Türklerinin Varlık Savaşımı (1878-1960)", Belleten, LIX (Nisan 1995)224, s.137.

⁶⁷ Daha geniş bilgi için bakınız...Pierre Oberling, The Road to Bellapais, New York, 1982, s.52-53.

Müslümanların üzerinde, fevkalâde olumlu bir tesir bırakacağını belirtmiştir⁶⁸. Böylece Ada Müslümanlarına, kendi dinleri ve müesseseleri için gösterilecek saygının, takdire şayan olacağı belirtilmiştir. Zaten, Layard, Ada Müslümanlarına bu kadar az bir dinî imtiyaz verilmesi, İngiltere'ye prestij kazandıracığına inanmaktadır. Böylece, Hindistan'daki Müslümanların sempataleri de kazanılmış olacaktır⁶⁹. Bütün bunlardan sonra, bu gibi kârlı pazarlığın, İngiltere için hiç de pahalı olmadığı söylenebilir.

Lâkin, diğer hususlarda olduğu gibi İngiliz Yönetimi, Ada Türkleri'nin tasarrufunda olan Evkaf mallarının denetim ve idaresini, 1880 yılının Haziran ayında, tamamen ele geçirmiştir⁷⁰. Kıbrıs Antlaşması'nın Ek'indeki 2. maddede, Ada'daki İslâm müesseselerinin, mal ve arazilerini denetleyip işletmek için bir İngiliz görevliye ek olarak, Kıbrıs'ta yaşayan bir Müslümanın da görevli olarak atanması öngörülmüştür. Ancak, 2. maddede öngörülen Müslüman görevli, bir türlü görevine başlayamamıştır. Bu yüzden Evkaf mallarının yönetimi, İngiliz Yönetimi'nin kontrolü altına geçmiştir diyebiliriz. İşin ilginç yanı, Evkaf mallarından elde edilen gelir, Osmanlı Hükûmeti'ne devredilmesi gerekirken, tam tersine, İngiliz hazinesine devredilmiştir. Bununla birlikte İngiliz Yönetimi, Ada Türkleri'nin Evkaf hususları ile ilgili meselelerin hâllî için bütün yetkileri, *İngiliz Yüksek Komiseri*'ne devretmiştir⁷¹. Bunu, 1890 yılında Ada'da *Yüksek Komiser* (vali) olarak bulunan *Henry Bulwer*'in, *Sömürgeler Bakanı Lord Knutsford*'a göndermiş olduğu, 15 Mayıs 1890 tarihli yazıda, 1888-1889 yılları arasında Evkaf hesaplarına ait son on yılın gelirleri, henüz Osmanlı Devleti'ne teslim edilmediğini belirtmiş olmasından anlıyoruz⁷². Bununla birlikte İngiliz Yönetimi, memur olan Türk Evkaf görevlilerini, Kıbrıs Türk halkının tabî liderleri olarak görmüş ve onların aracılığı ile her istediğini yapturmaya çalışmıştır. Evkaf, kötü yönetim yüzünden, bakımsız ve verimsiz bir hâle gelmiştir. Bu müessese, o derece kötü yönetilmiştir ki, çalışanlarının maaşlarını ödeyebilmek için birçok *emlâk* ve *arazisini*⁷³, satmak zorunda kalmıştır. Ada'daki İngiliz Yönetimi, zaman dilimi içinde Evkaf'ın değerli binalarını düşük kira ile resmi dairelere ve Rum Toplumunda bulunan itibarlı kişilere kiralamıştır. Böylece Evkaf

⁶⁸ Zia, op. cit., s.41.

⁶⁹ ibid., s.41.

⁷⁰ Sonyel: op. cit., s.136.

⁷¹ Sonyel: ibid., s.136-137.

⁷² ibid., s.137.

⁷³ ibid.

bütçesi, en güçlü rant gelirlerinden büyük ölçüde mahrum bırakılmıştır. *Sonyel*, bu hususla ilgili olarak, 100.000'lerce dönümlük *Afrendika Çiftliği*'nin Rumlara bu yolla geçtiğini belirtmektedir⁷⁴. Böylece, Türk Toplumunu, Evkaf'ın yönetimi hususunda doğrudan veya dolaylı biçimde görüşlerini yansıtmaya hakkından yoksun bırakılmıştır. İngiliz Yönetimi, bu müesseseyi idare ederken, Türk Toplumuna hiçbir şekilde danışma ihtiyacı hissetmezken, Rumlara dinî müesseselerinin idaresine, hiçbir şekilde karışmamıştır.

İngiltere Devleti, idarî masrafları çıkardıktan sonra, gelir fazlasını her yıl Bâb-ı Âli'ye ödeyecektir. Bu gelir fazlası, son beş senenin 22. 936⁷⁵ kese olarak kabul edilen, ortalama gelir (*hatt-ı mutavassıt*) üzerinden hesap edilecektir (*madde:3*).

İngiliz Hükûmeti, son beş yıllık verginin ortalamasını ödemeye itiraz etmemiş olmakla beraber, bu verginin daha sonra Osmanlı Devleti'ne tevdi edilmek üzere bırakılmış olduğu görülmektedir. Zirâ, İngiltere Hükûmeti, bu verginin tamamını 1879 yılında Osmanlı Devleti'ne ödeyerek, adı geçen verginin ödenmesine, hukuken son vermiştir.

Bâb-ı Âli, aynı zamanda Kıbrıs'ta bulunan Osmanlı padişahına ait arazilerin (*ârâzi-i emîriyye*) ve diğer malların, serbestçe satış ve kiralama (*iltizam*) hakkını elinde bulundurmaktadır (*madde:4*). Kaldı ki bütün bunlardan elde edilecek gelir, anlaşmanın *üçüncü bendinde* yer alan "*Ada gelirlerinden*" sayılmayacaktır.

Aslında İngiltere, Bâb-ı Âli'nin bu isteğine şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü, gelirlerdeki yıllık artışın, Ada'daki inşaat faaliyetleri ve diğer işlere yatırılacağı için artış gelirlerinin, Osmanlı Devleti'ne verilmesini istememektedir. Bu yüzden, Bâb-ı Âli, 3 Şubat 1878 tarihinde, yılda 5.000 *sterling* tutarında bir ödeme karşılığında, İngiltere'nin lehine bu talepten vazgeçmiştir⁷⁶.

Bununla ilgili olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekiyorsa, İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Kıbrıs'tan elde edeceği gelire karşılık, her yıl

⁷⁴ *ibid.*

⁷⁵ Bu rakamın, Kıbrıs Meselesi, s.13; Luke, op. cit., s.216; Zia, op. cit., s.41; Uçarol, op. cit., s.70; Gürel, op. cit., s.25'te aynı olduğu belirtilmiştir. Fakat, 1878 tarihinde yazılan "*Cyprus*" adlı eserin 39. sayfasında, "*11.468.000 piastres (kuruş)*" olarak ifade edilirse de, bu rakamın, 22.936 keseye denk geldiği sanılmaktadır.

⁷⁶ *Sonyel*: op. cit., s.754.

87.986 *sterling* verecektir. 3 Şubat 1879 tarihli protokole göre ise İngiltere'nin, Osmanlı Hükûmeti'nin Kıbrıs'taki arazisinin gelirin mukabil, 5.000 *sterling* vermesi kararlaştırılmıştır. Böylece, İngiltere tarafından Bâb-ı Âli'ye verilecek senelik icar toplamı, 92.986 *sterling* tutarında olduğu görülmektedir. Ayrıca bu meblâğ, her yıl 4.166.220 *okka* tuz bedeli de ilâve edilmektedir⁷⁷. Lâkin, bahis konusu olan meblâğ, 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın ilânına kadar, *Düyun-ı Umumiyye* idaresinin tasarrufunda olması hasebiyle, Osmanlı Devleti'ne hiçbir şekilde ödenmemiştir. Zirâ, bu meblâğ, Osmanlı Devleti'nin dış borçlarına tahsis edilmiş bir durumdadır.

Bu hususla ilgili olarak Kıbrıslı Rumların, oldukça ilginç bir değerlendirmesi olmuştur. 3 Ocak 1955 tarihinde *Alithia* adlı bir Rum gazetesinde çıkan habere göre, Osmanlı Devleti, "...*Adayı, mercimek parasına kiraladı...*"⁷⁸ şeklinde bir yorum yapmıştır.

Yukarıda da görüldüğü gibi 1., 2. ve 4. maddeler, kesin hükümler içermektedir. Hükümlerin kesin olması, tabiatı ile yoruma mahal vermemektedir⁷⁹.

Ada'daki arazinin hukukî durumuna gelince, İngiliz Hükûmeti'nin, ekilmiş araziye, uygun bir fiyata zorla olsa da kendi memurları tarafından satın almayla, tam yetkili olduğu belirtilmiştir (*madde: 5*).

Hatta bu sebeple Salisbury, 17 Haziran 1878 tarihinde Layard'a yazdığı bir mektupta, Bâb-ı Âli'nin kendisi tarafından satılan veya kiraya verilen arazi iradının, ortalama vergisini istemesine, engel olunmasını emretmiştir⁸⁰.

İngiliz idaresine geçen Ada'nın, zaman dilimi içinde riayet etmesi gerekli yükümlülöklere riayet etmemesi, Türklerin toprak mülkiyetini oldukça menfî etkilemiştir. İngiliz Hükûmeti'nin 1878 yılında, idareyi ele geçirmesinden sonra gerçekleştirilen *reorganizasyonun* bir gereği olarak, Türklerin geniş ölçüde yönetimden uzaklaştırılmasına, özellikle dikkat edilmiştir. Hatta İngiliz idareciler, Türkleri, devlet görevlerinden uzaklaştırmışlar, onların yerine, ilkin İngilizleri, daha sonra Kıbrıslı Rum ve Ermenileri görevlendirmiş-

⁷⁷ Bu husus için karşılaştırmalı olarak bakılabilir...Kadir Mısırlıoğlu, Lozan Zafer Mi Hezimet Mi ?, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1973, s.66-67; Alasya, Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'taki Türk Eserleri, s.112; "Kıbrıs", Türkiye Ansiklopedisi, C.III., s.412.

⁷⁸ "Alithia Gazetesi'nin Taşkınlıkları", Halkın Sesi Gazetesi Özel Arşivi, 4 Ocak 1955, s.2.

⁷⁹ Luke, op. cit., s.262.

⁸⁰ Zia, op. cit., s.42.

lerdir. 1878 yılında Ada'da *İngiliz Yüksek Komiseri* sıfatı ile bulunan *Sir Garnet Wolseley*'in "*oldukça yetenekli bir Ermeni centilmeni*"⁸¹ olarak nitelendirdiği birçok kişi, devlet kadrolarına doldurulmuştur. Pek tabii ki bu durum, maddi ve manevi bakımdan Türklere, büyük bir darbe vurmuş ve Ada nüfusunun dengesinin, Rum Toplumunu lehine bozulmasına sebep olmuştur⁸².

Hasan Rifat Siber, Köycülüğümüzün, Dünü-Bugünü adlı eserinde, İngiliz idaresinde kalan Türklerin, toprak mülkiyeti hususunda oldukça zor anlar yaşadıklarını belirtmektedir. "*Köy Hudutlarını Değiştirmek Yararlı ve Gereklidir*" adlı makalesinde *Siber*, bunun bir İngiliz politikası olduğunu, Rum tesiri altında kalan *Tapu ve Mesaha Dairesi*'nin, 1914 yılında uygulanmaya başlanan *Tahrir-i Cedid Kanunu'nun*⁸³, Türk köylerinin hudutlarını, komşu Rum köylerinin lehine olmak üzere daha da daralttığını belirtmiştir⁸⁴. Türk köylüsünün hâli arazisi, mera ve tarıma elverişli bazı mevkilerin, komşu Rum köyü sınırları içerisinde gösterilmesi, otlaklardan yalnız Rum köylülerinin istifade etmesine yol açmıştır. Hatta bazı Türk köylerinin otlakları, kilisenin vakıf mallarına dahil edilmiş olduğu bilinmektedir. Türk köylülerin bu gibi kararlara karşı tepkileri ve mahkemelerde toplu hâlde açtıkları dâvâlar, maalesef aleyhde kararlarla sonuçlanmıştır⁸⁵. Buna en çarpıcı misâl, *Atlılar* köyünün hudutları içinde bulunan yüzlerce dönüm hâli arazinin, Rumlar tarafından gasbedilmesi ve 1914'ten 1974 yılına kadar kilise malı olarak kullanılması gösterilebilir. Bundan da İngiltere'ye ilhâk edilen Ada'da, Türk Toplumunu için hayatını idâme ettirme şansının olmadığı anlaşılmaktadır. Zirâ, Kıbrıslı Türklerin, *yönetici* konumdan *yönetilen* konuma geçmeleri, bunun yanı sıra İngilizlerin, Rumları egemen mevkilere getirmesi, Türklerin ekonomik durumlarının fevkalâde bozulmasına sebep olmuştur. Bunun sonucu olarak Kıbrıslı Türklerin büyük bir kısmı, Türkiye, İngiltere veya öteki ülkelere göç etmişlerdir.

Bununla ilgili olarak *Samuel Perkes*'in⁸⁶, oldukça ilginç bir tesbiti vardır.

⁸¹ Sonyel: op. cit., s.135.

⁸² Daha geniş bilgi için bkz...Halil Fikret Alasya:"Niçin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti?", *Türk Kültürü*, XXII (Kasım 1984) 259, s.724 v.d.; Sonyel: op. cit., s.135.

⁸³ Arazi ve köy hudutlarının yeniden tesbiti.

⁸⁴ Hasan Rifat Siber, *Köycülüğümüzün Dünü-Bugünü*, İstanbul, 1990, s. 106.

⁸⁵ Bu hususla alakalı olarak daha geniş bilgi için bkz...Siber, *ibid.*, s.106-109.

⁸⁶ Londra'da yayımlanan *Daily New Gazetesi* muhabiri *Augustus Perkes*'in kardeşidir. Hindistan'da görev yaptıktan sonra Kıbrıs'a yerleşmiş, İstanbul'daki Büyükelçi *Lord Lyons* aracılığıyla, Bâb-ı Ali'den bir ferman alarak, Ada'nın kuzeydoğu yöresinde, Osmanlı yönetiminden arazi satın almış ve Kıbrıs anükitelere büyük ilgi göstermiştir. Samuel Perkes, 1 Mayıs 1880 ta-

"...*Son zamanlarda, Ada'daki kötü durumdan umutsuzluğa kapılan bir köyün tüm halkı, (Osmanlı) Padişahının daha gönençli*⁸⁷ *ülkelere göç etmiştir*"⁸⁸.

Aslında bütün bunları, İngiliz politikasının tabii bir sonucu olarak kabul etmek gerekir. Çünkü, İngilizler, öteden beri *iktisadî* ve *sosyal liberalizm*⁸⁹ kullanıp, uygulamışlar ve bunu, Kıbrıs'ta da takip etmişlerdir.

Genel olarak İngiliz sömürge yönetimi, sömürgelerini kendi dinî ve kültürel değerleri ile yoğurarak bir tek toplumsal örgütlenme birimi yaratmak isteyen Fransa'nın aksine, sömürgesi olan bölgelerdeki etnik, dinî, kültürel v.b. farklılıkların aynen korunmasına, hatta bazen daha da pekiştirilmesine yönelik bir politika izlediği söylenebilir. Bir bakıma klâsik *İngiliz liberalizminin* ve *hoşgörüsünün* bir sonucu olarak gösterilen bu durum, aynı zamanda klâsik "*böl ve yönet*" stratejisinin bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Nitekim İngilizler, sömürgelerindeki mahalli güç odaklarını aynen korumak ve gerektiğinde bunları birbirine karşı kullanarak, uzun yıllar en az askerî güç ve külfetle, yönetmeyi başarmışlardır. Bunun en çarpıcı örneği *Hindistan*'dır. Yarımada'daki sömürge yönetimi, uzun yıllar kendilerine sürekli güçlük çıkartan *Müslümanlara* karşı, *Hinduları* desteklemiştir. Aynı özellik, İngiliz sömürge yönetiminde bulunan Kıbrıs için de geçerlidir. Zirâ İngilizler, egemen Kıbrıs Türkleri'ne karşı, Kıbrıs Rumları'nı destekleyerek, bir denge politikası uygulamaya çalışmıştır. Lâkin bu husus, kısa bir süre sonra Kıbrıslı Rumların lehine değişmiştir.

Anlaşmanın 6. ve *son maddesinde*, bu muahedenâmenin *ruhu ve esprisi* yatmaktadır. Şöyle ki:

Rusya, Kars ve son savaşta Ermenistan'da işgal etmiş olduğu diğer yerleri, Osmanlı Devleti'ne geri verdiği takdirde, Kıbrıs Adası İngiltere tarafından boşaltılacak ve 4 Haziran 1878 tarihli antlaşma, geçersiz olacaktır (*madde: 6*).

rihinde İngiliz Başbakanı Gladstone'e yazdığı mektupta, bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir...bkz...Sonyel: op. cit., s.140.

⁸⁷ Mutlulukla yaşamak...

⁸⁸ Sonyel: op. cit., s.140.

⁸⁹ Hubert Deschamps, Sömürge İmparatorluklarının Çöküşü, Çev. Oktay Akbal, İstanbul, 1966, s.31.

Yukarıda da ifade edildiği gibi bu anlaşmanın en önemli maddesi, hiç kuşku yok ki 6. maddedir. Ada'nın İngiltere'ye devriyle ilgili detayları ele alan bu madde, ileride yeniden gündeme gelmesi bakımından çok önemlidir.

Bu madde ile Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği toprakları (*Kars, Ardahan ve Batum*), Osmanlı Devleti'ne tekrar geri verirse, İngiltere'nin Bâb-ı Âli ile akdettiği mukavele, tamamen ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla İngiltere Hükûmeti, Kıbrıs'ı derhal boşaltarak, Osmanlı Devleti'ne vermeyi taahhüt etmiştir. Bir başka deyişle 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan bu anlaşmayla, "*tasarruf-ı meşru mülk*"ün daimi olmadığı, resmî kayıtlara geçerek, garanti altına alınmıştır.

İşin ilginç yanı, İngiliz elçisinin, gerçekleşmesine ihtimal vermediği ve altına imzayı attığı bu madde, 1918 *Brest-Litowsk Barış Antlaşması*⁹⁰ uyarınca, söz konusu yerlerin Sovyetler tarafından Osmanlı Devleti'ne geri verilmesiyle gündeme gelmiştir. Lâkin, bu dönemde İngiltere, Ada'yı tek yanlı olarak ilhâk ettiğini açıklamış olmakla beraber, konunun sadece *hukukî* bir yanı kaldığını görmekteyiz.

Bu anlaşma maddesinde dikkat çekici bir husus daha vardır: Ermenistan....⁹¹ Osmanlı diplomasisi, *coğrafik bölge isimlerine*, bir başka deyişle "*yer adlarına*" gereken hassasiyeti göstermediğinden, uluslararası boyut kazanan belgelerin yorumlanmasında, oldukça zor durumlara düşmüştür. Bunu değerlendiren batılı diplomatlar, yanlış anlamalara yol açabilecek coğrafik terimleri, kendi menfaatleri doğrultusunda, siyasî ve hukukî metinlere koymuşlardır. Sınırları, kesin olarak çizilemeyen tartışmalı yer adları, Osmanlı Devleti için oldukça tehlikeli olmuştur⁹². Bundan hareketle, "*Ermenistan*" kelimesi, bu değerlendirmeye tâbi tutulduğu zaman, o dönemin siyasî yapısı içinde ne denli tehlikeli olduğu, rahatlıkla görülecektir.

Böylece, Safvet Paşa, Kıbrıs'ın, İngiltere'ye devredilmesi için gerekli fermanın hazırlanmakta olduğuna dair teminat vermesi üzerine, bu *ek anlaşma*, 1 Temmuz 1878 tarihinde imzalanmıştır.

⁹⁰ Ayrıntılar için bakılabilir...A.N. Kurat, op. cit., s.652-958; A. Suat Bilge, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964 Güç Komşuluk, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1992, s.18-24; Nihat Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s.503-517.

⁹¹ Kıbrıs Meselesi, s.13.

⁹² Uçarol, op. cit., s.71; Gürel, op. cit., s.25.

Hemen belirtelim ki bu maddelerin tamamı, *Mahmud Celâleddin'in "Mir'ât-ı Hakikât" (III. Cilt)* ve *Ziver Bey'in "Kıbrıs Tarihi"*indeki⁹³ bilgilerle, mukayese edilmiştir. Bu mukayese sonucunda elde edilen bilgilerde, müsbet bir benzerlik hatta, teyid-var bir hususiyet göze çarpmaktadır.

Bütün bu değerlendirmelerden sonra, 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşmaları, bir de "*devletler hukuku*" çerçevesinde tenkide tâbi tutmak gereklidir. Bundan hareketle adı geçen anlaşmaları, özellikle "*iktidar*" ve "*egemenlik*" gibi ayırtecdi kriterlere istinaden, tenkide tâbi tutulması gerektiğini belirtmeliyiz. Şöyle ki:

Yarım yüzyıla yaklaşan bir süredir, sosyal bilimlerle ve özellikle politika ilmi ile uğraşanların bilgileri, *iktidar olgusu* üzerinde toplanmıştır. Bugün iktidar kavramı, siyasal olayların dinamiğini oluşturan ve politika sürecinin anlaşılmasında ve açıklanmasında, anahtar rolü oynayan bir kavram olarak kabul edilmektedir. Bundan hareketle "*iktidar*", "*başkalarının davranışlarını etkileyebilme, kontrol edebilme olanağı*"⁹⁴ olarak ifade edilebilir. Bu genel tanımdan hareketle, daha da bir sınırlama yaparak "*siyasal iktidar*"ın ayırtecdi nitelikleri üzerinde durulması gerekecektir. Böylece, hadiselerin somut boyutu, daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıkacaktır.

"*Siyasal iktidar*" tabiri ile, gerçek ve teknik anlamıyla ülkenin ve toplumun *BÜTÜNÜ* üzerinde, gerekli olan iktidar mânâsına gelmektedir⁹⁵. Siyasal iktidarın gerçek ve teknik mânâda, başlıca ayırtecdi nitelikleri de vardır. Bunları, 4 ana başlık altında toplamak mümkündür. Bundan hareketle, Osmanlı Devleti'nin, İngiltere ile yaptığı bu iki anlaşmanın, "*siyasal iktidarla*" ne denli bağdaşıp bağdaşmadığına bakacağız. Bu tür siyasal bir kritiğin, ilk kez yapılması nedeniyle, gayet somut verilerle delillendirmeye çalışacağız. Şöyle ki:

a) Bir kere, siyasal iktidar, *KAPSAM* bakımından öteki sosyal iktidarlardan çok daha farklıdır ve onlara göre çok daha geniş bir alanı⁹⁶ kapsamaktadır. Hatta siyasal iktidar, milli topluluğun tümü üzerine etkisini göstermekte ve ülke sınırları içinde yaşayan bütün insanlar ve topluluklar üzerinde, bağlayıcı kararlar almak ve bu kararları yürütmek yetkisine sahiptir veya en azından sahip olması gerekmektedir⁹⁷.

⁹³ Ziver, *Kıbrıs Tarihi*, Zaman Matbaası, Lefkoşa, 1312, s.98-100.

⁹⁴ Münci Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, 4. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.46.

⁹⁵ Kapani, *ibid.*, Ankara, 1988, s.48.

⁹⁶ Yani, ülkenin bütününe kapsamaktadır.

⁹⁷ Kapani, *op. cit.*, s.48.

Osmanlı Devleti, Kıbrıs Antlaşması'yla, "*siyasal iktidarı*"nın kapsam geçerliliğini yok etmiştir. Zirâ, Kıbrıs'taki sekene halk, Osmanlı Devleti'nin meşrû tebaasıdır. Dolayısıyla Kıbrıs sekene, Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidar kapsamının tabii sınırları içinde olması gerekir. Kaldı ki siyasal iktidarı elinde bulunduran Osmanlı Devleti, aldığı tüm kararlarla, siyasal iktidar kapsamı içindeki her insanı (vatandaşı), kayıtsız şartsız bağladığını iddia etmektedir. Ne var ki bu doğru değildir. Zirâ, Kıbrıs için alınan kararlar, sadece Kıbrıs'ta yaşayan sekeneyi ilgilendirmektedir. Pek tabii ki bu, ters taraftan da düşünülebilir. Bâb-ı Âli'nin veya padişahın aldığı bütün kararlar, Kıbrıs coğrafyası içinde maalesef geçerli olamayacaktır. Zirâ, Ada, bundan böyle İngiliz hükûmranlığı altında bulunmaktadır. Fakat, 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşmanın 1., 2. ve 4. maddeleri, buna hukukî bir kısıtlama getirmişse de siyasî olarak geçerliliği olmayan maddelerdir. Zirâ, 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere, Ada'nın daha önce belirlenen hukukî statüsünde bir değişiklik yaparak, Osmanlı Devleti'nin şekilde olsa da (veya *hukukî*), siyasal iktidar kapsamı içinde olan Kıbrıs'ı alarak, bir sınırlama getirmiştir. Lâkin, hemen belirtelim ki Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidar kapsamı içindeki, *siyasî* ve *etik* faaliyetleri, ilk kez sınırlandırılmamıştır. Bu hadise, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği andan itibaren başlamıştır. Kanaatimiz odur ki, Osmanlı Devleti'nin, Orta Doğu coğrafyasındaki siyasal iktidar kapsamında, kendisi için getirdiği ilk sınırlamadır. İkincisi ise 1881 yılındaki Mısır'ın İngilizler tarafından işgali olmuş ve bu durum, I. Dünya Savaşı'nın sonundaki siyasî anlaşmalarla, son bulmuştur.

Dikkat çekici bir husus da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidar kapsamı ile 1815'teki Viyana Kongresi'nde şekillenen "*Şark Meselesi*", kapsam olarak ters orantılı olmuş olmasıdır. *Şark Meselesi*, zaman içinde Osmanlı Devleti aleyhine gelişme gösterdikçe, devletin siyasal iktidar kapsamı daralmış, 10 Ağustos 1920 tarihinde *Sevr Antlaşması* ile son şeklini almıştır.

b) Siyasal iktidarla, toplumdaki-diğer iktidar türleri arasında eşitlik değil, hiyerarşik bir ilişki vardır. Bir başka deyişle siyasal iktidar, diğer iktidar çeşitlerine göre, *en üstün* iktidardır⁹⁸. Siyasal iktidar, kendi sınırları içinde, kendi iradesini başkalarına kabul ettirme, onların davranışlarını kontrol etme ve son sözü söyleme yetkisini elinde bulundurmaktadır⁹⁹.

⁹⁸ Demokratik rejimlerde bu üstünlük "*mutlak*" değil, "*nisbi*"dir.

⁹⁹ Kapani, op. cit., s. 49.

"Siyasal iktidarın", toplum içinde *en üstün* iktidar olmasıyla birlikte, İngiltere'nin, Kıbrıs'la ilgili olarak Osmanlı Devleti ile yaptığı siyasî anlaşmaları değerlendirdiğimiz zaman, ortaya yeni bir boyut çıkmaktadır. Şöyle ki:

İngiltere, kendi hukuk bütünlüğü ve hukuk kapsamı yönünden, en üstün siyasal iktidardır. Aynı şekilde Osmanlı Devleti de kendi hukuk bütünlüğü ve hukuk kapsamı yönünden, toplum içindeki en üstün iktidardır. Bununla birlikte her iki devlet, kendi işlerinde meşru bir siyasal iktidar olduklarından, icraat sahaları birbirleriyle kesişmesi beklenemez. Pek tabii ki bu sınırlama, devletlerin *iç hukukuyla* alâkalıdır. Lâkin, dış politikanın icrâ alanı, o kadar geniş ve giriftir ki, devletlerin siyasal iktidarları, birbirlerine üstünlük sağlayarak, adeta siyasal iktidar sahasını genişletmeye çalışırlar. İşte bu hadiseye en çarpıcı örnek, 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878 tarihli *Kıbrıs Antlaşmaları*'dir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, siyasal iktidar, kendi iradesini başkalarına kabul ettirme, onların davranışlarını kontrol etme ve son sözü söyleme yetkisini elinde tutmaktır. Buna karşın İngiltere, kendi siyasal iktidar kapsamı içinde olmayan Kıbrıs'ı, kendi nüfuz alanına almak için Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidarını hiçe saymıştır. Hatta denilebilir ki, İngiltere'nin siyasal iktidar üstünlüğünü, Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidarına kabul ettirme yarışına girmiş ve bu anlaşmalarla da bunu ispat etmiştir. Zirâ, İngiltere kendi siyasal iradesini, Osmanlı Devleti'nin icra organlarına kabul ettirmesi, hele hele bu anlaşmaları cebir yoluyla kabul ettirebileceği tehdidinde bulunması, bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin siyasal iktidar üstünlüğünden söz etmek oldukça güçtür.

c) Siyasal iktidarın en önemli karakteristiği, onun *maddi kuvvet ve zor kullanma*¹⁰⁰ gücüne sahip oluşunda görülmektedir. Devlet'in, siyasal iktidar kapsamı içindeki bütün yurttaşlara uygulayacağı en basit yaptırım, *güç* kullanmaktır. Aslında devleti, toplumdaki diğer sosyal organizasyonlardan ayıran bir özellik de bu noktada kendini göstermektedir. Zirâ, devlet, toplumda güç kullanılması meşru addedilen tek organizasyondur¹⁰¹. Başka bir deyişle, siyasal iktidar, fizikî zorlama gücünün *tekeline*¹⁰², elinde bulundurmaktadır. Bu tekel, sosyal düzenin sağlanması, toplum ve devlet hayatının devamı için vazgeçilmez bir şarttır. Şüphesiz sadece güç kullanarak kontrolü tesis etmek

¹⁰⁰ ibid., s.49.

¹⁰¹ Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1994, s.179.

¹⁰² Kapani, *op. cit.*, s.49.

mümkün olmadığından, devletin, toplumun tüm kesimlerinin geniş onayına dayanması, yani *meşru*¹⁰³ görülmesi şarttır. Buna karşın devletin meşruiyetini sağlayan mekanizma ise toplum kesimlerinin, kolektif karar alma sürecine katılmasından geçmektedir.

Bu itibarla toplum kesimlerinin, karar alma sürecine katılması ne kadar yüksek ise devletin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik kontrolün tesisi de o kadar mümkün olur.

Bütün bunlardan hareketle, İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile yaptığı Kıbrıs'la ilgili anlaşmaları değerlendirmeye tâbi tuttuğumuz zaman, ortaya çarpıcı bir tablo çıkmaktadır. Şöyle ki:

Yukarıda da görüleceği üzere devletin meşruluğu, tebaası altında bulunan halkının tüm sosyal kesimlerinin geniş onayına dayanması ile doğru orantılıdır.

Her şeyden önce Osmanlı Devleti, siyasal hayatındaki parlamenter sisteme yeni yeni geçmiş, daha pek çok sosyal ve siyasî meseleyle, karşı karşıya bulunan bir devlettir. İlk Osmanlı *Meclis-i Umûmi*'si resmen 13 Aralık 1877'den 16 Şubat 1878 tarihine kadar görevini sürdürmüştür. Yani kısa olsa da parlamenter sistemi yaşayan Osmanlı tebaasının, henüz kendi siyasal tercihini, kolektif karar alma sürecine dönüştürmesini beklemek oldukça zordur. En azından siyasal sosyoloji açısından bu mümkün değildir. Dolayısıyla Osmanlı tebaasının, kendi siyasal tercihini, parlamenter sisteme dayalı olarak kullanması, henüz erkendir. Fakat şu da bir gerçektir ki, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilmesi, başta İstanbul'da olmak üzere, ülkenin her yerinde büyük tepkilere yol açmıştır¹⁰⁴. Dolayısıyla, bütün toplum kesimlerinin, kolektif karar alma sürecine katılmadığından, icrâ yetkisini elinde bulunduran yönetim erkini, devletin amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik çalışmaların yapılıp yapılmadığını denetleme imkânı yoktur.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki, bir devlet, kendi tercihlerini otoriteye dayanan uygulamalara ne kadar çok dönüştürebiliyorsa, o kadar *güçlüdür* ve *bağımsızdır*. Lâkin, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs hususundaki siyasal tercihini, İngiltere'ye devretme yönünde kullanması, onun, siyasal iktidar bakımından ne kadar güçsüz olduğunu göstermektedir.

¹⁰³ Sarıbay, op. cit., s.49.

¹⁰⁴ Daha geniş bilgi için bkz...Zia, op. cit., s.59-62.

d) Siyasal iktidarın, niteliğini tümüyle kavrayabilmek için iktidarın analizine başka bir unsur daha ilâve etmek gerekecektir. Bu unsurlar, *rıza* ve *itaatten*¹⁰⁵ oluşmaktadır.

Biraz önce siyasal iktidarın en önemli karakteristiği, kuvvet kullanma tekeline sahip oluşudur, demiştik. Lâkin iktidarın, sadece kuvvete dayandığı anlamına gelmez. Yönetilenler, genellikle hiçbir zorlama olmaksızın, iktidarın emirlerine ve kararlarına kendiliklerinden *itaat* ederler. Başka bir deyişle ona, *rıza* gösterirler. Burada ifade edilmeye çalışılan mevzu, iktidarın mutlaka, hiç değilse bir ölçüde yönetilenlerin rızasına dayanmak zorunda oluşudur. Dünyadaki bütün siyasal iktidarlar, az veya çok kuvvete dayanırlar ve gerektiğinde bunu kullanırlar. Fakat, *sadece* çıplak kuvvete dayanan bir iktidarın, istikrar sağlayabildiği ve sürekli olduğu, şimdide kadar hiç görülmemiştir. Bundan hareketle Kıbrıs'ın, adı zikredilen anlaşmalardaki maddelerle kaybedilmesi, halka bir ölçüde *çıplak kuvvetle* (*siyasal*) dayatılmasından başka bir şey değildir.

Pek tabii ki bütün bunlar, yeni bir siyasal tartışmaya yol açmaktadır. Acaba, Osmanlı Devleti'nin *egemenlik* (*hâkimiyet*) kavramı, bu siyasal iktidar anlayışı içindeki yeri nedir? Önce ona bir bakmak lâzım gelir.

Takriben, bundan üç asır bir süre önce, ortaya çıkışından bu yana, üzerinde durulan, geniş tartışmalara yol açan ve kendisine değişik anlamlar verilen bir kavram vardır. *Egemenlik* diye adlandırılan bu kavram, uzun süre kamu hukukunda, siyaset felsefesinde ve klâsik politika iliminde, merkezî bir yer tutmuş ve çeşitli teorilerin temel dayanağı olmuştur.

Geleneksel olarak *egemenlik*, devlet kavramı ile birlikte incelenir. Bu klâsik yaklaşım, *egemenliğin*, uzun süre devletin temel niteliğini ve onun ayırdedici kriterini oluşturduğu görüşüne dayanmıştır. Lâkin, *egemenlik* kavramını ilk defa olarak tanımlamasını yapan, onu sistemleştirerek belirli bir teori haline getiren, ünlü Fransız hukukçu *Jean BODİN*'dir. Ona göre:

Egemenlik "...ülkede yaşayan bütün vatandaşlar ve tebaa üzerinde kanunla kısıtlanmayan ve üstün iktidar"¹⁰⁶ olarak tanımlanmaktadır.

¹⁰⁵ Kapani, op. cit., s.49.

¹⁰⁶ ibid., s.56.

Böylece *egemenlik*, "sınırsız ve mutlak"¹⁰⁷ bir iktidardır diyebiliriz. *Egemenlik*, aynı zamanda tektir, bölünmez ve devredilemez. Bir başka deyişle belli bir ülke üzerinde, ancak tek bir egemen kudret olabilir ve bu egemen kudret bölünemeyeceği gibi başkalarına da devredilemez.

Her şeyden önce *egemenlik*, *dış* ve *iç egemenlik* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Dış egemenlikle, kısaca, devletin dışarda başka hiçbir devlete bağlı olmaması, herhangi bir şekilde başka bir devlete tâbi bulunmaması anlaşılır¹⁰⁸.

Bunun ötesinde, egemen sayılan bir devletin, başka devletlerle olan ilişkilerinde tam mânâsıyla hür ve bağımsız bir iradeye, gerçek anlamda bir hareket serbestliğine sahip olup olmadığı hususu, tartışmalıdır. Zirâ, bu mânâda *mutlak egemenliğin* mevcut olmadığı bilinmektedir. Bu sebeple *dış egemenlik* deyişi yerine, *bağımsızlık*¹⁰⁹ deyiminin kullanılması daha isabetli olacağı düşünülmektedir.

Asıl kavram ve terim karışıklığı, *iç egemenlik* konusunda kendini göstermektedir. Fakat *iç egemenliğin*, mevcut ayırdedici kriterlerini belirtmiş ve bunlarla ilgili değerlendirmeleri daha önce yapmış olmamızdan dolayı, bu hususa değinilmeyecektir. Bundan hareketle, daha çok *dış egemenlik* üzerinde durulup, değerlendirmeler yapılacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi *egemenlik*, bir devleti devlet yapan başlıca unsurlardan biridir. Hatta devletin temel niteliğini ve onun ayırdedici kriterlerinin başında gelmektedir.

Pek tabii ki burada, konumuz gereği, Osmanlı Devleti'nin egemenlik mefhumunun geçerliliğini tartışacağız. Her şeyden önce *egemenlik*, yukarıda belirtildiği gibi tektir, bölünemez ve devredilemez. Fakat, Osmanlı Devleti Kıbrıs anlaşmalarıyla, mevcut egemenlik kavramının "*tasarruf*" hakkını, İngiltere'ye devretmiştir. Bu bir ölçüde egemenliğin bölünmezliğine ve devredilmezliğine aykırı düşen bir hadisedir. Kaldı ki anlaşmanın *beşinci maddesine* ve *ruhuna* istinaden, İngiltere'ye, Ada'da egemenlik ihdas etmesi, egemenliğin *teklik* ilkesine de ters düşmektedir. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti, bu anlaşma ile Osmanlı coğrafyasındaki siyasal iktidar kapsamını,

¹⁰⁷ ibid.

¹⁰⁸ ibid., s.57.

¹⁰⁹ ibid.

kendi egemenliğine dayalı olarak sınırlamış, hatta egemen kudret bölüne- rek, bir başka egemen güce (İngiltere) devredilmiştir. Fakat unutulmaması gereken bir husus var ki, dış politikada mutlak egemenlik kavramı yoktur ve de hiç olmamıştır. Bilindiği gibi dış politikanın ayırddedici kriteri, *uzlaşmadır*. Bu da karşılıklı menfaatlerin uzlaşması ile olur; bir şey alınır, karşılığında bir şey verilir. İşte bundan hareketle hadiseyi değerlendirdiğimiz zaman Osmanlı Devleti, taahhüdünü yerine getirerek Kıbrıs'ı vermiş, lâkin karşılı- ğını maalesef alamamıştır. Bu, Berlin Kongresi'nin sonuçlanmasından sonra İngiltere'nin siyasi ve ekonomik tutumlarından anlaşılmaktadır.

Görülüyor ki bu anlamda, söz konusu olan iktidarın belirli niteliği ya da nitelikleri değil, bilâkis onun somut icraatıdır.

1 Temmuz 1878 tarihli *Ek anlaşmasının 6. maddesindeki* husus, ancak 3 Mart 1918 tarihinde yürürlüğe girme şansı doğmuştur.

1917 Bolşevik Devrimi ile yıkılan Rus Çarlığı, yerini Sovyet Rusya'ya bı- rakmıştır. Yeni kurulan Hükümet, ilk iş olarak I. Dünya Savaşı'ndan çekilmiş- tir. Bu itibarla 3 Mart 1918 tarihli *Brest-Litowsk Antlaşması* ile, Osmanlı Devleti'yle olan savaş durumuna son vermiştir. Adı geçen anlaşmanın 4. maddesine istinaden, Rusya, 1876 yılında işgal ettiği Kars, Ardahan ve Batum'dan çekileceğini taahhüt altına almıştır. Bütün bunlardan sonra 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmanın ve ona ek, 1 Temmuz 1878 tarihli protoko- lün 6. maddesine göre derhal bu anlaşmaların geçerliliğini kaydederek, Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi gerekmiştir¹¹⁰.

Kaldı ki Rusya, Osmanlı Devleti'ne geri verilecek bu üç sancağı "...*derhâl tahliye olunacağı ve Rusya Hükümeti'nin işbu sancaklarda hukûk-ı 'umûmiyye ve hukûk-ı beynelmilel nokta-i nazarından teessüs edecek tarz-i cedîd idâreye âsla müdâhale etmeyeceği ve mahâl-i mezkûre âhâlisinin hü- kûmât-i mütecâvire ve bi'l-hâssa Devlet-i Osmâniyye ile müttefikten ittihâz edeceği yeni tarz hükümetde serbest kalacağı sarâhaten beyân edilmiş ve mezkûr sancaklarda meskûn âhâlinin ise ekseriyet-i 'azimesi dîn-i mübin-i İslâm ile müşerref olması hasebiyle bi't-tabii' Hükümet-i Seniyye'ye iltihâkı temennî edecekleri der-kâr bulunmuş olmasına binâen İngiltere ile mün'a- kîd-ı Kıbrıs mukâvelenâmesi tabi'atıyla hükümden sâkıt olacağından cezîre-i mezkûrenin Devlet-i Osmâniyye'ye i'âdesi iktizâ...*"¹¹¹ etmesi gerekecektir.

¹¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz...Bilge, op. cit., s.16-24.

¹¹¹ Kıbrıs Meselesi, s.14.

Lâkin 1914 yılında İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında meydana gelen savaş durumunu bahane eden İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinden *Krallık Konseyi Emri*¹¹² ile, Kıbrıs'ı kendi sınırlarına dahil etmiştir. Halbuki bu durum, hukukun ihlâlinden başka bir şey değildir. Zirâ, "*Bâb-ı Âli cânibinden düvel-i muhâsıma ile mün'akıd bi'l-cümle mukâvelât u muâhedâtın münfesih olduğu i'lân edilmesi üzerine zaten Kıbrıs mukâvelenâmesi kendi kendiliğinden hükûmden sâkit olmuştur*"¹¹³.

Her ne kadar da 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşmaların hükümsüz kaldığını düşünen Osmanlı Devleti, durumu tekrar müzakere ederek, yeni bir kararın alınması gerektiği üzerinde durmuştur.

"...mes'ele-i mezkûrenin sulh-ı 'umûmî esnâsında yeniden mevki-i müzâkereye vaz'ıyla menâfi-i Devlet-i Osmâniyye'ye muvâfık bir surette hâlli icâb eder"¹¹⁴.

Bundan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, "*Kıbrıs'ı geri almak, tek şarttır*" düşüncesini savunmadığı görülmektedir. İngiltere ile müzakere şansını, açık bir kapı gibi bırakan Bâb-ı Âli, durumun yeniden görüşülerek karara bağlanması gerektiğini belirtmektedir. En azından, Osmanlı Devleti'nin o günkü şartlar içinde, menfaatlerine en uygun olanın bu olduğuna karar verdiği görülmektedir. Lâkin bütün bunlar, Osmanlı Devleti'nin, siyâsî manevra sahasını genişletmekten başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Zirâ, İngiltere'nin, Ada'yı Osmanlı Devleti'ne, hiçbir surette geri vermeyeceği, ileride gelişen siyâsî hadiselerden görülecektir.

İngiliz Hükûmeti ile Bâb-ı Âli arasında resmî olarak kabul edilen 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma, ancak 15 Temmuz 1878 tarihinde, akit taraflar arasında teati edilmiştir. Adı geçen tarihte, İngiltere'nin İstanbul elçisi Layard ve Sadrazam Safvet Paşa arasında imzalanan bu *şahadetnâme*, aynen şöyledir:

"*Âshâb-ı imzâ Haşmetli Britanya-ı Kebir ve İrlanda Memâlik-i Müctemiası Kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi Hazretleriyle Zât-ı Şevketsemât-ı Hazret-i Padişâhî beyinlerinde 4 Haziran 1878 tarihiyle Der-saadetde 'akd-i imzâ olunan mukâvelenâmenin tasdîknâmeleri te-âti eylemek üzere bi'l-ictimâ' tarafeynin tasdîknâmelerini kemâl-i dik-*

¹¹² Gürel, op. cit., s.65.

¹¹³ Kıbrıs Meselesi, s.14.

¹¹⁴ ibid., s.14.

katli mukâbele ederek birbirine gayetle mutâbık bulmuş ve tarafeyn-i müteâhhideyn tasdiknâmelerin te'âtisi için ta'yîn olunan müddeti Haziranın dördünden bugüne kadar bi'l-ittifâk temdîd eylemiş olduklarından resm-i mübâdele usûl-ı câriyyesi vechile bugün icrâ olmuştur.

Tasdîken li'l-makâl muharririn imzâ işbu mübâdele şahâdetnâmesini 1878 senesi Temmuzunun on beşinci günü Dersâadet'de imzâ ve temhîr etmişlerdir.

İmzâ

Layard

İmzâ

Safvet"¹¹⁵.

Aslında bu *şahadetnâme* (protokol), bir ölçüde *tasdiknâmeden* başka bir şey değildir. Belgeye bakıldığı zaman, bunun böyle olduğu rahatlıkla görülmektedir. Belgede bu durum, 4 Haziran 1878 tarihinde İstanbul'da yapılan anlaşmanın tasdik edilen metinlerini teati etmek üzere, *Yüksek Akit Taraflar* arasında, resmî bir protokol imzalandığı (*şahadetnâme*) belirtmektedir. Bununla birlikte, yukarıda ifade edilen *şahadetnâme*, 15 Temmuz 1878 tarihli hadisenin vuku bulmasıyla imza edilmiştir. Şöyle ki:

Abdülhamid II., anlaşmayı onaylayabilmesi için İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne belirttiği gibi *hükûmrânlık haklarına, herhangi bir zarar gelmeyecek* şekilde olmasını istemiştir. Bu sebeple, bu cümlenin kendi el yazısı ile anlaşmaya ilâve edilmesi gerektiğini belirten Abdülhamid II., Layard'ı zor durumda bırakmıştır. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Layard, 14 Temmuz günü yaptığı girişimlerden, herhangi bir sonuç alamayınca, Padişahın istediğine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Sonuçta Abdülhamid II., 13 Temmuz günü toplanan *Meclis-i Mahsusa*'ya teklif ettiği "*Hukûk-ı Şâhâneme hâlel gelmemek şartıyla tasdik ederim*"¹¹⁶ ibaresini biraz daha geliştirerek, 15 Temmuz 1878 tarihinde, anlaşma metninin baş tarafına, bizzat kendi el yazısı ile:

"Hukûk-ı Şâhâneme asla hâlel gelmemek şartıyla muahedenâmeyi tasdik ederim.

3 Temmuz 94 Abdülhamid"¹¹⁷ şeklinde onaylanmıştır.

¹¹⁵ *ibid.*, s.15.

¹¹⁶ Uçarol, *op. cit.*, s.87.

¹¹⁷ Kıbrıs Meselesi, s.16.

Belgede, her ne kadar da 1294 yılında onaylandığı ifade edilse de bu tarih 1877 yılına denk geldiği için hatalıdır. Bu tarih, 1878 yılına denk gelen 1295 (veya sadece 95) olması gerekmektedir.

Böylece, Osmanlı Devleti ile İngiltere Krallığı arasında imzalanan 4 Haziran ve 1 Temmuz 1878 tarihli anlaşmalar, 15 Temmuz 1878 tarihli padişah iradesi ile onaylanarak, yürürlüğe girmiştir.

Aslında Abdülhamid II.'nin takındığı bu tavır, hükümdarlık onurunu korumaktan ve kollamaktan başka bir şey değildir.

Osmanlı Padişahı Abdülhamid II., Kıbrıs meselesinin hâlli ve hükümdarlık haklarına zarar gelmeyecek bir tarzda, İngiliz elçisinin verdiği mazbatanın düzeltilmesini, *Meclis-i Vükelâ'*dan istemiştir. Halbuki, bu denli önemli bir konunun, *Meclis-i Vükelâ'* tarafından alınacak bir irade ile karara bağlanması, Osmanlı Devleti'nin hükümet etme teamüllerine ters düşmektedir. Bu hususla ilgili nihaî kararı, hiç kuşkusuz, Padişah'tan başkası veremezdi. Bununla ilgili olarak "...*Heyet-i Vükelâ'ya bu mes'ele hakkındaki mazbatayı tanzim ettirerek mes'ûliyeti onlara tahmîl eylediği...*"¹¹⁸ görülmektedir. Bir başka deyişle Padişah, bu kadar önemli bir mevzu altında ezilmemek için topu *Meclis-i Vükelâ'ya* atarak, bu hususla ilgili bütün sorumluluğu, adı geçen bu meclise yüklemiştir. Böylece, Padişah, ileride çıkması pek muhtemel olan sorunların mesuliyetinden, bir ölçüde kurtulmuş olacaktır. Fakat, daha önce de ifade edildiği gibi anlaşma belgesinin üst tarafına kendi el yazısı ile kayda düştüğü şahsî iradesi ile bu sorumluluktan kurtulmasını beklemek, büyük bir hatadır.

Bunun yanı sıra Abdülhamid II., kendi iradesini anlaşma metnine yazdığı gün (15 Temmuz), bu iradeyle alâkalı olarak, İngiliz elçisinden de ayrıca imzalı bir senet almıştır.

"15 Temmuz 1878 tarihli muâhede-i tedâfü'ye tasdiqnâmesinin Zât-ı Şevketsemât-ı Şâhâne'nin sahip oldukları vechile hukûk-ı mülû-kâneleri kat'â ihlâl olunmak dâ'iyesinde bulunmayacağını İngiltere Sefir-i Kebîri beyân eder.

15 Temmuz 1878

Trâpya (Thèrapia), Mahall-i İmza

Layard"¹¹⁹.

¹¹⁸ *ibid.*, s.15.

¹¹⁹ *ibid.*, s.16.

Padişahın düşüncelerine uygun olarak, 15 Temmuz 1878 tarihli savunma amaçlı ittifak anlaşmasının onaylanması ile, hükümlerlik hak ve yetkilerinin hiçbir şekilde ihlâlâ maruz kalmayacağı, İngiltere'nin Büyükelçisi tarafından beyan edilmesiyle, Kıbrıs Adası'nın yönetimini İngiltere'ye devreden ve aynı zamanda, Rusya'ya karşı savunma ittifakı olan 4 Haziran anlaşması ile 1 Temmuz 1878 tarihli eki, bütün sorunlara rağmen, yürürlüğe girmiştir.

Görüldüğü gibi Padişah, anlaşma metninin üstüne yazdığı ibare ve İngiliz elçisinden bunu kabul eder mahiyette bir senet almakla, Osmanlı Devleti'nin hak ve yetkilerinin korunduğu ve Ada'nın geleceğinin garanti altına alındığını sanmaktadır.

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin İngiltere Sefiri *Aleksandır Karatodori*, *Sir Layard* ve *Safvet Paşa*'nın imzalamış oldukları şahadetnâmenin (protokol=beyannâme) bir benzerini, İngiliz Hükûmeti'nden istemiştir. Karatodori Paşa'nın, 15 Temmuz 1878 tarihli şahadetnâmenin aynı meâlde bir benzerini talep etmesi, İngiltere tarafından reddedilmiştir. Buna karşın İngiltere, *şekil* ve *içerik* olarak böyle bir beyannâmenin verilemeyeceği belirtilerek, başka bir beyannâmenin mübadelesini teklif etmiştir. Bununla birlikte İngiltere'nin 15 Temmuz 1878 tarihli senedin, aynıysa olmasa bile, vermeyi teklif ettiği beyannâme, aşağıdaki gibidir:

"Hükûmet-i Kırالیyye 4 Haziran 1878 tarihli mukâvelenâmenin Zât-ı Hazret-i Padişâhî tarafından tasdikini sened ittihâz eder ve mezkûr tasdiknâmenin tarz-ı tefsîrinin ma'nâ ve 'ibâre husûsunda Bâb-ı Âli cânibinden Sir Henry Layard'a i'tâ olunan taahhüdât-ı siyâsiyye ve teblîğâta tevâfuk etmesini tasdik ile beraber o zaman Zât-ı Hazret-i Padişâhî tarafından hukûk-ı hükûmrânîlerine dâ'ir olan beyânâtları kabûl eder"¹²⁰.

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere İngiltere Hükûmeti, 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmayı, Layard'ın vermiş olduğu senetle kabul ettiğini belirtmektedir. Layard'ın imzaladığı senede istinaden, ortaya çıkan şartların mânâsının yorumlanması ile İngiltere'nin siyâsî olarak üzerine düşeni yapacağını, resmen kabul ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı padişahının Kıbrıs üzerindeki *hükümlerlik haklarının*, daimi olduğu da taahhüt altına alınmıştır. Görüldüğü gibi İngiltere Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nin is-

¹²⁰ ibid.

tediği tarzda değil, mevcut olan ve yüksek akit taraflar arasında teyit ve teati edilen hususların, meâlen kaleme alındığı yeni bir beyannâme verilmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti her ne kadar arzu ettiği bir beyannâme elde edememişse de genel mânâda, istediği taahhüdü almıştır.

Hemen belirtelim ki, bu husustan, *Ziver'in Kıbrıs Tarihi*, *Mahmud Celâleddin'in Mir'ât-ı Hakikât'ı*, *Nasim Zia* ve *Şükrü Gürel'in* eserlerinde, hiç bir şekilde bahsedilmemektedir. Bu bakımdan, orijinal bir tespittir diyebiliriz.

Lâkin bunun, Osmanlı Devleti tarafından kabul edilmemesi ihtimalini gözönünde bulunduran İngiltere Hükûmeti, kendine yeni bir strateji belirlemiştir. İngiltere, 15 Temmuz 1878 tarihli şahadetnâmeyi, Osmanlı Devleti'ne daha iyi anlatabilmesi için İstanbul'daki büyükelçisine emir vererek, bu belgenin izahını ayrıntılı olarak yapmasını istemiştir.

*"Hükûmet-i Kırالیyye 4 Haziran 1878 tarihli mukâvelenâmenin Zât-ı Hazret-i Padişâhî tarafından tasdikini sened ittihâz eder ve Bâb-ı Âli cânibinden Sir Henry Layar'a (Layard) vâki' olan tebliğât ve taahhüdât-ı siyâsiyye ile ma'nen ve 'ibâreten tevâfuk eden tasdiknâmenin tarz-ı tefsîrini kabûl ile Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin hukûk-ı hükümrânisi hakkında Sir Henry Layar (Layard) tarafından Zât-ı Hazret-i Mülûkâne'ye vukû' bulan beyânâtı tasdik eder"*¹²¹.

Bu hususla alâkalı olarak İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi'ne, İngiltere Hükûmeti'nden gelen resmî bir yazıda, şunlar ifade edilmektedir. İngiliz Hükûmeti'nden, 19 Mayıs 1879 tarihli gelen resmî yazı, Layard tarafından Bâb-ı Âli'ye tebliğ edilirken, bir ölçüde Osmanlı Devleti'nin, taatin edilmek istenildiği görülmektedir. Bundan hareketle İngiliz Hükûmeti tarafından gönderilen bu yazının orijinali, aşağıdaki gibidir:

"La Gouvernement de S. M. Britannique a pris en considération la déclaration proposée par le Ministre des Affaires Etrangères qui leur a été communiquée par le télégramme de V. E. No. 81 du 3 courant, et que S. E. nous prie de donner à la Porte à la place de celle signée par V. E. le 15 Juillet, dont une copie accompagna sa dépêche No. 916 de l'année 'dernière.

¹²¹ ibid., s.16-17.

En réponse je m'empresse d'informer V. E. que le Gouvernement de Sa Majesté se trouve dans l'impossibilité d'accepter la déclaration dans la forme que Caratheodory Pacha vient de proposer, et je prie donc V. E. d'inviter le Ministre des Affaires Etrangères de vous restituer la déclaration signée le 15 Juillet en échange pour autre déclaration qui serait conçue dans les termes suivantes:

Le Gouvernement de S. M. Britannique prend acte de la ratification par S. M. I. le Sultan de la convention du 4 Juin 1878, et tout en reconnaissant que l'interprétation donnée à la dite ratification doit s'accorder tant avec la lettre qu'avec l'esprit des engagements diplomatiques et des communications que Sir Austin Henry Layard a reçus depuis lors de la Porte, il accepte la déclaration faite à cette époque là par le Sultan concernant ses droits souverains.

Si le Ministre des Affaires Etrangères refuse d'accepter ce qui précède, V. E. lui présentera, comme déclaration explicative de celle que V.E. a signée le 15 Juillet, une déclaration qui doit être conçue comme suit:

Le Gouvernement de S. M. Britannique prend acte de la ratification par S. M. I. le Sultan de la convention du 4 Juin 1878, et tout en reconnaissant que l'interprétation de la dite ratification doit s'accorder tant avec la lettre qu'avec l'esprit des engagements diplomatiques et des communications que Sir Austin Henry Layard a reçu depuis lors de la Porte, il confirme la déclaration faité par Sir Austin Henry Layard au Sultan concernant les droits souverains de Sa Majesté Impériale"¹²².

Bunun haricinde, Kıbrıs'la ilgili olup, ne zaman ifade edildiği belli olmayan bir evrak daha bulunmaktadır. "*Takrîr-i şifâhî*"¹²³ olan ve belgede, fevkalâde önemli olduğu ifade edilen hususlar kaleme alınmıştır. Bununla ilgili olarak, hiçbir eserde mevcut olmayan bilgiler, aşağıdaki gibidir:

"İşbu takrîr-i şifâhî ile İngiltere Hükûmeti, Bâb-ı Âli ile 'akd etmiş olduğu tedâfî'i mukâvelenâmenin yanlış bir sûretde tefsîrine mahal kalmamak üzere bâlâda mezkûr takrîr-i şifâhî ile Rusya'nın istilâsına

¹²² ibid., s.17-18.

¹²³ ibid., s.18.

*karşı bütün Memâlik-i Osmâniyye'nin müdâfa'asına mecbûr olmayub yalnız Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin Asya kıt'asındaki memâlikini müdâfaa edeceğini vâzihan bildirmektedir*¹²⁴.

Yukarıda da görüldüğü gibi İngiltere Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nin, yapılan ittifak anlaşmasını yanlış yorumlamaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu sebeple, şifahi olarak Bâb-ı Âli'ye bu husus bildirilmiş ve İngiltere'nin, genel olarak bütünü ile Osmanlı ülkesini Rusya'nın istilâsına karşı savunmaya mecbur olmadığını belirtilmiştir. Bu itibarla İngiltere, Osmanlı Devleti'nin sadece Asya bölgesindeki topraklarını korumakla vazifeli olduğunu ve devletin tamamını kapsayan bir müdafaa anlaşmasının imzalanmadığı belirtilmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere İngiltere, kendisi için çok kârlı olan ve çeşitli imkânlar sağlayan bir anlaşmanın getirdiği sorumluluklardan, daha başlangıçtan itibaren kaçmaya başlamıştır.

İngiltere Hükûmeti, daha anlaşmanın yürürlüğe girdiği sırada, anlaşmanın getirdiği şartları değiştirme veya bunları lehine çevirecek *ek sözleşmelerle (protokollar)* kuvvetlendirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuş olması dikkat çekicidir. Bu sebeple 14 Ağustos 1878 tarihinde yapılan ek protokolle, Kıbrıs'ın mülkî idaresinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs üzerinde müdahale etmeme şartını ileri süren İngiltere Hükûmeti, değişen şartlar mucibince Ada'daki mülkî ve idarî yasaların değişmesi gerektiğini ileri sürmüş ve bu yüzden, anlaşmada bazı değişikliklerin yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple, İngiltere Kraliçesi, Osmanlı Devleti'nden mahallî kanunlarda bazı değişiklikler (ticaret ve şebender için) yapmak için tam yetki istemiştir¹²⁵.

14 Ağustos 1878 tarihinde imzalanan mukavelede, yapılacak olan ilâvenin 1., 2. ve 4. maddelerini ihlâl etmeden, İngiltere'nin, sadece Ada'yı idaresi sırasında, Kıbrıs'ın ticarî ve siyâsî münasebetlerini düzenleme yetkisini, bir başka deyişle, *kanun koyma* hakkını elinde bulundurabileceği ifade edilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, bu mukavele ile Kıbrıs'ın işgal müddetince hükümlerinden, İngiltere lehine vazgeçmiş oluyordu¹²⁶.

Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında, daha sonra meydana gelen ihtilâf sonucu, her iki ülke arasında yeni bir mukavelenin imza-

¹²⁴ ibid.

¹²⁵ ibid.

¹²⁶ ibid.

lanmasına neden olmuştur. Bu sebeple 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmaya istinaden, iki mukavele daha imzalandığı görülmektedir. Biri 14 Ağustos 1878'de, diğeri 3 Şubat 1879 tarihinde imzalanmıştır.

Aslında 3 Şubat 1879 tarihinde imzalanan bu mukavele, 12 Ağustos 1878 tarihinde gelişen bir hadisenin, tabii bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kıbrıs Adası'nın Baf bölgesine yakın bir çiftliğin, padişah mülküne kalması (12 Ağustos 1878), bardağı taşıran, son damla olmuştur. İngilizler, buna şiddetle karşı çıkmışlardır. Zirâ, İngilizler, bu çiftliğin padişah mülküne katılmasını, daha sonraki gelişmelere örnek olmasından çekinmişlerdir. Lâkin, İngilizlerin asıl gayesi, Kıbrıs'ta bulunan *mirî arazi* üzerinden hatta ve hatta, Ada'daki Türk mülkiyet haklarının resmen ortadan kaldırılmasını sağlamaktır. Bu yüzden 3 Şubat 1879 tarihinde imzalanan mukavele ile Kıbrıs'ta meydana gelen toprak ihtilâfına yeni bir çözüm bulunmuştur. Bu ihtilâf, her ne kadar da İngiltere'nin lehine çözümlenmişse de 4 Haziran 1878 tarihli *Anlaşmanın*, 1 Temmuz 1878 tarihli *Ekinin 4. maddesinde* ifade edilen bütün tapu, arsa, miras ve intikal işlemlerinin, bizzat İngiltere'nin eline geçeceği belirtilmiştir. İngiltere Hükûmeti'nin, buna istinaden, Ada'yı, hâkimiyetinde bulundurduğu süre zarfında, elde ettiği bu mülki ve idarî yetkilere karşı, Osmanlı Devleti'ne yılda 5.000 İngiliz lirası vereceği kararlaştırılmıştır¹²⁷.

Layard ve Karatodori Paşa arasında, 3 Şubat 1879 tarihinde, İstanbul'da kaleme alınan bu mukavele, İngilizce ve Türkçe olarak iki suret halinde hazırlanmıştır.

"1878 senesi Haziranının dördü tarihiyle Der-saâdet'de 'akd ve imzâ olunan mukâvelenâme zeylinin dördüncü bendi hükmünce saltanat ile Hükümet-i Seniyye'nin muhâfaza edilmiş olan bi'l-cümle hâsılât-ı hukûkî senevî bir meblâğ-ı mu'ayyenin te'diyesi sûretine tahvîl olunması, İngiltere Devleti ile Devlet-i Aliyye beyinde tensîb kılınmış olmakla, ol bâbda me'zûniyet-i lâzımevî hâ'iz olan Der-saâdet İngiltere Sefiri Âsâletlu Sir Layar (Layard) cenâbları ile Hâriciye Nâzırı Devletlû Aleksandır Karatodori (Alexandre Caratheodory) Paşa hazretleri resmen beyân ederler ki Haziranın dördü tarihli mukâvelenâme zeylinin dördüncü bendi hükmünce emlâk-ı hümâyûn ile ârâzi-i miriyyenin hâsılatıyla tâpû ve mahsûl ve intikâlden hâsıl olma vâridât maktû'an se-

¹²⁷ ibid., s.19-20.

*nevî beş bin İngiliz lirasının te'diyesi sûretine işbu mukâvelenâme ile tahvîl olunmuşdur. Meblâğ-ı mezbûr Kıbrıs Adası İngiltere'nin idâresinde bulunduğu müddetçe her sene İngiltere Devleti tarafından Devlet-i Aliyye'ye te'diye olunacak ve senenin müddeti gelecek sene-i mâliyyenin ibtidâsından it'ibâren hesâb olunmak lâzım gelecektir."*¹²⁸.

Fakat hemen belirtelim ki, İngiliz Hükûmeti'nin, bütün bu işlemler sonucunda Osmanlı Devleti'ne vereceği 5.000 İngiliz lirası üzerinde, bir belirsizlik vardır. Zirâ, bazı kaynaklara göre bu miktar 5.000 İngiliz lirası değil, tam tersine 5.000 Osmanlı lirası olduğu ifade edilmektedir¹²⁹.

Lâkin, elimizdeki 1335 tarihli Hariciye Nezareti'nin yayımladığı belgeye göre bu rakam, 5.000 İngiliz lirası¹³⁰ olarak ifade edilmiştir. Bununla birlikte belgede, 3 Şubat 1879 tarihli mukavelenin İngilizce sureti, bu ifadenin hemen altında yer almaktadır. "...Majeste'nin Britanya Hükûmeti tarafından, yılda 5.000 (five thousand) ödeneceği..."¹³¹ belirtmektedir. Bundan da bu tutarın, İngiliz lirası (pound) olduğu anlaşılmaktadır. Zirâ, İngilizce olarak da imzalanan bu metinde, para birimi, Osmanlı lirası olmuş olsa idi, mutlak surette Sir Layard tarafından belirtilirdi. Daha sonra herhangi bir yanlış anlamaya yol açmamak için belirtilmesi gereken bu husus, İngilizce suretinde belirtilmemesi, bu tutarın İngiliz lirası olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Bunun yanı sıra İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'ne karşı şiddetli baskı, hatta tehditte bulunarak Kıbrıs'ı alması, gerek Avrupa, gerekirse Amerika kıtasında, oldukça eleştirilmiştir.

Belgede bu husus, özellikle iki açıdan ele alınmaya, dikkat edilmiştir. Bu tenkidin, ilkin Avrupa ve Amerika kıtasından geldiğinin belirtilmesi, devletin (Osmanlı Devleti), psikolojik tatmininden öteye geçmemektedir. Osmanlı Hariciye Nezareti, bu görüşünü teyit etmek için de İngiliz halkının mukavelenin muhtevasını öğrendikten sonra böyle bir mukavelenin nasıl olur da yapılabildiğinin utancı içerisinde, kendi hükûmetlerini ayıplamaktan geri kalmadığını belirtmektedir¹³².

¹²⁸ ibid.

¹²⁹ Y.K. Kurat, op. cit., s.104; Gürel, op. cit., s.28; Uçarol, op. cit., s.108.

¹³⁰ Bkz...Kıbrıs Meselesi, s.20. Bununla ilgili olarak Nasim Zia'da da aynı husus ifade edilmiştir...Nasim Zia, op. cit., s.43.

¹³¹ Kıbrıs Meselesi, s.20.

¹³² ibid., s.21.

İkinci olarak üzerinde durulan husus, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti ile gizli olarak yaptığı Kıbrıs Antlaşması'nın "Avâm Kamarası"ndaki menfi tesirlerinin belirtilmesidir.

Aslında Bâb-ı Âli Hariciye Nezareti'nin bu tesbitleri oldukça yerindedir. Zirâ, Avâm Kamarası'nda, bu mevzu ile alâkalı pek çok ciddi tartışmalar olmuştur. Özellikle liberal kanat, bu hususla alâkalı her konuyu, tenkit etmiştir. "*Karanlıkta tehlikeli bir sıçrayış*"¹³³ olarak değerlendiren liberal milletvekilleri, özellikle Osmanlı Devleti ile yapılan görüşme usullerini beğenmemişlerdir. Bütün görüşmelerin, gayet büyük bir gizlilik içinde yapılması, bilhassa bütün bunlardan İngiliz Parlamentosu'nun haberdar olmaması, liberal milletvekillerini çok kızdırmıştır¹³⁴.

İngiliz Parlamentosu'nda, 4 Haziran 1881 tarihinde yapılan bir oturumda, Kıbrıs'la ilgili tartışmalar olmuş ve İngiliz siyasetinin ileri gelenleri tarafından, bu mevzu birçok tenkide tâbi tutulmuştur. Genel olarak İngiliz Parlamentosu'nda yapılan tenkitler ve Kıbrıs'a ilgili öneriler, aşağıdaki gibidir:

"Meb'ûsândan Mösyö Rylando Kıbrıs cezîresinin bazı şerâ'it tahunda İngiltere'ye terki Avrupa kavânîn-i 'umûmiyyesine mugâyîr olduğu gibi düvel-i sâ'ireye de sû-i misâl olacağından cezîrenin tahliyesiyle Devlet-i Osmâniyye'ye i'âdesini taleb etmiştir. Osmanlılara karşı muhâlefetiyle ma'rûf Mösyö Boster, cezîrenin Yunanistan'a verilmesini teklîf etmiştir. Meb'ûsândan birçoğu mukâvelenin ke'en-lem-yekûn hükümünde tutulmasını taleb etmişlerdir. Bi't-tabii' hükûmet tarafdârânı bütün muhâfazakârlar mukâveleyi müdâfaa etmişlerdir. Hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı muhâlefet efkârıyla meşhûr esbak başvekîl Mösyö Gladstone'nin bu husûsda Devlet-i Aliyye lehinde irâd-ı nutuk etmesi, şâyân-ı dikkatdir. Müşârûn-ileyh Kıbrıs cezîresinin İngiltere Devleti tarafından alınması bir hatâ-yı fâhiş olduğunu beyândan sonra demiştir ki:

"Bizler riyâset-i umûrda bulunduğumuz müddetçe diğer devletlere karşı 'adâlet ve hâlisiyet ile ve bî-tarafâne hareket ederiz; diğer devletlere sûret-i mütesâviyyede mu'âmele edilmek hakkını tasdik ve hukûk-ı beynelmilele ri'âyetle İngiltere'nin şeref ü şân ve nüfûzunu te'sis etmiş oluruz.

¹³³ Zia, op. cit., s.49.

¹³⁴ Daha geniş bilgi için bkz...ibid., s.49-59; Gürel, op. cit., s.29-33.

*Hükûmet, 'Avâm Kamarası'nda hâiz-i ekseriyyet olduğundan bi't-tabiî' mukâvele meclisin tasdîkine iktirân etmiştir.*¹³⁵

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı üzere genel mânâda diyebiliriz ki, Kıbrıs meselesi, İngiliz kamuoyunda hüsnü kabul görmemiştir. Her yıl İngiliz Parlamentosu'nda, Kıbrıs bütçesi için yapılan müzakerelerde, Ada'nın işgali daima itiraza mucip olmuştur.

Yine bu hususla ilgili olarak 1904 yılında yapılan müzakerelerde, muhafet kanadının milletvekilleri, ağır eleştirilerde bulunurken, o dönemin *Müstemlekât Nazırı (Sömürgeler Bakanı) Sir Joseph Chamberlain "Ben ol vakit mevki-i iktidârda olaydım, Kıbrıs'ı işgâl etmezdim. Fakat bugün, terk etmek pek müşkildir"*¹³⁶ cevabını vermiştir.

Bundan da anlaşılıyor ki İngilizler, Kıbrıs'tan arzu ettikleri şekilde yararlanamamışlardır. Zaten *Girit meselesi* ortaya çıkınca, bu meselenin hâlli için çalışmalara başlayan İngiltere, Girit'in Yunanistan'a verilmesini sağlamıştır. Buna istinaden Kıbrıs'ın, Osmanlı Devleti'ne iadesi gündeme gelmişse de bundan pek müsbet bir sonuç çıkmamıştır.

Bütün bu gelişen siyasî olaylardan sonra özellikle Avrupalı devletlerin İstanbul elçileri çok rahatsız olmuşlardır. İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında geçen gizli müzakerelerden, bir türlü sağlıklı haber alamayan batılı büyükelçiler, devamlı surette, Sadrazam ve Hariciye Nazırı'nı rahatsız etmişlerdir. Bu durumu gözönünde bulunduran *Bâb-ı Âli*, Kıbrıs'ın idaresini İngiltere'ye devretme hususunu, İstanbul'daki yabancı elçilere açıklama ihtiyacı hissetmiş ve mevzu ile ilgili olarak o sırada, *Hariciye Nazırı* olan *Safvet Paşa* tarafından, yazılı bir açıklama yapmasını istemiştir.

Safvet Paşa'nın yazılı olarak yaptığı açıklamada, açıkça şunlar ifade edilmiştir:

Bâb-ı Âli nâmına, *Hariciye Nazırı Safvet Paşa* tarafından beyan olunan açıklamada, İngiltere Hükûmeti ile akdolunan mukavelenin faydası hususunda, menfi beyanların olması, Osmanlı Devleti'ni rahatsız ettiği belirtilmiştir. Zirâ, Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devlete, İngiltere Hükûmeti'nin zora ve tehdite başvurarak, bu mukaveleyi imzalatmasının iddia edilmesi, mezkûr devletin, şanına ve şöhretine karşı vurulan en büyük darbe olarak gö-

¹³⁵ Kıbrıs Meselesi, s.21.

¹³⁶ *ibid.*, s.23.

rülmüştür. Bu sebeple Bâb-ı Âli, bütün âleme karşı Osmanlı Devleti'nin izzet ve haysiyetini görünüşte olsa dahi korumayı, başlıbaşına bir görev addetmiştir¹³⁷. Aslında Bâb-ı Âli nâmına, böyle bir açıklamanın yapılması, Osmanlı Devleti'ne karşı zihinlerde oluşan menfi düşüncenin bertaraf edilmesinden başka bir şey olmadığı pek açıktır.

Ayrıca, bu hususla ilgili olarak ifade edilmesi gereken bir gerçek daha vardır.

Bilindiği gibi Abdülhamid II. devrinde, matbuatta, bazı kelimelerin kullanılması yasaklanmıştır. Neşriyat Nizamnâmesi'nde, kullanılması yasak olan kelimeler arasında, ne kadar ilginçtir ki *Kıbrıs*¹³⁸ da vardır. Bunun, Kıbrıs'ın elden çıkma şartlarının fevkalâde kötü olmasından kaynaklandığı sanılmaktadır.

Bununla birlikte *Sadrazam Mahmud Şevket Paşa* tarafından, Divân-ı Hümâyûn'a verilmek üzere bir mektup müsveddesi gönderilmiştir. İngiliz elçisine verilmek üzere hazırlanan bu mektup, müsvedde halinde, Divân-ı Hümâyûn'da hazırlanmıştır. Gayet önemli ve orjinal olan bu mektup müsveddesi, Kıbrıs meselesiyle kısmen alakalı olmasından ötürü, ilâve olarak verilmesi uygun görülmüştür.

"Sarây-ı Hümâyûn 20 Haziran 1880.

*İngiltere Sefir-i Mahsûsı Âsâletlu Mösyo Goşen (Goschen)*¹³⁹
Cenâblarına;

(.....)

Vâlid-i Mâcid-i Şehriyâr-i Cennet-mekân Sultân Abdülmecîd'in isdâr buyurdıkları Gülhâne Hatt-ı Hümâyûn'uyla Kânûn-i Esâsî-i Cedîd âhkâm-ı iktizâsından olarak Zât-ı Padişâhî'nin vükelâsı her zamânda müzâkerelerini hürriyet-i tâmmе u kâmile ile icrâ eylemiş olub umûr-ı devlete müte'allik her türlü mesâlih lâyhaları tasdik buyurulmak üzere Hâk-pây-yı Şâhâne'ye 'arz etmek salâhiyetini gerek müctemi'ân ve gerek münferiden hâ'iz olmağa Zât-ı Padişâhî Osmanlı zırhlı donanmasının Ruslara terki ve Rus 'asâkîrinin Pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'ye

¹³⁷ ibid., s. 21.

¹³⁸ Karal, op. cit., C. VIII., s. 413.

¹³⁹ İngiltere'nin İstanbul'da "Fevkalâde Elçisi" sıfatı ile bulunmuştur.

duhûlı mesâ'ilinde olduğu misülli yalnız Devlet-i Osmâniyye'nin nâmûsu tehlikede bulunmak gibi fevkâlade vahîm âhvâldedir ki efkâr-ı vükelâya muhâlefetle bir karar-ı zâtî ittihâz ederek şân ve nâmûs-ı devleti ve hukûk-ı saltanatı muhâfaza buyurmuşlardır. Halbuki 3 Haziran tarihinde Zât-ı Padişâhî ile vukû' bulan mülâkât-ı 'aliyye-i sefirânelerini yine o gün ta'kîb eden mülâkât-ı husûsiyyede taraf-ı sefirânelerinden der-miyân edilen husûsât hakkında taraf-ı Eşref-i Padişâhî'den taleb buyurulan izâhâtı hâvî mülâkâtdan iki gün sonra vârid olan birinci mektûbunuzda, 9 Haziran tarihli ikinci mektûbunuzda Hâkimiyet-i Şâhâne'den bahs eden sözleriniz Hukûk-ı Celile-i Şâhâne'ye külliyyen muhâlîf olduğundan âkvâl-i mezkûreyi Kıbrıs 'ahidnâmesine istinâden der-miyân ettiğiniz takdirde nefs ül-emre muvâfık görülmediğinden kat'ıyyen reddini ihtiyâr eder ve bu bâbda bir husûs-ı mühimmi hâtur-ı sefirânelerine getürmek üzere 'ahidnâme-i mezkûrun taraf-ı padişâhî-den sûret-i tasdikîyle Sir Henry Layar'ın (Layard) imzâsını hâvî olan senedin zîrde muharrer sûreti üzerine nazar-ı dikkat-i asilânelerini celb eylerim.

(.....)

Sûret-i Sened

Hukûk-ı Şâhâneme âslâ hâlel gelmemek şartıyla muâhedenâmeyi tasdik eylerim.

3 Temmuz 94 Abdülhâmid¹⁴⁰.

Görüldüğü gibi İngiltere'nin fevkalâde Elçisi Goschen adına, fakat İngiltere nâmına yazılan mektup, oldukça ilginçtir. Bu mektup, her şeyden önce cevabî bir mektuptur. Bunu, belgenin ilk cümlesinden anlamak mümkündür. Belgede, ayın dokuzunda (9 Haziran 1880), İngiliz Elçisi Goschen tarafından gönderilen mektubun, Bâb-ı Âliye verildiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple 9 Haziran tarihli mektuba, 20 Haziran 1880 tarihinde cevabî mektup olarak, İngiliz Elçisi Goschen'e verilmiştir. Bununla ilgili olarak mektubun içeriği şu şekilde özetlenebilir:

¹⁴⁰ Kıbrıs Meselesi, s. 24-25.

Osmanlı Padişahı Abdülhâmid II., İngiliz Hükûmeti'nin Berlin Kongresi'nde, tarafsız ve menfaatten arî olması, ayrıca Osmanlı Devleti'ne yardım edeceğine dair duyular almasının, memnuniyet verici olduğunu değerlendirmektedir. Abdülhâmid II., bu hususla ilgili olarak Büyük Britanya Kraliçesi'ne teşekkür etmeyi de uygun görmektedir.

Kanûn-ı Esâsî'de, padişaha verilen önemli bir hak vardır. Bu hususla ilgili olarak padişaha, *113. maddeye* göre, sürgüne gönderme hakkının verildiği belirtilmektedir. Bunun, manevî bir sorumluluk olduğunu ve kendi müddet-i saltanatı boyunca, bunu uygulamaktan geri kalmadığını ifade etmektedir. Bu mevzu ile ilgili olarak batılı elçilerin eleştirilerini, kesinlikle reddettiğini de vurgulamaktadır. Kaldı ki Abdülhâmid II., dünyanın en geniş özgürlüklerin olduğu, kanunlarının en iyi uygulandığı memleketlerde dahi, Harp Divanı ve mahkemelerin, kesin kararlar aldıklarını ve bunun, tek düzen olduğunu belirtmektedir. Alınan kararlar, asayiş ve emniyetin sağlanmasında tek ve gerekli yol olduğunu ifade eden Abdülhâmid II., devlet bünyesinde faciaya neden olan çalışmaların vuku bulması ve idâre-i örfiyyenin ilân edildiği zamana denk gelmesinden, üzüntü duyduğunu da ayrıca belirtmektedir.

Hemen akabinde durum değerlendirmesi yapan Abdülhâmid II., Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'na ve Kanûn-ı Esâsî'ye gerekli olan yeni kanunların, bizzat kendi vekillerinin çalışmasıyla ortaya çıktığını ve bu vekillerin yaptığı müzakerelerde, hiçbir kısıtlama ve zorlamaya tâbi tutulmadıklarını ifade etmektedir. Aynı zamanda vekillerinin, devlet işleriyle alâkalı her hususun, tek ya da toplu layihalar halinde padişaha tasdik edilmesi için verdiklerini, işaret etmektedir. Dolayısıyla Abdülhâmid II., kanun dışı hiçbir davranışa mahal verilmediğini, ispat etmeye çalışmaktadır.

Bununla birlikte Osmanlı donanmasının Ruslara terk edilmek zorunda kaldığı, hatta ve hatta Rus askerlerinin, Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul'u alabilecek mesafede bulunduğu (Çatalca) ifade edilerek, Devletin namus ve şerefine tehlikede olduğu belirtilmiştir. Buna karşın vekillerin, devletin şan ve namusu ile birlikte, saltanatın hukuk düzenini koruma gayretlerinin olduğu da ayrıca belirtilmektedir. Bunun akabinde Abdülhâmid II., 3 Haziran 1878 tarihli hadiselerden bahsederek, durumu netleştirmeye çalıştığı görülmektedir.

O dönemde, İngiltere'nin İstanbul Elçisi *Sir Henry Layard*, *Abdülhamid II.* ile yaptığı özel bir mülakatta, karşılıklı olarak durum değerlendirmesi yapıldığı ve bu suretle *Abdülhamid II.*'in, değerli fikirlerinin öğrenildiği belirtilmektedir. Bu görüşmelerden sonra İngiliz Hükûmeti, Osmanlı Devleti'ne resmî olarak biri 3 Haziran, diğeri 9 Haziran 1878 tarihli olmak üzere, iki mektup vermiştir.

Muhtevası bakımından 9 Haziran 1878 tarihli mektup, Osmanlı Devleti ve İngiliz Hükûmeti'nin, Kıbrıs Antlaşması'na karşı bakış açısını ortaya koymasından dolayı çok önemlidir.

Her şeyden önce İngiliz Hükûmeti, Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemine tamamen karşı çıkıyorsa da diğer toplulukların (İngiltere ve Osmanlı Devleti dışındakiler kastediliyor) Kıbrıs Antlaşması'na istinaden, buna benzer bir anlaşmanın yapılması ile ilgili olarak ortaya çıktıkları takdirde, bu anlaşmanın başarıya ulaşmasını beklemek hatalı olacağından, bunu, açıkça reddetmektedir. Bundan hareketle Osmanlı Devleti, zamanın İngiliz elçisine önemli bir belge vererek, bu belgenin üst tarafına "*hukûk-ı şâhâneme âslâ hâlel gelmemek şartıyla muahedenâmeyi tasdik eylerim*" ibaresini yazmış ve bu şekilde elçiye vermiştir. Bütün bu hadiseler Osmanlı Devleti tarafından, *Goschen*'in dikkatine çekilmiş ve gerekli olan her şey, bilgisine sunulmuştur.

Bununla birlikte, aykırı olan icraatların süratle düzeltilceği ve askıda kalmış meselelerin, *Bâb-ı Âli* tarafından başarılı bir şekilde tasfiye edileceği, taahhüt edilmiştir. Bunun yanı sıra *Bâb-ı Âli*, askıda kalmış meselelerle ilgili olarak, gerekli emirleri verdiğini belirterek, *Vekiller Heyeti*'ne de daha çok çalışmalarını için tavsiyede bulunduğu, ifade etmiştir.

Yukarıda da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin, daha çok *savunma* amacıyla kaleme aldığı bu mektup, *siyasî* olarak içinde bulunduğu zorluğu göstermektedir.

Bunun haricinde belgede, İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'taki hükûmranlık haklarına, herhangi bir kısıtlama getirmeyeceğine dair taahhüt verdiği görülmektedir.

Savunma Antlaşması'nın tasdik edilmesiyle ilgili olarak 15 Temmuz 1878 tarihinde, İngiltere'nin İstanbul Elçisi *Sir Henry Layard* tarafından bir *taahhütnâme* verilmiştir. Bu taahhütnâme aynen şu şekildedir:

"15 Temmuz 1878 tarihli muâhede-i tedâfü'ye tasdiknâmesinde Zât-ı Şevketsemât-ı Şâhâne'nin zâhit oldukları vehile hukûk-ı mülûkâneleri kat'a ihlâl olunmak dâ'yesinde bulunmayacağını İngiltere Sefîr-i Kebîri beyân eder. Trâbya (Thèrapia) 15 Temmuz 1878 Layar (Layard)

Bâb-ı Âli 1 Eylül 1334
Roma Sefir-i Kebîr-i
Mehmed Nâbi¹⁴¹.

Süferâ-i Osmâniyye'den
Rum Beg-oğlu Fahreddîn

Görüldüğü gibi 15 Temmuz 1878 tarihinde, Sir Henry Layard tarafından hazırlanıp, Osmanlı Devleti'ne verilen taahhütnâme, 1 Eylül 1334 (1918) tarihinde tekrardan gündeme gelmiş ve siyasî alanda adı geçen bir belge olmuştur. 1 Eylül 1334 (1918) tarihinde, Roma Büyükelçisi Mehmed Nâbi ve Osmanlı sefirlerinden Rum Beyoğlu Fahreddîn'in şahadetnâmeleri ile tekrardan gündeme gelen bu taahhütnâmenin, Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olmasına sebep teşkil edecek bir durum arzetmediği görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Sir Henry Layard tarafından verilen, fakat İngiltere Hükûmeti'ni bağlayan taahhütnâmenin, hiçbir değer ve önem taşımadığı ortaya çıkmıştır. Bu tarihten yaklaşık iki ay kadar bir süre sonra 30 Ekim 1918 tarihinde, İtilâf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasında I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren Mondros Mütarekesi imzalanmıştır. Bilindiği gibi bu mütarekeyi, İtilâf Devletleri nâmına İngiltere'nin Akdeniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Arthur Calthorpe ile Osmanlı Devleti nâmına Bahriye Nazırı Rauf Orbay imzalamışlardır. Amiral Calthorpe, Mondros Mütarekesi'nin ağır şartları altında ezileceğini gören Türk murahaslarının talepleri üzerine, 15 Temmuz 1878 tarihinde olduğu gibi bir taahhütnâme vermiştir. Calthorpe, bu taahhütnâmede, İtilâf Devletleri'nce İstanbul'un işgal edilmeyeceği, işgal kuvvetlerinin içinde Yunan alayının bulunmayacağını taahhüt etmişse de bunların hiçbirinin gerçekleşmediği görülmüştür. Uluslararası ve devletler hukukunda, şahısların verdiği sözler, mektuplar veya taahhütnâmeler geçersiz olduğu, ilgili devlet veya devletleri bağlamadığı bilinmektedir. Bundan hareketle, 15 Temmuz 1878 tarihinde, Sir Henry Layard tarafından, Osmanlı Devleti'ne verilen taahhütnâmenin ne anlama geldiğini, daha iyi kavrayabiliriz.

¹⁴¹ ibid., s. 25.

SONUÇ

Bugüne kadar Kıbrıs'ın siyasi tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda, *sentezden* çok *analize* önem verildiği bilinmektedir. İlmî metodolojinin bir gereği olarak senteze ulaşmanın, en az analiz kadar önemli olduğu bir gerçektir. Bundan hareketle adı geçen belge üzerinde yapılan çalışmalarda, oldukça ilginç sentezlere varılmış ve bütün bunlar, bir sistem halinde sıralanmaya çalışılmıştır.

"*Kıbrıs Meselesi*" olarak adlandırılan ve Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti tarafından bastırılan bu kitapçıkta, Kıbrıs'ın, Türkler tarafından fethediliş tarihine kadar kısa bir bilgi verilmiştir. Lâkin üzerinde önemle durulan husus, 1878 yılında Ada'nın İngiltere'ye terk edilmesi hadisesinin, *diplomatik* yönden ele alınmasıdır. Bununla ilgili olarak kitapçıkta, fevkalâde önemli belgeler yer almaktadır ki, bunların bazıları *orijinalidir*. Bunun yanı sıra adı geçen kitapçıkta, birçok anlaşma maddesi olup, bu maddelerin tamamı için ayrıca *Fransızca* tercümeleri verilmiştir. O devrin *diplomasi dili Fransızca* olmasından ötürü, bu tür uygulamalara gidilmesi, pek tabii karşılanmalıdır.

Bununla birlikte Kıbrıs ve onu çevreleyen Doğu Akdeniz havzası, XIX. yüzyıl başlarından itibaren, devletlerarası siyasi, ekonomik ve ticarî çıkarların, çatışma alanı olmuştur. İngiltere'nin, XIX. yüzyılın başından itibaren, özellikle büyük bir sömürge imparatorluğu haline gelmiş olması, Ön Asya ve Asya sömürgelerinin devamı, gelişmesi ve emniyeti için kendine Doğu Akdeniz'de üs niteliğinde yer araması, Kıbrıs meselesinin doğmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi İngiltere'de, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren, Kıbrıs Adası'yla ilgilenmeye başlamış ve burasının, askerî, siyasi ve iktisadî yönlerden kendilerine sağlayacağı yararlar dolayısıyla, işgal edilmesi fikri ortaya atılmıştır. Fakat, hemen belirtilmesi gerekir ki, Kıbrıs Antlaşması, sadece Yakın Doğu'daki İngiliz-Rus rekabetinin tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır. Bu itibarla meseleye daha geniş bir perspektiften bakmak lâzım gelir.

Bilindiği gibi İngiltere, Kıbrıs'ı idarî yönden egemenliği altına alabilmesi, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden hemen sonra gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'yle, oldukça önemli mevkiiler kazanan Rusya, Osmanlı Devleti'ni Ayastefanos Muahedenâmesi'ni imzalamaya mecbur etmiş ve bu anlaşmanın getirdiği siyasi ortam nedeniyle, İngiltere'ye,

fiilî ve *siyasî* olarak harekete geçme imkânı vermiştir. Bundan hareketle İngiltere, 1878 yılının Mayıs ayından itibaren, kendi siyasal iradesiyle, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı *koruyucu* ve *savunucu* rolünü üstlenmiştir. İşte bütün bunlar, 25 Mayıs 1878 tarihinde İngiltere Hükûmeti'nin, Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs Adası'nı istemesine ve Kıbrıs meselesinin, *resmen* başlamasına neden olmuştur.

İngiltere, Osmanlı Devleti'nden Kıbrıs'ı almak hususunda geliştirdiği diplomasi atağı bir yana, aynı zamanda Rus Çarlığı ile yakın bir siyasî münasebet kurmuştur. Bu yüzden bir taşla iki kuş vurmak isteyen İngiltere, 30 Mayıs 1878 tarihinde Rusya ile bir protokol imzalayarak, siyasî ve iktisadî menfaatlerini koruma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya arasında, adı geçen bu protokolün imzalandığından haberdar olmuş olsa idi, İngiltere'nin *Kıbrıs Antlaşması* hakkındaki tekliflerini, şiddetle reddedeceği bir gerçektir. Lâkin bütün bunlardan habersiz olan Osmanlı Devleti, İngiltere'yle 4 Haziran 1878 tarihinde, *iki maddeden* oluşan bir anlaşma imzalamıştır. Adı geçen anlaşmanın *birinci maddesi asıl şartları*, *ikinci maddesi ise anlaşmanın onaylanma süresi ile ilgilidir*.

Bu anlaşmaya göre İngiltere, Osmanlı Devleti'ne Doğu Anadolu topraklarında meydana gelecek yeni bir Rus saldırısına karşı, silahla yardım etmeyi taahhüt altına almıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti, İngiltere'ye, Doğu Anadolu'da yaşayan Hıristiyanların ve diğer uyrukların buldukları yerde, *islahat* yapmayı vaat etmiştir.

Bu anlaşmayla İngiltere, bundan böyle Sultan'ın Asya'daki eyaletlerinin içişlerine, *konsolosları* vasıtasıyla karışma hakkına sahip olmuştur. Aslında bu husus, Abdülhamid II.'nin kabul ettiği anlaşmada taahhüt ettiği *reformlardan* kaynaklanmıştır. Bununla birlikte anlaşma metninde, "*Rusya'nın Doğu Anadolu'da ele geçirdiği yerleri iadesi halinde, Kıbrıs'taki İngiliz işgalinin kendiliğinden sona ereceği*" ibaresinin bulunduğu görülmektedir. Lâkin, *Yüksek Akit Taraflar* arasında imzalanan bu belgeden sonra "*Ada'nın geçici olarak İngiliz yönetimine devredildiği*", hemen hemen her belgede belirtilmiştir. Özellikle buna, *1 Temmuz 1878* tarihli *Ek anlaşmanın 6. maddesi*, *kesinlik* ve *hukukîlik* kazandırmıştır. Hatta Kıbrıs'taki İngiliz işgali, Doğu Anadolu'da Rus işgali altında bulunan toprakların, *Anavatan'a* iadesiyle sınırlı kaldığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti, adı geçen her iki anlaşmada da *Ada* üzerindeki *hak ve yetkilerinin* devam ettiğini, İngiltere Hükûmeti'ne kabul ettirmiştir. Tarafların *Ada* üzerindeki yetkileri sınıflandırılması gerekiyorsa, *hukuk* yönünden Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmakla birlikte, *idarî ve tasarrufî* hakların kullanılması, İngiltere Hükûmeti'ne devredilmiştir. Bâb-ı Âli, Kıbrıs üzerinde meşru haklarını garanti altına alabilmek için İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi *Sir Henry Layard'dan taahhütnâme* (garanti belgesi) almıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, Kıbrıs Adası'nı *GEÇİCİ* olarak İngiltere'ye devrettiği görülmüştür. Böylece, İngiltere'ye devredilen *Ada*, *306 sene, 8 ay ve 19 gün* Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmış ve İngiliz işgali, anlaşma tarihinden 1914 yılındaki I. Dünya Savaşı'na kadar *36 sene* sürmüştür. Bu tarihten sonra Kıbrıs'ın tek taraflı olarak İngiliz yönetimine bağlanması, hukuk yönünden gayri nizami bir davranış olmuş ve bu husus, *1923 yılının 24 Temmuz*'una kadar sürmüştür. Bu itibarla İngiltere'nin *Ada* üzerindeki hâkimiyeti, *hukukî olarak lafzî ve itibarîdir* diyebiliriz. Bundan hareketle Kıbrıslı Türkler için 4 Haziran 1878 tarihli anlaşma, *Kıbrıs meselesinin* sonu değil, daha tehlikeli duruma girdiği bir dönem olmuştur.

Aslında Osmanlı Devleti, 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmayı imzalarken, o günün şartları altında, özellikle Rusya'ya karşı İngiltere vasıtasıyla bir denge kurmayı ve *Berlin Kongresi*'nde, güçlü bir destek sağlamayı amaç edinmiştir.

Bâb-ı Âli, Ayastefanos Muahedenâmesi'nin bunaltıcı şartlarını, her ne pahasına olursa olsun hafifletmek maksadıyla, İngiliz elçisinin teklif ettiği ittifak anlaşmasına hemen yanaşmış, lâkin bunun, *resmen* tasdikini bir *pazarlık* konusu haline getirerek, mümkün olabilecek tavizleri elde etmeye çalışmıştır. İngiltere ise Ayastefanos Muahedenâmesi'nde prensip olarak istediği tâdillere karşılık, Orta Doğu'da büyük çıkarlar sağlamayı gaye edinmiştir.

Bunun yanı sıra İngiltere, Kıbrıs Antlaşması'yla, Osmanlı Devleti'nden kopartılacak yeni toprakların, büyük çapta bir savaşa yol açabileceğini ve böyle bir savaşta kendisinin geniş *askerî gücü* ve *kaynaklarının* kaale alınması gerektiğini, Rusya'ya hatırlatmak istemiştir.

İngiltere, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Kıbrıs'ı işgal etmesi, 1882'de Mısır'a asker çıkarması, Rusya'ya karşı durumunu büsbütün kuvvetlendirmiş ve Rus-İngiliz rekabeti daha da artmıştır. Bu suretle İngiltere, Rusya'ya karşı *Hindistan Yolu*'nu (*İmparatorluk Yolu*) tam anlamıyla kontrol ve güvenlik altına almıştır.

Aslında tespit edilmesi gereken bir husus daha vardır.

İngiltere'nin Berlin Kongresi'nde yapılacak değişikliklerde ısrar edeceği ve bunlar değişmeden anlaşmayı kabul etmeyeceği muhakkaktır. Çünkü, İngiltere'nin menfaatleri bu yönde geliştiği görülmektedir. Buna karşın Fransa, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın diğer değişiklikler lehinde, Rusya ile Almanya'nın değişikliklerin olmaması yönünde faaliyet sarfedecekleri bir gerçektir. Bu suretle, konferansta değişiklik yapılması yönünde oy kullanacak olanların çoğunlukta bulunduğu, açıkça görülmektedir. Bundan da 4 Haziran 1878 tarihindeki anlaşmanın imzalanmasında, oldukça acele edildiği, pazarlığın *imzadan sonra* değil, *imzadan evvel* yapılmasında, Osmanlı Devleti için büyük fayda sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Bütün bunlara rağmen İngiliz Hükûmeti, anlaşmanın onaylanmasının, Berlin Kongresi sona ermeden mümkün olmayacağını anlayınca, Osmanlı Devleti'ne yaptığı baskı ile bundan böyle *sert ve haşin bir politika* takip edeceğini belirtmiştir. Bundan hareketle İngiltere, padişahın fermanına istinaden, 12 Temmuz 1878 tarihinde Kıbrıs'a asker çıkarmış ve Ada'nın yönetimini ele geçirmiştir. Ne kadar ilginçtir ki, bu tarihten üç gün sonra yani, 15 Temmuz 1878 tarihinde, *asıl anlaşma* onaylanmıştır.

İngiltere, anlaşmayı daha ilk günlerden itibaren zorlayarak, Ada'ya, sadece *siyasî* ve *askerî* yönden değil, *hukukî, iktisadî, ticarî ve kültürel* yönlerden de sahip olmaya çalışmıştır. Bu, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne her yıl vermesi gereken vergiyi, Osmanlı'nın dış borçlarına mahsup saydığı için hiçbir zaman vermemesinden anlaşılmaktadır. Bu husus, 1878'den, Ada'nın tek yanlı olarak İngiltere'ye ilhâk edilmesine kadar (1914) sürmüştür. Bu tarihten sonra İngiltere'nin, Ada'nın İngiliz egemenliğinde bulunduğu iddiası ile Osmanlı Devleti'ne hiçbir vergi vermemesi, düz mantık çerçevesinde pek tabii karşılanmalıdır.

İngiliz Hükûmeti'nin, Kıbrıs'ı işgal etme şekil ve usûlleri fevkalâde tutarsız olması sebebiyle, gerek İngiliz kamuoyunda, gerekse Avâm Kamarası'nda büyük tepkilere yol açmıştır.

Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin *maddî* ve *manevî* yetersizliklerin bir sonucu olarak Kıbrıs Adası'nın dolaylı olarak elden çıkması, devletin emniyeti ve bütünlüğü bakımından, aleyhte bir gelişme olmuştur. Bundan dolayıdır ki Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı kaybetmekle, devletin emniyet ve bütünlüğü ile ilgili tehlikelerin, *Doğu*'ya kaydığını görmüştür. Bir başka deyişle

Şark Meselesi'nden doğan tehlike, çok yönlü bir şekil alarak, Osmanlı Devleti'nin tamamını tehdit etmeye başlamıştır.

Bütün bunlardan sonra ezcümle denilebilir ki, Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti tarafından neşredilen bu kitapçık, *analiz* ve *senteze* tâbi tutulduğu zaman, hadiseye, hem yeni bir boyut getirilmiş, hem de onlardan istifade edilerek bazı önemli tesbitlerde bulunulmuştur. Dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin, Kıbrıs meselesine karşı *resmî devlet görüşünü* belirten bu kitapçığın, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilmesi ve ondan sonra gelişen siyasî hadiselere karşı bakış açısını ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Soyalp Tamçelik

باب عالی
خارجیہ نظارتی

قبریس مسئلہ سی

استانبول — مطبعہ عامرہ

۱۳۳۵

قبریس مسئله‌سی

قبریس جزیره‌سنده اولا یونانیلر و فیکلیلر اسکان ایدوب، متعدد حکومتلره منقسم اوله‌رق، اوزون مدت مستقلاً حکمران اولمشلردر. قبریس جزیره‌سی میلاددن درت عصر مقدم مصرلیلر ایه ایرانیلر آره‌سنده باعث مجادلات اولمش ونهایت ایرانیلره الحاق ایدلمشسه‌ده پک چوق زمان صوکره یته مصریلره انتقال ایتشدر. جزیره مذکوره میلاددن الی طقوز سنه اقدم رومالیلر طرفدن استیلا اولمش و روما ایمپراطورلغنی اقسامنده شرق ایمپراطورلغنه انتقال ایتش واکثریا خاندان حکمداری‌یه منسوب محافظلر طرفدن اداره اولنمشدر. بونلردن Amenos I اعلان استقلال ایتمله احفادی اهل صلیب دورینه قدر صورت مستقلده اجرای حکومت ایتشلردر. اهل صلیب دورنده-که ۱۱۹۱ سنه‌سه مصادفر- انکلتزه قرالی اوسلان یورکلی ریشار قبریس جزیره‌سی ضبط و تسخیر ایدره کدس قرالی Guy de Lussignan. توجیه ایتشدرکه مومی الیهک ساله‌سندن ۱۳۷۳ تاریخته قدر حکمران اولوب تاریخ مزبورده وفات ایتسیله جزیره جنویزلیلر طرفدن ضبط اولمش و ۱۴۸۵ تاریخنده ونیدیکلیلره انتقال ایتشدر.

قبریس جزیره‌سی ونیدیکلیلرک ید اداره‌لرنده بولنمقده اولدینی حالد ۱۵۷۱ سنه میلادی‌سه مصادف اولان ۹۷۸ سنه هجریه‌سنده وسلطان سلیمان ثانی زمان سلطنتده مانغوس شهری ۱۱ آی محاصره‌دن صوکره تاب آور مقاومت اوله‌میه‌رق، جزیره‌نک محال سائره‌سیله برلکده، اردوی هایون طرفدن بالفتح ممالک عثمانیه‌یه ضم والحاق اولنمشدر. اوزماندنبرو محافظلق ومستقل متصرفلق اوله‌رق اداره اولتوب محمد علی پاشانک مصر والیکلی هنکامنده برآه‌لق اداره‌سی مصره ترک ایدلمشسه‌ده بعده استرداد اوله‌رق ولایات تشکیلاتنده جزایر بحر سفید ولایته ملحق برمتصرفلق اولمشدر.

بو حال ۱۸۷۸ سنه‌سه قدر دوام ایتشدر. ۱۸۷۶ سنه‌سده روسیه دولتی ایله وقوعبولان محاربه دولت عثمانیه ایچون مغلوبیتله ختام بولمش وایاستفانوسده عقد اولنان مقدمات صلحیه احکامی ایسه تمخلفرسا برحالد بولمش اولدیقتدن اول زمان هنوز مصر مسئله‌سی نحدث ایتامش اولدینی کبی روسیه حکومتی بتون آسیایی استیلا ایلک وانگلیزلی

هندستاندن طرد ایتک واستانبولی ید ضبطه کچیرمک کبی آمال حرّیصانه پرورده ایتمکده اولسنه مبنی انکلتزه حکومتی روسیه نیک کسب قوت وتوسع ایتسنی آرزو ایتمیوب دولت عثمانیه لهنده اوله رق ایاستفانوس مقدمات صلحیه سنک تعدیل احکامی ضمنتده بر قونفره اجتماعی خصوصنه بذل مقدرت ایتدیکی کبی دوئتماسنی چناق قلعه سنندن ادخال ایله اقدیمجه روس اردوسنک استانبوله کیرمسنه مانع اولدیغندن و ۱۸۷۶ وقایع الیمسی اوزرسنه بسبتون کسب عظمت ایدن روسیه نیک کسرحیثیت ونفوذیه غالیغندن استفاده ایدمه ماهسنی آرزو ایلدیکنندن بالطبع دولت علیه یه قارشو بر وضعیت خیرخواهانه ده بولنمقده ایدی . انکلتزه نیک اتخاذا ایلدیکی بو سیاستدن دولت عثمانیه نیک مستفید اولسی درکار اولمقده برابر بوحرکتنی صرف دولت علیه یه قارشو پرورده ایتمکده اولدینی حیثیات دوستانه نتیجه سی کبی کوستره نیک باب عالی دن قبریس جزیره سنک کندوسنه ترک واحاله سی اسبابنه توسل ایتشد .

۱۸۷۸ سنه سی مابسنک بکرمی اوچنجی کونی انکلتزه سفیری موسیو لایاز باب عالی یه کلهرک اول وقت باش وکیل بولنان محمد رشیدی پاشایه دولتی طرفندن ایش اولدینی برقطعه تخریرات مخصوصه نی قرائت وروسیه دولتی انکلتزه قاپینه سنک کندوسنه واقع اولان تکلیفی قبوله مستعد کوروندیکنی وبلغارستان حدودینک بالقاندره حصرینه موافقت کوستره جکنی بیان ایله اناطولیده واقع قارص واردهان وباطوم ویاخود بولردن بری دولت مشارالیه اها تصرفنده قلوبده معاهده قطعه ایله کندوسنه تعین اولته جق اراضی خارجنده اوله رق ممالک شاهانه دن دیگر برحکک ضبط واستیلاسی داعیه سنه دوشرسه انکلتزه دولتی اعمال قوه سلاحیه ایله بونک محافظه سی ضمنتده ذات حضرت پادشاهی ایله اتقاقی تمهد ایدمجه کی وبوکا مقابل اولحوالی اهالی عیسویه وسائرهمی حقلرنده اصلاحات لازمه نیک ایفاسنه همت بیوریه جفنگ وعد اولنسنی وپرده اشو اتفاک اجرای مقتضیانه مقتدر اولوق ایچون دولت مشارالیه یه قبریس جزیره سنک تصرف واداره سی تقویض قلمسنی طلب ایتشد . باب عالی اول وقت غایت مشکل برموقده بولنمقده ایدی . ایاستفانوس مقدمات صلحیه سنک حاوی اولدینی شرائط غایت غیر اولدینی حالده کرهاً امضایه مجبوریت حاصل اولمش و قبل الحصاره اعلان افلاس ایله قونسولید فاضلربنک تأدییه ایلدیجکنی اعلان ایتسیله بتون اوروبا افکار عمومیه سی کندی علیه چورمش اولدیغندن هیچ بردواندن معاونت ومظالمات کوره جکنه امید وار دکل ایدی .

قبريسك انكلتره به ترك واحاله سی حقنده محمد رشدي پاشا قايدوسنك ۳ جمادی ا خر ۹۵ تاريخنده حضور پادشاهی به تقديم ایلدیکی مضبوطده دنیلورکه : • انكلتره دولتی حكومت سنیه حقنده اولان افكار و نيات خیر خواهانه سنك شمدي به قدر يك چوق آثارینی دلائل فعلیه ایله اثبات ایلش و علی الخصوص بوكره روسیه دولتیله عقد اولسان مقدمات صالحیه مقاوله سنك حاوی اولدینی احكام مضرة معلومه سائر دولتر طرفندن سكوت ایله كیچیدرلمك اوزره اولدینی حالدده دولت مشارالیها مقاوله مذکورنك برقونفره به فونوب اوراده هر ماده سنك بشقه بشقه مذاکره سنه روسیه دولتی طرفندن موافقت اولمیدینی تقدیرده مقاوله مذکورنك انكلتره دولتی نظرندده کأن لم یکن حالدده طوتیله جغنی و بونكله برابر اجراسنه تصدی اوله جق اولورسه فعلاً مخالفت ایدیه جگنی روسیه حكومتته اتلان ایتمش و سالف الیمان مقاوله شرائظندن بلغارستانك حدود وسیعیه سی وانا طولیده برچوق محال ره واقعك روسیه به ترکی مثللو باشلوجه ماده لری حقنده اولان اعتراضاتی سرد و بیان ایله برابر ترویج و تأیید مدعا ضمنتده درحال تداركات حربیه به تشب ایتمش اولدیغندن دولت مشارالیهانك اشبو مخالفت شدیدیه سی روسیه دولته يك کران کلهرك بوتکلینی صا ووشدیرمه چالیشمش ایسه ده انكلتره نك بو باده هر درلو فدا کارلنی اختیاره حاضر اولدینی و معاهده مذکورنك قونفره به وضعیله احكام مندرجه سنك تامیله موقع بحث و مذاکره قریبلی ادعاسنده اصرار کوستردیکنی جزم ایله دولت مشارالیها ایله محاربه به کیریشمکی کوزه کسیدیرمه رکه ایاجی مشارالیهك افادده سنه کوره بوكره بلغارستان حدودینك بالقانلره حصری جهته اساساً موافقتی بیان ایله سائر کونا تعدیلات اجراسنجه اولان استعدادینی دخی کوسترمش اولدیغندن و بلغارستان حدودینك حصری و صربستانه ترك اولانان بعض محللرک استردادی و قره طاعه ترکی تکلیف اولنان محللرده تعدیلات اجراسی ماده لری دولت علیه جه مسائل حیاتیه دن اولوب بونلرک صور مرضیه ده تسویه سنه موقیت روم ایلی قطعه سنك یکیدن فتح و تسخیری دیمک اوله جنی رهین رتبه بدهت اولمسیله انكلتره دولتلك دولت علیه به شویوله اولان خدمت عظیمه سی وایلروده وقوع بوله بیله جك نخطباتی منع ایچون عقد اتفاقه مبادرتی ممنون اوله جق مواد دندره . •

• موسیولایار قبریس جزیره سنك انكلتره دولتی طرفندن طلب اولنسنك سبب و حکمتی اوله رق افادات آتیهدده بولنمشدر :

• انكلتره دولتلك آق دکزده اشیا و مهمات و عسکریه اقامه سیچون مالطه جزیره سنندن

بشقه مستملكانى اوليوب جزاير سبله بومقصد ايچون بك الويريشلى اولديغى خالده هر نصلسه مقدا يونا نه ترك ايدلمش وبوكره شدت لزومى حس اولنمشه ده استردادى قابل اوله ميه جفندن ديكر مناسب بر محل آراشد يرلد قده مذكور قبريس جزيره سنك كرك سوريه سواحلنه وكرك اناطولينك لزومى اولان جهته قريبي بولنديغندن انكلتره دولتى اوراده ايچاب ايلديكى خالده لازمكلن محله سوق ايدم بيلمك ايچون مقدار كافي عسكرك اقامه ايدم جيكي وكيتلو مهمات حربيه ولوازمات عسكريه بولنديره جنى وانكلتره شمدي به قدر اوروپا دولتى صفتيه حركت ايدوب حلبوكه آسيا قطعه سنده هند كي بر خطه عظيمه به مالك ومتصرف اولوب اوراده تحت تابعيتنه بولنان نفوسك مقدارى روسيه نك نفوس موجوده سنك ايكي مثلندن زياده بولنديغى وبو آنه دكين هندستانده استخدام ايلكده اولديغى عساكرى اوروپا قطعه سنده قولانمى قانوناً غير مجاز ايكن بوكره بارلمتوچه بوكاموافت اولنميه بوندن بويه هنددن ايسنلديكى قدر عسكرك جلب واستخداسى ممكن اوله جنى جهته جزيره مذكور نك «جهت ملكيتى ينه دولت عليه جه» باقى اولوب انكلتره دولتنك ضبط و اداره سنده بولنديغى مدتجه شمدي به قدر مصارف اداره حيايه چيقارلقدن سوكره مرسته نهمقدار واردات آلمنده ايسه بو دولت مشارالها طرفندن سنه ايسنه خزينه جلبه به تاديه وايضا قلنه جقدر.»

انكلتره طرفندن طلب اولنان قبريس جزيره سنك تصرف و اداره سچون بر مدت تعيين اولنمى وقونغر ده هرشى قرارلاشوب امضا اولنمى متعاقب انكلتره جزيره مذكور دى تحت اداره سنه آلمنك سائر دولتلرك اعتراضلرى موجب اولمى ، روسيه دولتنك قونغر ده ايدم جيكي فداكارلقدن ندامتله قرارلرى قبول ايتمه رك انكلتره يه محاربه يي كوزه كسدير مى احتمالى و حكومت سنه نك يكيدن بر محاربه به كيرشمى بئ مشكل اولمى وقونغر ده ايش يتدكدن سوكره انكلتره نك جزيره مذكور دى زير اداره سنه آلمى اوروپا جه عجيب كوزوكه جيكي مثللو اوستريا دولتنك دخى شمديكى خالده موقت صورتيله عسكرك ادخال ايتك ايسنديكى بوسنه وهرسك قطعه لرند دائمى صورتده يرلشمت ايسيه جيكي احتماللرى باب عاليجه نظر اعتباره آلهرق قبريس جزيره سنك عسكرك مهمات ايچون ده بو مقامنده قوللائيق اوزره هر نه وقت روسيه دولتى توسيع مالك داعيه سنه دوشرده كنديسنه اعلان حرب اولنورسنه اولوقت انكلتره دولتى طرفندن تحت اداره يه آلمى ده مناسب اوله جنى وبوصورتله هيچ بردولتنك اعتراض ايدميه جيكي باب عالى

طرفدن انكلتره سفيرينه جواباً افاده قلمش وقبول وتصديق اولمق اوزره اعطا ايلديكي ورقه بومالده بر فقره علاومى تكليف اولمش ايسه ده مومى اليه ورقه مذكوره به بر كونه قيد وشرطى حاوى عباره درجه مآذون اولمديغنى وبازار ايرتسى كوني لوندرده عقد مجلس اولته جفتدن ردويا قبولى حاوى هر نه جواب ويريله جك ايسه بازار اقسامى بهمه حال كنديسنه تبليغ ايدلك لازمكله جكنى بيان اتمشدر . انكلتره سفيرينك شايد قيريس حقتده كى تكليفى باب على طرفدن رد اولته جق اولورسه دولت عليه جه وخاتى موجب اوله جنى وقونفره نك دخى اجتماع ايدمه جكي يولو تهديداتى وبصورته موافقت اولديني تقديرده روسيه لولرك اوج كونه قدر استانبول حواليسندن چكيله جكلرى كې بيانانى وايچنده بولنقده اولديني حالك مشكلاتى حكومت سنيه يى جزيره نك انكلتره به تركى حقتده كى تكليفه موافقته مجبور اتمش وبوخصوصده هيت وكلاجه تنظيم قلنان مضطبه عتبه علياه تقديم قلنرق « موجبنجه اجرا اولنسون » اراده سنيه سيله باب على به اعاده اولمش اولمغله انكلتره نك طلب ايلديكي ورقه امضا ايدلمشدر .

روسيه محاربه سنك توليد ايلديكي نتايچدن اندیشه ناك اولان باب على كنديسنه ابراز مودت ومظاهرت ايدن واياستفانوس مقدمات صلحيه سنك محتوى اولديني احكام مضره يى تعديله بذل سعى ايدمه جكنى وعد ايلين انكلتره حكومته قارشو حركت ايتك وطلبنى رد ايتك ودولت مشارالهيان كندوسنه دشمن ايتك حال وموقعنده دكل ايدى . فقط انكلتره نك بو حركتى بتون اوروپا افكار عموميه سنجه و آمرىقاده تقطيع ايلديكي كې انكلتره ده بيله سوء تاثير حاصل ايلدى و صرف كندى منفعتى نقطه نظرندن حركت ايدمه نك روسيه نك كسر نفوذ وتوسيع ممالك اتمسه مانع اولمق مقصدياه اتخاذ ايلديكي سياست دولت عليه لهنده اولمندن استفاده ايله قيريس جزيره سنى كندوسنه ترك واحاله به حكومت سنيه يى اجبار ايتك انكلتره كې بر دولت حسيمة به ياقيشور حاللردن دكل ايدى . قيريس معاهده نامه سنك شيوعى بتون اوروپانى دوچار حيرت ايتدى . معاهده نامه نك حين عقدنده لوندره قابينه سى قيريس حقتده كى تكليفك شيوع و ترشحندن پك زياده احتراز اولنسنى ودرجه غايتده مکتوم طولسنى باب على به توصيه وتاكيد اتمشيدى . باب على بو مکتوميت خصوصنده اول درجه ايلرو كيتمش ايدى كه بوندن قونفره به كوندرديكي مخصلرني بيله خبردار ايتامشيدى . قره طودورى پاشا «Revue de deux mondes» ك ۱۹۰۸ سنه سى ايلولى تاريخلى نسخه لرنده نشر اولنان خاطر اتنده بوندن شكايه ايله ديوروكه

اگر باب عالی بویله براتفاقامه نك موجودیتدن وقتيله مرخصلری خبردار ایتمش اولسه ایدی حکومت سنیه لهنده بذل مساعی ایتلمی ایچون انکلیز مرخصلری تصدیق ایدر ودها زیاده مستفید اولور ایدک ، انکلتزه نك اتفاقامه بی مکتوم طومسندن مقصدی ایسه قونفرده اشتراك ایتمش اولان دول معظمه سائرده اوون اوینامق ایدی . انکلتزه دولتی قریسك ترك واحاله سنه دائر فرمان عالینك اعطاسی تعجیل ایدیور و بوکاسب اوله رقد به بعض افکار مخالفه احتیاجه قارشوبویله براتفاقك انکلتزه جه لابد وبونك منافع حالیه و آتیه سی دولت علیه عائد اوله جفتی بیان ایلدوردی . باب عالی ایسه مقاوله خفیه شایع اولوبده روسیه دولتک اناطولی جهتلرندن استیلا ایلدیکی برلردن استردادی مأمول ومتصور بولنان عملری رد ایتماسی و صربلور ایله قره طاغلیلرک قسمر حدودینه موفق اولنه مامسی بویونانک دخی یانیه و ترحاله طرفلرنجه اولان تصحیحات و مضمرات مضره لرینسك مدار ترویجی اوله بیلمسی کبی محاذیردن اجتناب ایله فرمان عالینك اعطاسنده ترداد ایدیور ایدی . اشبو محاذیر برلین قونفره سنده مرخص اول اولان علکساندر قره طودوری پاشا واسطه سیله انکلتزه مرخصلرینه خالصانه بیلدیریلرک فرمان عالی اعطاسنك قونفره خانمانه تعلیق طلب اولتمشیدی . لورد سالیسبوری قره طودوری پاشایه جوابنده فرمان عالینك بهمه حال عاجلاً اعطاسی لازمکه چکنی افاده ایله برابر قونفره ختام پذیر اولمزدن اول بونی کیمسه به بیلدیرمه چکنی و جزیره نی تحت تصرفه آلدیرمه جفتی تعهد ایتش و فقط بونك معاهده امضا اولتجه به قدر مکتوم طوملسی حقتنده واقع اولان تکلیفی قبول ایتیبوب انکلیز کیملرینك اولجه قریس جزیره سی صلورنده بوتله جی ومع مافیه انکلتزه نك اولجه یونان دولتی طرفندن وقوع بولان تجاورتی منع ایچون صورت شهیده ده کوستردیکی مخالفت یونانلورک دولت علیه ایچون نسیخ و خیفه بی مستلزم اوله جق فعالیت مضره تری میبدانه قومقندن منع ایلدیکی کینیا تی درمیان ایتشدر . بونکه برابر انکلتزه درسعادتمه کی سفارتی واسطه سیله باب عالی تزدنده دخی تشببات اجرا ایدرک فرمانک تأخیر اعطاسنك نکتزه جه تأثیر عظیم حاصل ایلدیکی بیسان و انکلتزه نك دولت علیه به ابراز ایلدیکی حمایت تعداد ایدنش و تمهیداته قدر کیده رک انکلتزه نك دولت عثمانیه لهنده هیچ بر شبتانده بولمیه جفتی برنس بیسمارق ترحاله ، یانیه و کریدک یونانه ترکی تکلیف ایتش کن انکلتزه نك عدم موافقتدن ناشی شمیدلیک کیرو آلدیفنك واکر بو تکلیف تجدید وتوبده فرمان عالی سفارته تسلیم اولتمدیقی تقدیرده انکلتزه نك بیسمارقک طلبنه مخالفت

ایتمه چکی افاده قلمشدر . انکلتزه نک بالاده معروض تهیدبائی هیئت وکلای عثمانیه بی زیاده سیله تلاشه دوشوردیکندن فرمان عالینک درحال انکلتزه سفارتنه تسلیمی حقنده ۵ رجب ۲۹۵ تاریخنده بر مضبطه تنظیم ایله عتبه علیابه تقدیم قلمش وه وجینجه اراده سنیه شرفصادر اولمشدر .

قبریس جزیره سنک اشغال واداره سنک انکلتزه به ترکه دائر انکلتزه سفیری طرفندن ییلدیز سرای هایبوندنه باش وکالت مقام حلیله اعطا اولتوب صادق و صفوت باشالر ایله سیرهانری لایار طرفندن امضا ایدیلمن ۱۳ و ۲۶ مایس ۱۸۷۸ تاریخلی ورفه نک ترکه وفرانسجه صورتلریدر :

اگر باطوم واردهان و فارص و یاخود بونلردن بریسی روسیه دولتک ید تصرفده قابونده ایلروده دولت مشارالها مصالحه قطعه ایله تعیین اولنان اراضینک خارجنده اوله رق ممالک شاهانه دن برحلی استیلا ایتک داعیه سنده بولنورایسه انکلتزه دولتی ذکر اولنان محکم قوه سلاحیه ایله محافظه سیچون ذات شاهانه ایله اتقاقی تعهد ایدر و بوکا مقابل ذات پادشاهی دخی اناطولی قطعه سنده بولنان خریستیان وسائر تبعه نک حسن اداره وحمایه لری حقنده بین الدولتین مؤخرأ قرارلاشدیرلیق اوزره اصلاحات لازمه نک ادخال و اجراسی انکلتزه دولته و عهدایدر و دولت مشارالهای کنندی تعهدینک ایفاسی تأمینه مقتدر ایتک اوزره قبریس جزیره سی کندو طرفندن تصرف و اداره اولتیق اوزره بشقه جه اوله رق دولت مشارالهایه تخصیص و تعیینه موافقت بیورور .»

مجلسجه علاوه سی تکلیف اولنان فقره : جزیره مذکوره وارداتنک خزینه جلیله به اعطاسی اساساً انکلتزه طرفندن قبول اولمش اولغله بونک هر سنه صورت استیفاسی مؤخرأ بین الدولتین قرارلاشدیریله حقدر .

۱۳ مایس ۹۴

Dans le cas où Batoum, Ardahan et Kars ou aucune de ces places seront retenues par la Russie et si une tentative sera faite à une époque quelconque de prendre possession d'aucun territoire du Sultan en dehors du territoire assigné (à la Russie) par le traité de Paix définitif, l'Angleterre s'engage de s'unir au Sultan pour défendre les susdits territoires par la force des Armes. En revanche, le Sultan promet à l'Angleterre d'introduire les réformes nécessaires (à être arrêtées plus tard par les deux Puis-

sances) pour le Gouvernement et la protection des sujets chrétiens et autres de la Porte se trouvant sur le territoire du Sultan en Asie, et afin de mettre l'Angleterre en mesure d'assurer les moyens d'exécuter son engagement, le Sultan consent en outre d'assigner à l'Angleterre l'île de Chypre qui serait occupée et administrée par elle.

Fait en double, Constantinople, le 26 Mai 1878.

SAFVET — LAYARD — SADIG

جزیره مذکوریه دائر دولت علیہ ایہ انکلتزہ بیندہ ۶ رجب ۱۲۹۵ و ۴ حزیران ۱۸۷۸ تاریخندہ عقد ایدلمش اولان ایکی مادہ بی شامل مقاولہ نامہ نیک رجبہ و فرانسزجہ صورتلریدر :

برنجی مادہ . — روسیہ دولتی باطوم واردهان و قارس و یاخود مواقع مذکورددن برنجی ید ضبطندہ طوتوبدہ ایلرودہ ہرنہ وقت اولورسہ اولسون معاہدہ قطعہ صاجیہ ایہ تمین اولنان آسیا مالک شاہانہ سندن برقمینی دہاضبہ واستیلایہ تصدی ایدہ جک اولورسہ اول حالہ انکلتزہ دولتی مالک مذکورہ بی سلاح ایہ محافظہ ومدافعہ ایتت اوزرہ سلطنت سنیہ ایہ برلشمکی تمہدر ایدر . و بوکا مقابل ذات حضرت پادشاهی دخی مالک محروسہ دہ بولنان تبعہ خرسنیانہ وسائر نک حسن اداره رحایہ برینہ متعلق ایلرودہ دولین بیندہ قرارلاشدیریلہ جق اولان اصلاحات لازمی اجرا ایدہ جکتی انکلتزہ دولتنہ وعد ایہ برابر دولت مشارالہائی تمہدات واقمہ سنت اجرا سنجہ لازمکن وساطتی تأمین ایدہ بیلہ جک برحالہ قویمق ایچون کندوسنہ قبریس جزیرہ سنی تخصیص وعسکر اقامہ سیلہ جزیرہ بی اداره ایتسنہ موافقت ایلر .

ایکینجی مادہ . — اشبو مقاولہ نامہ تصدیق اولنہ جق وتصدیق نامہ نری دخی برآی ظرفندہ و ممکن اولدینی حالہ دہا اولجہ تعاطی ایدیلہ جکدر . تصدیقاً للمقال طرفین مرخصلری اشبو مقاولہ نامہ بی امضا وتمہیر ایتشلردر .

ART. I. — Que dans le cas où Batoum, Ardahan et Kars ou aucune de ces places seront retenus par la Russie, et si aucune tentative serait faite à une époque quelconque par la Russie de s'emparer d'au-

cune autre portion des territoires de S. M. I. le Sultan en Asie, fixés par le traité définitif de Paix, l'Angleterre s'engage à s'unir à S. M. I. le Sultan pour la défense des territoires en question par la force d'armes.

En revanche S. M. I. le Sultan promet à l'Angleterre d'introduire les réformes nécessaires (à être arrêtées plus tard par les deux Puissances), ayant trait à la bonne administration et à la protection des sujets chrétiens et autres de la Sublime-Porte, qui se trouvent sur les territoires en question et afin de mettre l'Angleterre en mesure d'assurer les moyens nécessaires pour l'exécution de son engagement. S. M. I. le Sultan consent en outre d'assigner l'île de Chypre pour être occupée et administrée par elle.

ART. II. — La présente convention sera notifiée et l'échange des ratifications aura lieu dans l'espace d'un mois, mais aussi faire se peut, plutôt.

En foi de quoi les Pléni

Constantinople, le 4 Juin 1878.

بالاده معروض ۴ حزيران ۱۸۷۸ تاریخ دولت علیه ایله انکلتزه حکومتی بینده منعقد مقاوله نامه به ملفوف اوله رق ۱ تموز ۱۸۷۸ تاریخنده عقد اولسان و التي ماده یی شامل اولان مقاوله نامه نك فرانسزجه و تركجه صورتلریدر :

Le très Honorable Sir A. Henry Layard G. C. B. et S. A. Safvet Pacha actuellement Grand-Vézir de S. M. I. le Sultan, se sont convenus de l'annexe suivante à la convention signée par eux le 4 Juin 1878 en qualité de Plénipotentiaires de leurs gouvernements respectifs.

ANNEXE

Il demeure entendu entre les deux hautes parties contractantes que l'Angleterre consent aux conditions suivantes concernant son occupation et administration de l'île de Chypre :

1° — Qu'un tribunal musulman religieux (Mahkéméi-Chéri) continuera d'exister dans l'île lequel connaîtra exclusivement des

affaires religieuses et non pas d'autres. concernant la population musulmane de l'île ;

2° — Qu'un résident musulman de l'île sera désigné par le Département des Fondations Pieuses de la Turquie (Evkaf) pour diriger, de concert avec un délégué à être nommé par les autorités Britanniques, l'Administration des Fonds, propriétés et terres appartenant aux mosquées, Cimetières, Écoles musulmanes et autres établissements religieux existant dans l'île de Chypre.

3° — Que l'Angleterre paiera annuellement à la Sublime-Porte tout ce qui est l'excédant actuel du revenu en sus des frais de l'Administration de l'île, lequel excédant sera calculé et déterminé par la moyenne (de revenu) des dernières cinq années, fixée à vingt deux mille neuf cent trente six bourses (22,936) laquelle reste à être dûment vérifiée plus tard et à l'exclusion du produit réalisé par la vente ou affermage des propriétés et biens immeubles appartenant à l'Etat et à la Couronne Ottomane pendant cette période ;

4° — Que la Sublime-Porte pourra librement vendre et affermer des terres, terrains et autres propriétés en Chypre appartenant à l'Etat et à la Couronne Ottomane (ارضى ميريّه و املاك هايون) dont le produit de vente ou affermage ne forme pas partie des revenus de l'île mentionné dans l'article 3 ;

5° — Que le Gouvernement Britannique pourra exercer par le canal de ses autorités compétentes le droit d'expropriation pour l'acquisition à des prix convenables, des terres incultes et des terrains nécessaires devant servir aux améliorations publiques ainsi qu'à d'autres buts d'utilité publique.

6° — Que dans le cas où la Russie restituerait à la Turquie Kars et autres conquêtes faites par elle en Arménie pendant cette dernière guerre, l'île de Chypre sera évacuée par l'Angleterre et la convention en date du quatre Juin 1878 cessera d'être en vigueur.

Le 1 Juillet 1878.

قبريس آطه‌سنگ اداره‌سنة وعسكر اقامه‌سنة متعلق اولان شرائط آتیه به انكلترة‌نك موافقت ایلدیکي طرفین متعاقدین بینده مقرردر :

اولا : آطه‌ده کاکان برمحکمه شرعیه بولنه‌جق وبومحکمه آطه‌نك اهالی اسلامیه‌سنة عاقد مصالحدن یالکتر مصالح شرعیه بی رؤیتة دوام ایله‌جکدر .

ثانیاً : جوامع شریفه واسلام مزارلنی و مکتبلریزه و آطه‌ده بولنان سائر تأسیسات دینییه عاقداملاک و اراضیه انكلترة‌حکومتی طرفندن تعیین اولنه‌جق برمامور ایله برلکده اداره ایتک اوزره و اوقاف هاپون نظارتی دخی اهالی اسلامیه جزیره‌دن برنی مأمور تعیین ایله‌جکدر .

ثالثاً : انكلترة مصارف اداره چیقارلدقدن صوکره وارداتك اليوم فضله قالان مقدارینی سنه‌بسنة باب عالییه تأدییه ایده‌جک وبو فضله کچن بش سنه‌نك بکرمی ایکی بیک طقوز یوز اوتوز آلتی کیسه‌یه تعیین اولنان خط متوسط وارداتی اوزرینه حساب و تعیین و مذکور فضله‌دن صوکره اصولی وجهله تحقیق قلنه‌جق وبونك بکونندن مذکور بش‌سنة اراضی امیرییه و اوقاف هاپونك صائلسندن ویا التزامه برلمسندن حاصل اولان اچیه خارج طوتیله‌جقدر .

رابعاً — باب عالی قبریسه بولنان اراضی امیرییه و اوقاف هاپونی سربسنتجه فروخت ایده‌رک ویا التزامه ویره‌رک بولنردن حاصل اوله‌جق اچیه اوچنجه بنسده ذکر اولنان واردات جزیره داخلنده طوتیله‌جقدر .

خامساً — انكلترة دولتی امور نافع و سائر فائده عمومییه مقاصدینه مبنی لازمکن اراضی بی و اراضی غیرمزروعه بی قیمت مناسبه ایله آلمق ایچون حق مباحه بی اقتضا ایدن مأمورلری واسطه‌سیله اجرا ایده‌سیله‌جکدر .

سادساً — اگر روسیه قارص و محاربه‌ده اخیرده ارمنستانده ضبط ایتش اولدینی سائر یرلری دولت عثمانیه‌یه رد ایده‌جک اولورسه قبریس اطه‌سی انكلترة طرفندن تخلیه ایله‌جک و ۱۸۷۸ سنه‌سی حزراننك دردی تاریخلی مقاله‌نامه‌نك دخی حکمی اولیه‌جقدر . ۱ تموز ۱۸۷۸

دولت علیه عثمانیه ایله انكلترة دولتی بینده اتفاق تدافی و قبریسك انكلترة‌یه ترك واحاله‌سی حقتده عقد اولنان ۴ حزران ۱۸۷۸ تاریخلو مقاله‌یه ملفوف اوله‌رق ۱ تموز ۱۸۷۸ تاریخلو ایکنجه مقاله‌نامه‌نك التنجی ماده‌سنة روسیه حکومتی قارص ۱۸۷۶ محاربه‌سنة

ضبط ايتش اولديني سائر يرلری دولت عثمانیه په رد ایلدیکی تقدیرده قبریس آطه سی ده انکلتزه طرفندن تخلیه ایدیه جکی وبالاده مذکور ۴ حزیران ۱۸۷۸ تاریخی مقاوله نامه نك اصلاحکی قالمه جنی صراحةً مندرج اولدینی کی ۱۹۱۸ سنه سی مارتی اوچنده دولت علیه ایله روسیه جمهورتی یننده عقد اولتان، صالحه نامه نك دردنجی ماده سی حکمنجه اردهان، قارص و باطوم سنجاقلری روسیه عسکری طرفندن در حال تخلیه اولته جنی و روسیه حکومتک اشبو سنجاقلرده حقوق عمومی و حقوق بین الملل نقطه نظرندن تأسس ایدیه جک طرز جدید اداره په اصلاحه ایدیه جکی و محال مذکور هاهالیسک حکومت متجاوره و بالخاصه دولت عثمانیه ایله متفقاً اتخاذ ایدیه جکی یکی طرز حکومتده سربست قالمه جنی صراحةً بیان ایدیش و مذکور سنجاقلرده مسکون اهالی نك ایسه اکثریت عظیمه سی دین مین اسلام ایله مشرف اولسی حسینیه بالطبع حکومت سنیه په التحافی تمی ایدیه جکلری درکار بولمیش اولسنه بناءً انکلتزه ایله منعقد قبریس مقاوله نامه سی طبیعتیه حکمدن ساقط اوله جغندن جزیره مذکور نك دولت عثمانیه په اعاده سی اقتضا ایدیه ده حکومت سنیه ایله انکلتزه حکومتی آره سنده ۱۹۱۴ سنه سنده حال حرب تحدت ایتسی و متعاقباً باب عالی جانبدن دول مخصوصه ایله منعقد بالجمله مقاولات و معاهداتک منسخ اولدینی اعلان ایدلسی اوزرنه ذاتاً قبریس مقاوله نامه سی کندی کندی لکندن حکمدن ساقط اولمشدر بناءً علیه مسأله مذکور نك صلح عمومی انساننده یکیدن موقع مذاکره په وضعیه منافع دولت عثمانیه په موافق بر صورتده حلی ایجاب ایدر.

۴ حزیران ۱۸۷۸ تاریخنده منعقد مقاوله نامه ۱۵ تموز ۱۸۷۸ تاریخیه تعاطی ایدیش و مبادله شهادت نامه لر نك فرانسزجه و ترکیه صورتلری آتی په درج اولمشدر:

Les soussignés s'étant réunis dans le but de faire l'échange des ratifications d'une convention entre S. M. la Reine du Royaume Unie de la Grande Bretagne et d'Irlande, Impératrice des Indes, et S. M. I. le Sultan, conclue et signée à Constantinople le 4 Juin 1878 et les ratifications respectives de la dite convention ayant été soigneusement collationnées et trouvées précisément conforme l'une et l'autre, l'échange en question a eu lieu ce jourd'hui dans la forme unifiée, les hautes parties contractantes ayant de commun accord prolongé le terme pour l'échange des ratifications du 4 Juillet jusqu'à ce jourd'hui.

En foi de quoi ils ont signé le présent certificat d'échange en y apposant leurs sceaux.

Fait à Constantinople le 15 Juillet de l'année 1878.

SAFVET
LAYARD

ترجمه‌سی :

اصحاب امضا حشمتلو بریتانیای کبیر و ایرلاندا ممالک مجتمعه‌سی قرالیچه‌سی و هندستان ایمپراتوریچه‌سی حضرتنلریله ذات شوکتسبات حضرت پادشاهی ینلرنده ۴ حزیران ۱۸۷۸ تاریخچه در عادتده عقد. امضا اولتان مقاله نامه‌نک تصدیقنامه‌لری تعاطی ائمک اوزره بالاجتماع طرفینک تصدیقنامه‌لرینی کمال دقتله مقابله ایدرک بر برینه غایتله مطابق بولمش و طرفین متعاهدین تصدیقنامه‌لرک تعاطیسی ایچون تعیین اولتان مدتی حزیرانک دردندن بوکونه قدر بالاتفاق تممید ایلمش اولدقلرندن رسم مبادله اصول جاریه‌سی وجهله بوکون اجرا اولمشدر .

تصدیقاً للمقال محرورین امضا اشبو مبادله شهادتنامه‌سنی ۱۸۷۸ سنه‌سی تموزینک اون بشنجی کونی در سعادتده امضا و تمهیر ایشلردر .

امضا امضا
لا یارد صفوت

خاقان اسبق حضرتنلری ۱۸۷۶ محاربه‌سنک احداث ایلدیکی غوائل حییلیه انکلتره‌نک مخدانت و معاونتته احتیاج حس ایتسی اوزرینه انکلتره‌نک کرک روسلرک در سعادتده کیرمه‌سنه مانع اولمشنک و کرک برلین قونفره‌سنده دولت علیه‌ی مدافعه ائلمسنک مکافاتی اوله‌رق طلب ایلدیکی قبریس جزیره‌سنک اشغال و اداره‌سنی دولت مشارالیه‌یای ترکه موافقت ایلدیکی و جزیره‌نک ترکی حقدده کی فرمان عالینک اصداری خصوصنده بر جوق تردد کوستروب نهایت اجرایه مجبور اولدینی حالده اولوقت رأس کارده بولتان هیئت و کلابه بومستله حقدده کی مضطه‌ینی تنظیم ایتدییره رک مسئولیتی آنلره تحمیل ایلدیکی کی جزیره‌نک ترکندن طولای حقوق شاهانه‌لرینه اصلا خلل کلامک شرطله معاهده‌نامه‌ینی تصدیق ایله بو بابه انکلتره سفیرندن برسند آملشدر که اصل و ترجمه‌سنک صورتنلری آتی به نقل ایدلشدر :

صورت :

« حقوق شاهانه اصلا خلل كلامك شرطيله معاهده نامه يي تصديق ايدرم »

عبداحميد ۳ تموز ۹۴

Thérapie, le 15 Juillet 1878.

L'Ambassadeur de S. M. Britannique déclare qu'on ne cherchera nullement porter atteinte aux droits souverains du Sultan comme S. M. I. entend par la ratification du traité d'alliance défensive du 15 Juillet 1878.

(Signé) LAYARD

ترجمه يي :

۱۵ تموز ۱۸۷۸ تاريخلو معاهده تدافيه تصديقيته سنده ذات شوكتسبات شاهانه نك ذاهب اولدقلىرى وجهه حقوق ملوكانه لرى قطعا اخلال اولتمق داعيه سنده بولميه جفنى انكلتره سفير كبرى بيان ايدر . ۱۵ تموز ۱۸۷۸ طرايه محل امضا لايارد

علكساندر قره طودورى باشاك خارجه نظارتنده باب عالي انكلتره سفيري طرفندن امضا ايديلان اشبويي نامه نك يرينه انكلتره حكومتى طرفندن عين مآلده بريي نامه اعطاسى طلب ايتش ايسده حكومت مشارالها قره طودورى باشا طرفندن طلب اولتان شكل و صورتده بريي نامه اعطاسى رد ايله ۱۵ تموز ۱۸۷۸ تاريخنده اعطسا اولتان بيي نامه نك بروجه آنى ديكر بريي نامه ايله مبادله سنى تكليف اتمشدر : د حكومت قراليه ۴ حزينان ۱۸۷۸ تاريخلو مقاله نامه نك ذات حضرت پادشاهى طرفندن تصديقي سند اتخاذ ايدر و مذكور تصديقيته نك طرز تفسير نك معنا و عبارده خصوصنده باب عالي جانبندن سيره انرى لايارده اعطا اولتان تههدات سياسيه و تبليغاته توافقي ايتسنى تصديق ايله برابر اوزمان ذات حضرت پادشاهى طرفندن حقوق حكمرانليرينه دائر اولان بيانانلرينى قبول ايدر .

شايد بو بيي نامه باب عالي طرفندن رد ايدليكى تقديرده انكلتره حكومتى ۱۵ تموز ۷۸ تاريخلو بيي نامه سنى ابضاح مقصديله تكليف آينك باب عالي به مرضى حقنده در سعادتده كي سفيرينه امر و ير مشدر : د حكومت قراليه ۴ حزينان ۱۸۷۸ تاريخلو مقاله نامه نك ذات حضرت پادشاهى طرفندن تصديقي سند اتخاذ ايدر و باب عالي جانبندن سيره انرى لاياره واقع

اولان تبلیغات و تمهيدات سیاسیة ايله معاً و عبارةً توافق ایدن تصدیقنامه نك طرز تفسیری قبول ايله ذات حضرت بادشاهینك حقوق حکمرانیسی حقدمه سیر هاری لایار طرفندن ذات حضرت ملوکانهیه وقوعبولان بیاناتی تصدیق ایدر . «
بو خصوصه دائر انکلتزه سفارتنك حکومت متبوعه سندن اخذ ایدوب ۱۹ مایس ۱۸۷۹ تاریخده باب عالییه تبلیغ ایلدیکی تخریرانك صورتی آنییه نقل ایدلمشدر :

Le Gouvernement de S. M. Britannique a pris en considération la déclaration proposée par le Ministre des Affaires Etrangères qui leur a été communiquée par le télégramme de V. E. N° 81 du 3 courant, et que S. E. nous prie de donner à la Porte à la place de celle signée par V. E. le 15 Juillet, dont une copie accompagna sa dépêche N° 916 de l'année dernière.

En réponse je m'empresse d'informer V. E. que le Gouvernement de Sa Majesté se trouve dans l'impossibilité d'accepter la déclaration dans la forme que Caratheodory Pacha vient de proposer, et je prie donc V. E. d'inviter le Ministre des Affaires Etrangères de vous restituer la déclaration signée le 15 Juillet en échange pour autre déclaration qui serait conçue dans les termes suivantes :

“ Le Gouvernement de S. M. Britannique prend acte de la ratification par S. M. I. le Sultan de la convention du 4 Juin 1878, et tout en reconnaissant que l'interprétation donnée à la dite ratification doit s'accorder tant avec la lettre qu'avec l'esprit des engagements diplomatiques et des communications que Sir Austin Henry Layard a reçus depuis lors de la Porte, il accepte la déclaration faite à cette époque là par le Sultan concernant ses droits souverains. „

Si le Ministre des Affaires Etrangères refuse d'accepter ce qui précède, V. E. lui présentera, comme déclaration explicative de celle que V. E. a signée le 15 Juillet, une déclaration qui doit être conçue comme suit :

“ Le Gouvernement de S. M. Britannique prend acte de la ratification par S. M. I. le Sultan de la convention du 4 Juin

1878, et tout en reconnaissant que l'interprétation de la dite ratification doit s'accorder tant avec la lettre qu'avec l'esprit des engagements diplomatiques et des communications que Sir Austin Henry Layard a reçu depuis lors de la Porte, il confirme la déclaration faite par Sir Austtn Henry Layard au Sultan concernant les droits souverains de Sa Majesté Impériale.»

قبریس اوراقی بینده تاریخسز برتقریر شفاهی موجوددرکه اهمیتہ مبنی صورتی آئیہ
درج ایدلمشدر :

Le Gouvernement de S. M. Britannique prend acte que S. M. le Sultan, en ratifiant la convention du 4 Juin, a ajouté des mots en vue de sauvegarder ses droits de Souverainetés ; le Gouvernement de S. M. Britannique accepte cette réserve telle qu'elle est expliquée par la déclaration échangée entre les Plénipotentiaires des deux Gouvernements, le

Pour éviter toute interprétation erronée qui pourrait se reproduire eu égard à la rédaction du préambule de la ratification par la Turquie de la Convention du 4 Juin qui semble impliquer que l'Angleterre est tenue de défendre en général tout le territoire ottoman contre l'invasion de la Russie, le Gouvernement de S. Majesté signale et prend acte par la présente déclaration que l'Angleterre n'est tenue de le faire qu'en ce qui concerne les territoires de S. M. le Sultan en Asie seulement, comme il ressort explicitement des termes de la convention sus-mentionnée.

اشبو تقریر شفاهی ایله انکلتره حکومتی باب عالی ایله عقد ایلمش اولدینی تدافیی
مقاوله نامه نك یا کلاش بر صورتده تفسیرینه محل قلامق اوزره بالاده مذکور تقریر شفاهی ایله
روسیه نك استیلاسنه قارشو بتون ممالک عثمانیه نك مدافعہ سنه بچور اولیوب یالکنز ذات
حضرت پادشاهینک اسیا قطعہ سنده کی ممالکنی مدافعہ ایده جکفی وانخا بیلدیرمکده در .
بالاده کی مقاولاتدن ماعدا پر مقاوله دها عقد اولمشدرکه اوده جزیره نك اشغالی
مدتجه قبریسک اداره سی ایچون باب عالی نك مراقبه سی خارجنده اوله رق انکلتره قرالیجه سی
نامه قوانین ومقاولات تنظیمی وامور تجاریه وشهیندره نك رؤیتی ایچون ذات حضرت
پادشاهینک مشارالها انکلتره قرالیجه سنه صلاحیت کامله بنجش ایلدیکنه دائردر .

مذکور مقاله نامه نك فرانسزجه صورتی آتی به درج اولنشد :

Le très honorable Sir A. Henry Layard G. C. B. et Son Altesse Safvet Pacha, Grand Vézir et Ministres des Affaires Etrangères de S. M. I. le Sultan, se sont réunis ce jourd'hui et, en vertu de leurs pleins pouvoirs, ont signé l'article additionnel suivant à la Convention signés par eux le 4 Juin 1878 en qualité de Plénipotentiaires de leurs Gouvernements respectifs.

Il demeure entendu entre les deux hautes parties contractantes, sans préjudice des dispositions des articles un, deux et quatre de l'annexe du 1er Juillet 1878 que S. M. I. le Sultan, en assignant l'île de Chypre pour être occupée et administrée par l'Angleterre, a transféré et investi S. M. la Reine, pour la durée de l'occupation seulement, des pleins pouvoirs de faire des lois et conventions pour l'administration de l'île au nom de S. M. Britannique et pour le règlement des affaires et des relations commerciales et consulaires de l'île, en dehors de tout contrôle de la Sublime Porte.

Fatt à Constantinople, le 14 Août 1878.

SAFVET
LAYARD

اشبو مقاله ایله ذات حضرت پادشاهی، جزیره نك اشغالی مدتجه حقوق حکمرانیسی انکلتره قرالینته تودیع ایش اولور .

بونلردن ماعدا خارجییه ناظری قره طودوری پاشایله سیرهازی لایار طرفدن ممضی ترکیه وانکلترجه صورتلری مندرج وفی ۳ شباط ۱۸۷۹ تاریخنده منعقد بر اشتاقنامه موجوددرکه ۴ حزیران ۱۸۷۸ تاریخنده درسعادتده امضالینش اولان مقاله نامه ملفوفنك دردنجی بندنده محرر کافه رسوم و وارداته مقابل سنوی بشیک لیرا ویریله چکنه دائردره .
مذکور اشتاقنامه نك ترکیه صورتی :

« ۱۸۷۸ سنمی حزیراننك دردی تاریخیله درسعادتده عقد وامضا اولنان مقاله نامه ذیلنك دردنجی بندی حکمنجه سلطنت ایله حکومت سنیه نك محافظه ایدلمش اولان بالجله حاصلات حقوقی سنوی بر مبلغ معینك تأدیسه صورتنه تحویل اولنسی انکلتره دولتیله

دولت عليه بيندمه تنسيب قلدهش اولمغه اولبايدم ماذونيت لازمه بي حائر اولان درسعادت انكلتره سفيري اصالتلو سيرلايار جنابلريله خارجيه ناظري دولتو علكساندر قره طودوري پاشا حضرتلري رسماً بيان ايدرلر كه جزيرانك دردي تاريخلي .مقاوله نامه ذيلنك دردنجي بندي حكمنجه املاك هايون ايله اراضى ميريه نك حاصلاتيه طابو و محصول وانتقالدن حاصل اولم وارادات مقطوعاً سنوي بش بيك انكليز ليراسنك تادييه سي صورتنه اشبو مقاوله نامه ايله تحويل اولمشدر . مبلغ مزبور قبريس اطه سي انكلتره نك اداره سننده بولنديني مدنجه هر سنه انكلتره دولتي طرفندن دولت عليه يه تادييه اولنه جق وسنه نك مدتي كله جك سنه ماليه نك ابتدائندن اعتباراً حساب اولنمق لازم كله جكدر .

“It having been agreed between Britannic Majesty’s government and that of His Imperial Majesty the Sultan that all the rights reserved to the Ottoman Crown and Government under article IV of the annex to the convention signed at Constantinople on the 4th June 1878, shall be commuted by a fixed annual money payment, the under signed the right Honorable Austen Henry Layard, Her Britannic Majesty’s Ambassador Extraordinary and Ministre Plenipotentiary to the Sublime Porte, and His Excellency Alexandre Caratheodory Pacha, His Imperial Majesty’s Ministre for Foreign Affairs, being duly authorised so to do, hereby declared that:

All property, revenuee and rights reserved to the Ottoman crown and Government in the said article IV of the annex to the convention of the 4th June including all revenue derived from Tapous, Mahluls and Intikal are committed hereby for a fixed annual payment of Five Thousand Paunds (5000) to be made by her Britannic Majesty’s Government to that of His Imperial Majesty the Sultan every year during of British occupation of Cyprus to be calculated from the beguinning of next financial year.

Done at Constantinople the Third February one Thousand Eight Hundred Seventy ds nine.

ALL. CARATHEODORY
LAYARD.

انكلتره حكومتك غايت اسرارانكيز بر صورتده ، دولت عثمانيه يي شايد قبريس كنديسنه ترك اولنمزسه برلينده كنديسني مدافعه ايدمه يه چكي بولنده تهديد ايدرك هادانا اجبار ايله عقد ايلديكي اشبو مقاله نشر اولنور اولنمز بالاده عرض اولنديني وجهله بتون اوروپاده وحتي آمريقاده پك زياده سومتاثير حاصل ايدرك هر طرفده انكلتره حكومتني مواخذه اولندي . انكلتره اهالي سي ، مقاله مندرجاتنه واقف اولور اولمز حكومتلرني تعييدن كيرو طورمديلر .

دولت عثمانيه قارشو دوست كورونهرك آياستفانوس معاهده نامه سي احكامني تعديل مقصديه برلين قونفرمنسك انعقادينه بذل مساعي ايدن انكلتره حكومتك باب عالي ايله كيزلي بر معاهده عقديه قبريس جزيره سي كنديسنه ترك واحاله به اجبار ايتسي انكلتره عوام قارهنده پك جدي مناقشاه باعث اولدي .

مجلس مبعوثانك ۱۸۸۱ سنه سي حزينانك دردنده وقوعبولان اجتماعنده لاجل التصديق قبريس مقاله نامه سي موقع مذاكره به وضع اولنديني صره ده رجال سياسيونك اك ايلرو كلتوري اعتراضده بولنمشلردر .

مبعوثاندين موسيو Rylando قبريس جزيره سنك بعض شرائط تحتنده انكلتره به تركي اوروپاقوانين عموميه سنه مقايير اولديني كچي دول ساتره به ده سوءمثال اوله جفتندن جزيره نك تخليه سيله دولت عثمانيه به اعاده سني طلب ايتمشدر . عثمانيلره قارشو مخالفتيله معروف موسيو Boster جزيره نك يونانستانه ويرلسني تكليف ايتمشدر . مبعوثاندين بر چونغی مقاله نك كا ئنم يكن حكمنده طوتيلمسني طلب ايتمشلردر . بالطبع حكومت طرفداراني بتون محافظه كارلر مقاله يني مدافعه ايتمشلردر . حكومت عثمانيه به قارشو مخالفت افكاريله مشهور اسبق باش وكيل موسيو غلادستونك بو خصوصده دولت عليه لهنده ايرادنطق ايتسي شايان دقتدر . مشاراليه قبريس جزيره سنك انكلتره دولتي طرفندن آلتسي بر خطاي فاحش اولديغني بياندين صكره ديمشدر كه :

« بزله رياست امورده بولنديغمز مدتجه ديكر دولتله قارشو عدالت وخالصيت ايله وييطرفانه حرکت ايدرز ؛ ديكر دولتله صورت منساويه ده معامله ايدملك حقني تصديق و حقوق بين الملله رعايته انكلتره نك شرف و شان ونفوذني تأسيس ايتش اولورز . »
حكومت عوام قارهنده حائز اكثير اولديغندن بالطبع مقاله مجلسك تصديقه اقرار ايتمشدر .

قبريس جزيره سنك انكلتره به ترك واحاله سي حفته باب هالينك نقطه نظري حاري
اولوقت خارجيه ناظري بولان صفوت باشا طرفدن سفارات اجنبيه به تبليغ اولتان ۲۴
تموز ۱۸۷۸ تاريخلو تحريرات عموميه نك صورتى آتیه به درج اولمشدر :

“J’ai l’honneur de vous transmettre en copie avec son annexe la convention signée, il y a plus d’un mois, entre la Sublime-Porte et le Gouvernement de S. M. Britannique pour la conclusion d’une alliance défensive contre toute agression éventuelle de la Russie en Asie et pour l’occupation de l’administration de l’île de Chyre par l’Angleterre.

La Sublime Porte, appréciant les avantages qu’une alliance défensive avec la Grande Bretagne doit procurer à l’Empire, n’a pas hésité à accueillir les ouvertures du Cabinet de St. James à cet égard. Quant aux conditions de cette alliance, elles lui ont semblé telles que ni son indépendance, ni sa dignité, ni ses intérêts matériels n’auraient à en souffrir. En effet les ressources de l’Etat ne sont pas diminués à la suite de l’occupation de Chypre, puisque le Gouvernement de Sa Majesté Britannique s’oblige à verser régulièrement au Trésor Impérial les revenus de l’île qui continue d’ailleurs à faire partie intégrante de l’Empire Ottoman. Les biens de l’Etat et des fondations pieuses sont respectés et seront régis comme par le passé. Enfin non seulement les croyances de tous les habitants de l’île seront respectés et pratiqués, mais encore la juridiction spéciale et régulière des musulmans sera scrupuleusement maintenue.

Au surplus, la possession de l’île de Chypre sera immédiatement restituée à la Sublime Porte, le jour où la Russie renoncera à l’agrandissement de territoire qu’elle a obtenu en Asie.

En ce qui touche les réformes administratives à introduire dans nos provinces asiatiques et qui sont stipulées dans notre convention avec l’Angleterre, il est à peine besoin de faire remarquer que les conditions posées à cet égard par le Gouvernement de Sa Majesté Britannique ne pouvaient rencontrer aucune opposition de la part de la Sublime Porte qui a sincèrement résolu

et déclaré que ces reformes seraient poursuivies et accomplies avec énergie et persévérances tant en Asie qu'en Europe, aussitôt que le rétablissement de la paix le lui permettrait. Aucune atteinte ne devant être portée aux droits souverains de S. M. I. le Sultan, le concours d'une Puissance amie et alliée dans cette œuvre importante ne pouvant donc qu'être favorablement accueillie au double point de vue de son utilité pratique et du témoignage de l'intérêt que l'Angleterre attache au relèvement et à la prospérité de l'Empire Ottoman.

Celles sont, dans leurs portées essentielles, les stipulations intervenues entre la Sublime Porte et le Gouvernement de S. M. Britannique les motifs qui les ont inspirés et enfin les considérations capitales qui nous ont engagés à y souscrire.

اشبو تخریرات عمومیہ دہ باب عالی طرفندن بیان اولتان مطالبات وانکلتزه حکومتی ایله عقد ایتمش اولدینی مقاوله نك فائده سی حقنده سرد ایدیلن اسبابك محضاً بو مقاوله یی انکلتزه نك جبروتهدیدی ایله عقد ایلدیکنی سترایتك وبتون عالمه قارشو شرف ووقارینی ظاهراً اولسون محافظه ایتمك مقصدیله درمیان ایدلش اولدیغنده شبهه یوقدر .

قبریس مسئله سی هیچ بروقتده انکلتزه افکار عمومیہ سنجه حسن تأثیر حاصل ایدمه مامشدر . هر سنه قبریس بودجه سی مجلس مبعوثانده مذاکره ایدیلیرکن جزیره نك اشغالی دائماً اعتراضی موجب اولمشدر . حتی ۱۹۰۴ سنه سنده ینه مخالفین طرفندن بعض اعتراضات درمیان ایدلسی اوزرینه اولوقت مستملکات ناظری موسیو زوزف چبرلاین « بن اولوقت موقع اقتدارده اوله یدم قبریسی اشغال ایتمدم . فقط بوکون ترك ایتمك پك مشکلدور . » جوابی ویرمشدر . انکلیزلر قبریسدن ظن ایلدکلری کی مستفید اوله مامشدر . کرید مسئله سی ائناسنده کریدک یونانیلره ترکیه قبریسک دولت عثمانیه یه اعاده سی موضوع بحث اولمش ایسه ده نتیجه سز قالمشدر .

ییلدیز اوراقی میاننده ظهور ایدوب صدر مرحوم محمود شوکت پاشا طرفندن دیوان هایونه تودیع قلنان انکلتزه سفیرینه کوندرلمش غایت مهم برمکتوب مسوده سنک قسماً قبریس مسئله سنه تعلق حسیله بورایه ذیلاً علاوه سی تنسیب قلندی :

سرای هایون ۲۰ حزیران ۱۸۸۰

انکلتزه سفیر مخصوصی اصالتلو موسیو غوشن جنابلرینه

ماه حالک طقوزی تاریخچه ارسال بیوریلان مکتوب سفیرانه لرینک مالی معلوم
شناوری اولدی. ذات حضرت خلافتناهی برلین عهدنامه سنک اجراسنده انکلتزه حکومتک
بیطرف و منفعتدن عاری بر صورتده حرکت ایده رک بوباده ذات حضرت شهر یازی به
معاونت ایده جگنی ایشتمکله بو خصوص زیاده سیله محظوظیت شاهانه بی موجب اولمش
ودرحال باب عالی به بیان کیفیت قلنمشدر. ذات حضری پادشاهی خصوص مذکوردن
طلولای حشمتلو قرالیچه حضرتلرینه بیان تشکر ایدر لر. قانون اساسیده ذات ملوکانه به
حق نفی و یرن ماده نك احکامی مدت سلطنت شاهانده اجرادن کیرو قالدیفندن بمخله
بومسولیت معنویه نك ذات شاهانه به راجع اوله بیللمسی مین فقره سفیرانه لرینک صورت
قطعیده رد و جرحی و وظیفه عد ایلدم. زبرا بوننی ققیه سی دنیانک اک واسع اداره
مشروطه بی جائز اولان تملککنده اجرا اولندی کبی دیوان حربک و محکمه لرک قرار
قطعیلری موجیجه و مجرد انتظام و امنیت عمومیه تدابیری اقتضاسندن اوله رق اجرا ایدلمش
و علی الخصوص مملکتک بر محاربه فاجعه نتایجی تحتند بولندی و اداره صرفیه نك اک
مشروع بر طریقله نشر و اعلان ایدلدیکی بر زمانده وقوع بولمشدر. بومناسبتله ذات پادشاهینک
تحت عثمانیانه حین جلوسلورنده بفرحق منقیده بولنان محمود ندیم پاشا و سائر ذواتی جلب
بیورمش اولدقلرینی بیان ایلمکی تسیب ایلدم.

والد ماجد شهر یازی جتیمکان سلطان عبدالحمیدک اصمدار بیوردقلری کلخانه خط
هایونیه قانون اساسی جدید احکامی اقتضاسندن اوله رق ذات پادشاهینک و کلاسی هر
زمانده مذاکره لرینی حریت تامه و کامله ایله اجرا ایلمش اولوب امور دولته متعلق هر
درلو مداخله لایمهلری تصدیق بیورلمق اوزره خاکبای شاهانه به عرض ایتمک صلاحیتی
کرک مجتعماً و کرک منفرداً جائز اولمقله ذات پادشاهی عثمانلی زرهلی دونماسنک روسلره
ترکی و روس عساکرینک پایتخت سلطنت سنییه دخولی مسالمنده اولدنی مثللو یالکز
دولت عثمانیه نك ناموسی تملکده بولمق کبی فوق العاده و خیم احوالده درکه افکار و کلایه
مخالفتله برقرار ذاتی اتخاذ ایدرک شان و ناموس دواتی و حقوق سلطنتی محافظه بیورمشلوردر.
حالبوکه ۳ حزیران تاریخنده ذات پادشاهی ایله وقوع بولان ملاقات علیه سفیرانه لرینی بنه

اوگون تعقیب ایدن ملاقات خصوصیه طرف سفیرانه لرندن درمیان ایدیلان خصوصات حقنده طرف اشرف پادشاهیدن طلب بیوریلان ایضاحاتی حاوی ملاقاتدن ایکی کون سکره وارد اولان برنجی مکتوبکنزله ۹ جزیران تاریخلو ایکنجی مکتوبکنزده حاکمیت شاهانه دن بحث ایدن سوزلریکنز حقوق جلیله شاهانه یه کباباً مخالف اولدیغندن اقوال مذکوریه قبریسه عهدنامه سنه استناداً درمیان ایتدیکنز تقدیرده نفس الامر موافق کورلمدیکندن قطعاً ردینی اختیار ایدر و بوبابده بر خصوص مهمی خاطر سفیرانه لرینه کتورمک اوزره عهدنامه مذکورک طرف پادشاهیدن صورت تصدیقه سیر هانری لایارک امضاسنی حاوی ولان سندک زبرده محرر صورتی اوزرینه نظر دقت اصیلانه لرینی جلب ایلرم. سرعت اجراسی منافع اولیه سلطنتدن و بناءً علیه متبوع مفخم ذات حضرت پادشاهینک منافع شاهانه لرندن اولان مسائل مملقه یه کانه بونلرک منافع دولت علیه لرینه موافق بر صورتده تسویه سی حقنده باب عالی یه ارامر سنیه قطعیه اصدار بیورلمش اولدیغندن ذات شهر یاری اشره مقصد جلیل شاهانه لرینه رسول ضمیمه هیئت وکلای جدیده لرینک مساعیسنه استناد بیوره مقدمه درلر . خصوصات مشروحنه ک بیانیه عرض مائر ...

صورت سند

حقوق شاهانه مه اصلا خلل کلامک شرطیله معاهده نامه یی تصدیق ایلرم .

۳ تموز ۹۴ عبدالحمید

۱۵ تموز ۱۸۷۸ تاریخلو معاهده تدافیه تصدیق نامه سنده ذات شوکتسمات شاهانه نک ذاهت اولدق لری وجهله حقوق ملوکانه لری قطعاً اخلال اولتمق داعیه سنده بولتمیه جغنی انکلتره سفیر کیری بیان ایدر. طرابیه ۱۵ تموز ۱۸۷۸ لایار

باب عالی ۱ ایلول ۳۳۴

روما سفیر کیری

محمد نابی

سفرای عثمانیه دن

روم بک اوغلی فخرالدین